

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA
YÖNELİK VERGİ TEŞVİK POLİTİKALARI VE
KAZAKİSTAN UYGULAMASI**

Gulzhan BAIMUKHAMEDOVA

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Haluk EGELİ

2008

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Vergi Teşvik Politikaları Ve Kazakistan Uygulaması**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Gulzhan BAIMUKHAMEDOVA

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Gulzhan BAIMUKHAMEDOVA
Anabilim Dalı : Maliye
Programı : Maliye
Tez Konusu :Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Vergi Teşvik Politikaları Ve Kazakistan Uygulaması
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün ..... tarih ve ..... sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği'nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini ..... dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA O OY BİRLİĞİ O
DÜZELTİLMESİNE O* OY ÇOKLUĞU O
REDDİNE O**

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir. Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir. O
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Tezin basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red .....

..... Başarılı Düzeltme Red .....

..... Başarılı Düzeltme Red .....

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Vergi Teşvik Politikaları Ve
Kazakistan Uygulaması

Gulzhan BAIMUKHAMEDOVA

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

Maliye Programı

Tasarruf yetersizliği nedeniyle ülkeler dış kaynaklara ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlara başvurmak zorunda kalmaktadır. Küreselleşme sürecinin hızlandırılması ile birlikte gelişmekte olan ülkeler tarafından önceden şüpheyle yaklaşılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına bakış değişmiş ve yabancı sermayeyi kendi ülkelerine çekebilmek için çaba sarf etmeye başlamışlardır. Günümüzde doğrudan yabancı yatırımların büyük kısmı Çok Uluslu Şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir

Ekonomi politikasının önemli araçlarından biri olan teşviklerin ülkeler tarafından kullanılmasında göz önünde bulundurulan temel hedefler; toplam yatırım hacminin artırılması, yatırımların verimli alanlara yapılmasının sağlanması, geri kalmış bölgelere yatırımların özendirilerek gelişim sağlanması, teknolojik gelişmelere ayak uydurmak ve dış rekabete dayanıklılığın artırılması olarak belirtilebilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin yapısal özelliklerinden kaynaklanan sorunlar kalkınmanın finansmanı açısından devlet müdahalesini de kaçınılmaz hale getirmiştir.

Sovyet Birliği'nin yıkılmasından itibaren Kazakistan'da yabancı yatırımlarla ilgili düzenlemeler başlamış ve günümüze kadar çeşitli değişiklikler geçirerek devam etmiştir. Bu çalışmada, Kazakistan'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, teşvikler, teşviklerin etkileri ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına yönelik teşvik uygulamaları ele alınmış ve bağımsızlığın kazanılmasından günümüze kadar yürürlüğe giren teşvik

uygulamaları değerlendirilerek bu tür teşviklerin ne ölçüde yeterli ve uygun olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları,
ok Uluslu şirketler, vergisel teşvikler.

ABSTRACT

Master's Thesis

**Tax Incentives Policies For Foreign Direct Investments and The Kazakhstan
Practice**

Gulzhan BAIMUKHAMEDOVA

**Dokuz Eylul University
Institute Of Social Sciences
Public Finance Department**

The problem of the insufficiency of savings has led countries to benefit from foreign sources and Foreign Direct Investments. While process of globalization has gained a great deal of speed the developing countries has begun to strive attracting Foreign Direct Investments in their own countries. The majority of the Foreign Direct Investments has been carried out by Multi National Corporations.

The aim of using of tax incentives is the wish to increase investments flow, to provide new technology, to develop less developed regions by encouraging foreign investments.

After the collapse of the Soviet Union Kazakhstan had begun to follow policies of attracting Foreign Direct Investments to national market and until nowadays these arrangements have been continued.

In this paper Foreign Direct Investments in Kazakhstan, tax incentives and the tax incentives impacts on foreign direct investments have been researched. Also in this paper it has been tried to determine the efficiency of the tax incentives in the country after its receiving of the independency by evaluating of the tax incentives practice.

Key Words: Foreign Direct Investments, Multi National Corporations, Tax Incentives.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	xiv
TABLolar LİSTESİ.....	xv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xvi
GİRİŞ	xvii

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE DÜNYADA GELİŞİMİ

I. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TANIMI VE TÜRLERİ.....	1
A. Yabancı Sermaye Yatırımının Tanımı	1
B. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türleri	1
1. Portföy Yatırımı	2
2. Doğrudan Yatırım.....	2
C. Portföy Yatırımı ve Doğrudan Yatırımların Karşılaştırılması	3
II. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ	5
A. Dışsal Nedenler	5
1. Hammadde Kaynakları	5
2. Ucuz Yabancı Faktör Kullanımı	6
2. Yatırımların Uluslararası Çeşitlendirmesi	7
3. Çok Uluslu Şirketlerin Genişlemesi	8
3. Küreselleşme.....	10
A. İçsel Nedenler	11
1. Firma Üstünlüklerinin Değerlendirilmesi	12
2. Teknolojik Gelişmeler.....	12
3. Ekonomik Altyapı ve Mevzuatla İlgili Değişmeler	13
III. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR	13

A. Eksik Rekabet ve Hymer-Kindleberger Çizgisi.....	13
B. Heckscher-Ohlin Modeli.....	15
C. Ürün Devreleri Teorisi.....	15
D. İçselleştirme Teorisi.....	16
E. Oligopolistik Tepki Modeli.....	17
F. OLI Paradigması.....	18
1. Sahipliğin Avantajı.....	18
2. Alansal Avantaj.....	18
3. İçselleştirme Avantajı.....	19
IV. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ EV SAHİBİ ÜLKEYE GİRİŞ ŞEKİLLERİ VE GİRİŞİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	19
A. Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Ülkelere Giriş Şekilleri.....	19
1. Ortak Girişim.....	20
2. Özelleştirme.....	20
3. Şirket Evlilikleri ve Birleşmeleri.....	22
4. Sıfırdan Yapılan Yatırımlar (Greenfield Investment.....	23
B. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ev Sahibi Ülkeye Girişini Etkileyen Faktörler.....	23
1. Politik Faktörler.....	24
2. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler.....	25
3. Ekonomik Faktörler.....	26
a. Piyasa Hacmi.....	26
b. İşgücü Maliyeti.....	27
c. Dış Piyasaya Açık Olması.....	27
d. Ticari Engeller.....	27
e. Büyüme Oranı.....	28
f. Dış Ticaret Açığı.....	28
g. Döviz Kuru.....	29
h. Vergileme.....	29
V. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ EKONOMİK ETKİLERİ.....	30
A. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Olumlu Ekonomik Etkileri.....	30
1. Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi.....	30

2. İnsan Kaynaklarını Geliştirme Üzerine Etkisi	32
3. Teknoloji Transferi	32
4. Rekabet Yapısı Üzerine Etkisi	33
5. İstihdam Üzerine Etkisi	34
6. Ödemeler Dengesi Üzerine Etkisi.....	35
7.Milli Gelir Üzerine Etkisi	35
B. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Olumsuz Ekonomik Etkileri.....	36
1. Ödemeler Dengesini Bozması	37
2. Nitelikli İşgücü İstihdamını Kısıtlaması	38
3. Yurtiçi Firmaların Uluslararası Rekabet Gücünü Azaltması.....	38
4. Döviz Çıkışı	39
5. Transfer Fiyatlandırması	40
6. Teknoloji Transferini Engellemesi.....	40
VI. DÜNYADA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ	
GELİŞİMİ	41
A. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Durumu.....	42
1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkelere ve Bölgelere Göre	
Dağılımı	42
2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	44
3. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Global Doğrudan Yabancı Sermaye	
Yatırım Stokunun Payları	45
B. Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırımlarına Yönelik Alınan Tedbirler	46
1. Çifte Vergilendirme Anlaşmaları	46
2. İkili Yatırım Anlaşmaları	47

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK VERGİSEL TEŞVİKLER

I.VERGİSEL TEŞVİKLERİN KAPSAMI VE EKONOMİK ETKİLERİ.....	49
A. Vergi Teşviki Kavramı	50
1. Vergi Teşvikinin Tanımı	50
2. Vergi Teşviklerinin Önemi ve Nitelikleri	51
3. Vergi Teşviklerinin Nedenleri	52

4. Teşvik Rekabeti Olgusu	53
B. Vergi Teşviklerinin Amaçları	54
1. Bölgesel Yatırımların Desteklenmesi.....	55
2. Sektörel Yatırımların Desteklenmesi	56
3. Ekonomik Kalkınmanın Sağlanması.....	57
4. Teknolojik Yenilenmenin Sağlanması.....	57
C. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Uygulanan Teşvik Türleri.....	58
1. Genel Amaçlı Teşvikler	59
a. Hızlandırılmış Amortisman.....	59
b. Vergi İstisnası.....	60
c. Yatırım İndirimi	60
d. Yatırım Vergi Kredisi	61
e. Gümrük Vergisi İadesi.....	62
2. Özel Amaçlı Teşvik ve Uygulamalar	62
a. Serbest Bölgeler.....	62
b. Vergi Cennetleri	64
c. Vergi Tatili	66
3. Vergi Teşviklerinin Değerlendirilmesi	67
D. Vergi Teşviklerinin Ekonomik Etkileri.....	68
1. Olumlu Etkiler	69
a. Yatırımların Pozitif Dışsallığa Neden Olması	69
b. Pozitif Vergi Rekabetine Yol Açması	70
c. Etkin Sermaye Dağılımına Yol Açması.....	70
2. Olumsuz Etkiler	71
a. Hazinesinin Vergi Kaybına Uğraması	71
b. Vergide Adaletsizliğe Yol Açması	71
c. Sosyal Damping	72
d. Negatif (Zararlı) Vergi Rekabeti	73
II. VERGİSEL TEŞVİKLERİN REFAH BOYUTLARI VE DOĞRUDAN YABANCI	
SERMAYE YATIRIMLARI ÜZERİNE ETKİLERİ.....	74
A. Vergisel Teşviklerin Refah Boyutları.....	74
1. Yatırım Çalma (Investment Poaching).....	75

2. Sağlıklı Rekabet (Healthy Competition).....	75
3. Komşuyu Sefaletе Düşürme (Beggar – thy - Neighbour).....	76
4. Kazananın Laneti (Winner’s Curse).....	76
B. Vergisel Teşviklerin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerine Etkileri .	76
III.DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA İLİŞKİN VERGİSEL TEŞVİK POLİTİKALARI VE ÜLKE UYGULAMALARI	79
A. ABD	82
1. New York Eyaletinde Yatırımcılara ve İhracatçılara Sağlanan Vergisel Teşvikler	83
2. California Eyaletinde Yatırımcılara ve İhracatçılara Sağlanan Vergisel Teşvikler	83
B. Brezilya.....	84
1. Bölgesel Teşvikler	85
2. Sektörel Teşvikler.....	86
3. İhracat Teşvikleri ve Serbest Bölgeler	86
C. İrlanda.....	87
1. Genel Amaçlı Vergi Teşvikleri.....	88
2. Serbest Bölgeler.....	89
D. Malezya	89
1. Sektör Liderleri	90
2. Çifte İndirim Vergi Teşvikler	91
E. Türkiye.....	92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAZAKİSTAN’DA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK VERGİ TEŞVİK POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

I. KAZAKİSTAN EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ	94
A. Kazakistan’da Makroekonomik Gelişmeler	95
B. Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın Yapısı ve Sektörel Gelişmeler	97
1. Tarım ve Hayvancılık	97
2. Madencilik ve Metalürji.....	99
3. Enerji	99

4. Bankacılık ve Sigortacılık.....	100
5. Taşımacılık ve Telekomünikasyon	101
C. Kazakistan'ın Dış Ticareti	101
II. KAZAKİSTAN'DA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI	105
A. Kazakistan'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi	105
B. Kazakistan'a Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Giriş Şekilleri	109
1. Özelleştirme	109
2. Ortak Girişim	110
C. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Dağılımı.....	111
1. Sektörel Dağılım.....	111
2. Ülkeler İtibariyle Kazakistan'da DYSY.....	112
III. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ	113
A. Toplam Yatırımlar Üzerine Arttırıcı Etkisi	114
B. Dış Ticaret Üzerine Etkisi.....	115
C. İstihdam Üzerine Etkisi	117
IV. KAZAKİSTAN'IN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI AÇISINDAN AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARI	119
A. Avantajları	120
1. Zengin Yeraltı Kaynakları.....	120
2. Yerel ve Bölgesel Pazarın Oransal Büyüklüğü.....	120
3. Eğitimli ve Vasıflı İşgücü	121
4. İstikrarlı Makroekonomik Ortam.....	121
B. Dezavantajları	121
1. Coğrafik Yerleşim.....	121
2. Altyapı sistemi	121
3. Geliştirilmemiş İş Ortamı.....	122
V. KAZAKİSTAN'DA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK ALINAN TEDBİRLER.....	122
A. Transfer Fiyatlandırmasının Önlenmesi	122
B. Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi	124
C. İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları	125
VI. KAZAKİSTAN'DA YATIRIMLARA YÖNELİK MEVZUAT.....	126

A. Yatırım Kanunu	127
A. Yatırımlarda Devlet Tarafından Verilen Garantiler	131
B. Yatırımların Devlet Tarafından Desteklenmesi.....	131
VII. KAZAKİSTAN'DA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK TEŞVİK ARAÇLARI	131
A. Vergisel Ayrıcalıklar	133
1. Kurumlar Vergisi Ayrıcalıkları	134
2. Mülkiyet Vergisi Ayrıcalıkları	134
3. Arazi Vergisi Ayrıcalıkları	134
B. Özel Ekonomik Bölgeler (Serbest Bölgeler)	134
1. "Ontustık" Serbest Bölgesi	135
2. "Astana – Jana Kala" Serbest Bölgesi.....	136
3. "Morport Aktau" Özel Ekonomik Bölgesi.....	136
4. "PİT" Özel Ekonomik Bölgesi.....	137
VIII.KAZAKİSTAN'DA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK VERGİSEL TEŞVİKLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	138
SONUÇ	142
KAYNAKÇA	147

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.r.	Adı Geçen Rapor
a.g.t.	Adı Geçen Tez
ÇUŞ	ok Uluslu Şirket
DYSY	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar
ABD	Amerika Birleşmiş Devletleri
AB	Avrupa Birliği
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations
AvET	Avrasya Ekonomik Topluluğu
BDT	Bağımsız Devletlerin Topluluğu
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
NAFTA	North American Free Trade Agreement
OAB	Orta Asya Birliği
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development
ÖEB	Özel Ekonomik Bölge
PİT	Park İnfòmasyonlın Tehnologiy (Information Technologies Park)
ŞİO	Şanghay İşbirliği Örgütü
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Varlıklar Hacmine Göre Sıralanmış Dünyanın Finans Dışı En Büyük 25 Çok Uluslu Şirketler (Milyon Dolar)	10
Tablo 2: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri	24
Tablo 3: Ülkelere ve Bölgelere Göre DYSY Akımları (Milyar Dolar).....	43
Tablo 4: Dünya’da Serbest Bölgelerde Uygulanan Teşvikler	63
Tablo 5: Vergisel Teşviklerin Avantaj ve Dezavantajları	68
Tablo 6: 1990’ların Başında Yabancı Yatırımcılar İçin Mali Teşvikler	82
Tablo 7: Malezya’da Uygulanan Vergisel Teşvikler	92
Tablo 8: Temel Makroekonomik Göstergeler	96
Tablo 9: Yıllar İtibariyle GSYİH’nın Artışı (%)	97
Tablo 10: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla İçindeki Tarımsal Alan Payı (1990–2005, %)	98
Tablo 11: Kazakistan’ın Dış Ticareti (Milyar Dolar ABD).....	102
Tablo 12: 1995-2003 Döneminde Kazakistan’a Yapılan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Hacmi	106
Tablo 13: Geçiş Ekonomileri ve Kazakistan’da 2004-2006 Döneminde DYSY Akışları, (Milyon Dolar).....	108
Tablo 14: Sektörler İtibariyle Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Akışı (Milyon Dolar).....	112
Tablo 15: 1993–2006 Döneminde Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülkelere Göre Dağılımı, (%)	113
Tablo 16: 2004 Yılı İtibariyle Bölgeler Bazında Finansman Kaynağına Göre Sabit Sermaye Yatırımları ve Yabancı Yatırımların Toplam Sabit Sermaye Yatırımları İçindeki Payı, (Milyon Tenge, %)......	113
Tablo 17: 2000- 2004 Döneminde Bölgeler İtibariyle Yabancı Sermayeli İşletmelerin Dış Ticaret Hacmi ve Dengesi (Milyon Dolar)	116
Tablo 18: Yabancı Sermayeli İşletmelerde Çalışanların Sayısı.....	118

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Bölgeler İtibari İle Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri	44
Şekil 2: Uluslararası Doğrudan Yatırım Stokunun Sektörel Dağılımı (%).....	45
Şekil 3: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Uluslar arası Doğrudan Yatırımlardan Aldıkları Paylar(%)	46
Şekil 4: Yatırım Teşviklerinin Kullanımından Kaynaklanan Refah Çıktıları Matriksi	75
Şekil 5: Kazakistan'ın İhracat Yaptığı Ülkeler	103
Şekil 6: Kazakistan'a İthalat Yapan Ülkeler	103
Şekil 7: Kazakistan'da 2005 Yılında Yerel İçeriğin Oranı.....	130

GİRİŞ

1970'lerde dünya ekonomisinde büyük bir değişim süreci başlamıştır. Bu dönemlerde hız kazanan küreselleşme süreci ile birlikte, ülkeler, uluslararası mal ve sermaye akımları yönünden birbirine bağımlı hale gelmeye başlamışlardır. Küreselleşme dolayısıyla çok uluslu şirketler açısından ülke sınırları ortadan kalkmış ve dünya büyük ve tek bir pazar haline gelmiştir. Ekonomik entegrasyon faaliyetleri 1970'lerde Bretton Woods sisteminin çökmesiyle (kur kontrollerinin terk edilmesi ve esnek kur sistemine geçilmesi) beraber yoğunlaşmıştır. Geçmiş dönemlerde gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler tarafından şüphelenen yabancı sermaye artık bu ülkeler için ilgi odağı haline gelmiştir. Soğuk savaşın sona ermesi ve dünyanın iki kutuplu yapısının yok olması uluslararası ticaretin gelişmesini sağlamıştır. Dünya ekonomisinde yer alan bu gelişmelerin sermaye hareketlerini arttırıcı ve hızlandırıcı bir etki yarattığı şüphesizdir.

Yabancı sermaye bir ülkeye portföy ve doğrudan yatırım olmak üzere iki şekilde giriş yapmaktadır. Portföy yatırımları, yatırımcının ülkede risk tehdidi hissettiği zaman kolayca ülkeden çekilebilmektedir. Bir firmanın yabancı bir ülkede üretim faaliyetinde bulunmak üzere üretim tesisi kurması, mevcut üretim tesisleri ile birleşmesi ve devralması veya üretim tesislerini satın alması şeklinde çeşitli faaliyetlerde bulunması doğrudan yabancı sermaye yatırımı olarak ifade edilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları uzun vadeli olduğu için ülkeden kolayca çekilememekte ve ülke ekonomisine daha çok fayda sağlayabilmektedir. Fakat, genelde gelişmiş ülkelere gelişmekte olan yada az gelişmiş ülkelere doğru akan bu sermayenin esas amacı gittiği ülkeyi kalkındırmak değil, kendi kârını maksimize etmektir. Bu nedenle yabancı sermayenin gittiği ülkede katma değer ve istihdam yaratması gibi faydaları yatırımcının gittiği ülkede yüksek kâr elde etme isteğinden kaynaklanmaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı gelişmekte olan ülkeler için en elverişli finansman kaynağıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının faydalarını anlayan bu ülkeler yabancı yatırımları çekmek için rekabete girişmişlerdir. Bu rekabette kullandıkları araçlar arasında çeşitli mali ve vergisel teşvikler yer almaktadır.

Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler yabancı yatırımları çekmek için çeşitli teşvikler uygulamaktadır. Teşviklerin uygulanmasında büyüme; istihdam,

ödemeler dengesi, sosyal ve bölgesel kalkınma gibi makroekonomik hedefler belirleyici olmaktadır. Ülke ekonomisine her ne kadar serbest piyasa hakim olsa da devlet, teşvik tedbirleriyle ekonomiye müdahalede bulunmaktadır. Ülkeler gerekli gördüğü sektörlerle ve yörelere yönelik teşvikleri arttırmakta yada kısımaktadır. Burada hükümetler, ekonomik dengeyi sağlamayı amaçlamakta ve bazı bölgelerdeki yatırımları çekici hale getirmeyi çalışmaktadırlar. Bunun yanı sıra vergisel teşviklerin ne kadar gerekli olduğuna dair farklı görüşler ve yorumlar söz konusudur.

Sovyet Birliğinin dağılmasından sonra Kazakistan Cumhuriyeti birçok ekonomik sorunla karşı karşıya kalmıştır. 1991 yılında bağımsızlığını kazanan ülke, piyasa ekonomisine geçiş sürecini başlatmış ve ekonominin yeniden yapılandırılması gibi hedeflere ulaşmak için gerekli mali ve ekonomik reformları gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu doğrultuda, ülkede ekonomik hedeflere ulaşmak için fiyatların serbestleştirilmesi, özelleştirmelerin gerçekleştirilmesi, makro ekonomik istikrarın sağlanması, piyasa kurumlarının oluşturulması ve yabancı yatırımların çekilmesi gibi temel ekonomik politikalar uygulanmış ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına kapılar açılmıştır. Bu çerçevede iç kaynak yetersizliği, teknoloji, etkin ve profesyonel yönetim bilgisi eksikliği gibi nedenlerden dolayı yerli yatırımlardan çok yabancı yatırımların çekilmesine önem verilmiştir.

Kazakistan'da bulunan petrol yataklarının önemli ölçüde korunmuş olması ve Kazakistan Hükümetinin özel sektörü ekonomiye katılma konusunda teşvik etmesi, yabancı yatırımcıların bu ülkeyi tercih etmelerini sağlamıştır. Yabancı yatırımcıların da rezerv bakımından çok zengin olan petrol ve gaz yatakları ile ilgilenmesi, kısa sürede büyük yatırımların bu sektöre yapılmasına neden olmuştur. Kazakistan, ekonomisine yabancı yatırımları çekmek ve yatırımları garanti altına almak için çeşitli ülkelerle uluslararası yatırım anlaşmaları imzalamış ve yabancı yatırımlara dair kanuni düzenlemeleri hazırlamıştır. Bunun yanı sıra ülke, Çifte Vergilendirme ve Transfer Fiyatlaması ile ilgili gerekli düzenlemeleri yapmıştır. Günümüzde ülkeye büyük miktarda yabancı yatırımlar yapılmaktadır. Fakat, yukarıda belirtildiği gibi, yatırımlar daha çok petrol ve doğal gaz sektörüne yapılmakta olup diğer üretim sektörlerinin söz konusu yatırımlardan aldığı pay oldukça düşüktür. Bu durum, petrol gelirlerinin ekonomide tehlikeli sonuçlara yol açması tehdidini oluşturmaktadır. Bu olumsuz sonuçları önlemek için ülke ekonomisinde gündemde olan konulardan biri de üretimin çeşitlendirilmesidir.

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmanın amacı, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik teşvik edici vergi politikalarının gerek teorik gerekse Kazakistan uygulamaları itibariyle incelenmesidir. Çalışmamızın ilk bölümünde DYSY'larının kapsamı, nedenleri, temel faktörleri ve teorik görüşler gibi hususlar üzerinde durulacaktır. Buna göre, DYSY üzerinde etkili olan çeşitli faktörlere yer verilecek ve vergilerin söz konusu yatırımlara etkisi incelenecektir. Ayrıca, bu bölümde DYSY'larının ülke ekonomisi üzerinde ne tür etkiler yarattığı değerlendirildikten sonra dünyadaki durum hakkında an hatlarıyla bilgi verilecektir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde vergisel teşvikler incelenecek ve bu teşviklerin ne kadar etkili veya gerekli olduğu konusunda bilgi verilecektir. Tezin üçüncü ve son bölümünde DYSY yatırımlarına yönelik vergisel teşvikler ve Kazakistan'daki durum kapsamında; Kazakistan'da DYSY'larının gelişimi, yatırımlara uygulanan teşvikler ele alınacaktır. Bu bağlamda, Kazakistan'da DYSY sektörel dağılımı, ülkeler itibariyle dağılımı ve giriş şekilleri hakkında bilgi verilecektir. Aynı zamanda Kazakistan'ın DYSY açısından avantaj ve dezavantajlarına değinilecek ve istihdam, dış ticaret hacmi ve ülkedeki toplam sabit yatırımlar üzerindeki etkileri değerlendirilecektir. Son olarak Kazakistan'da DYSY'larına yönelik mevcut vergi teşvikleri hakkında bilgi verilerek söz konusu vergisel teşviklerin DYSY'larını ne yönde etkilediğine ilişkin değerlendirmeler ve tespitler çerçevesinde bazı önerilere yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE DÜNYADA GELİŞİMİ

I. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TANIMI VE TÜRLERİ

Dünyada küreselleşme süreci öncesinde yeterince önemsenmeyen yabancı sermaye, bugün kalkınmaya olan katkısının anlaşılmasıyla, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Küreselleşmeyle birlikte, ekonomi ve ticarete liberalleşme eğilimlerinin hız kazanmasıyla, sermayenin serbest dolaşımı artmış, ticaret serbestleşmiş ve tüketici alışkanlıklarında benzerlikler görülmeye başlamıştır¹.

Öncelikle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tanımını yapmakta fayda vardır. Ayrıca bu başlık altında bu tür yatırımlara ilişkin, hatta birbirinin sonucu olarak çıkmış olan olgulara dair bilgi verilmesi gerekmektedir.

A. Yabancı Sermaye Yatırımının Tanımı

Yabancı sermaye, dışarıda yerleşik durumda bulunan kişi ve kuruluşların ülke içinde mali ya da fiziki yatırım yapmaları ya da ticari faaliyette bulunmaları şeklinde tanımlanabilir². Yabancı sermaye, bir ülkedeki mevcut sermaye stokuna, başka bir ülkenin sahipliğini ifade etmektedir³. Yabancı yatırım ise, yatırılabilir kaynakların kişi ve kuruluşlar tarafından bir başka ülkeye taşınması olarak tanımlanabilir⁴. Bir ekonomide yatırım bir “akım değişken” olup, sermaye stokundaki zaman içindeki değişmedir⁵.

B. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türleri

Yabancı yatırım iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Bunlar, sıcak para olarak ta adlandırılan portföy yatırımları, ve doğrudan yatırımlardır. Yabancı yatırım, bir üretim

¹ OKSAY, Suna, “Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi”, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı 8, Ocak 1998, s. 3

² TANDIRICIOĞLU, Haluk, ÖZEN, Ahmet, “Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Cilt 5, Sayı 4, 2003, s. 105

³ KARLUK, Rıdvan; **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul 2002, s.639

⁴ AKIN, Emrah, “Çok Uluslu Şirketler, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Vergisel Teşvik”, **Yaklaşım Dergisi** Sayı 148, Nisan 2005, s.67

⁵ KARLUK, Rıdvan, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı”, **Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Dergisi**, s. 98, Erişim 12.10.2007

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar>

biriminin yerleşim ve aitlik ilişkisi olmadığı bir başka ülkede reel sermaye mallarına harcama yapmasını ifade eder. Bu harcama ister kendi ülkesindeki parasal sermaye ile yapılsın isterse yatırımın yapıldığı ülke kaynaklarından kredilendirme usulüyle yapılsın farketmez. Reel sermaye mallarına harcama yapmakla portföy yatırımlarını birbirinden ayırmak gerekmektedir⁶.

Aşağıda, bu tür yatırımlarının tanımı yapıldıktan sonra değişik açılardan bir karşılaştırması yapılacaktır.

1. Portföy Yatırımı

Özel İhtisas Komisyonu tarafından hazırlanan rapora göre, bir ülke borsasında işlem gören şirketlerin hisselerinin bir diğer ülke veya ülkelerin kuruluşları tarafından satın alınmasını ifade eden sermaye yatırımları portföy yatırımlarıdır⁷.

Diğer bir tanıma göre, portföy yatırımı, spekülative kazançların bazı yatırımcıları etkilemesine rağmen, genellikle, gelir sağlamak amacıyla yabancı şirketlerin hisse senetlerinin ve tahvillerinin satın alınmasıdır⁸. Uzun ve orta vadeli bu işlemler yanında ticari senetlerin satın alınması ya da başka ülkelerin bankalarına mevduat yatırılması gibi kısa dönemli işlemler de yer almaktadır. Bu tür işlemlerde spekülasyon amacının da rol oynayacağı açıktır. Örneğin, Türk bankalarında yabancıların açtırmış oldukları dövize çevrilebilir mevduat hesapları bu türden sermaye hareketleridir. Portföy yatırımları genellikle faiz ve kâr oranlarının düşük olduğu ülkelere yüksek olduğu ülkelere yöneliktir⁹.

2. Doğrudan Yatırım

Portföy yatırımları dışında kalan ve bir veya birden fazla uluslararası yatırımcının tamamına sahip olmak suretiyle veya yerli bir ya da bir kaç firma ile ortaklık halinde gerçekleştirdiği yatırımlar, doğrudan yabancı yatırım olarak

⁶ ERTÜRK, Emin; **Uluslararası İktisat**, Ekin Kitabevi, İstanbul 1996, s.83

⁷ DPT; **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, DPT: 2524. ÖİK: 540, Ankara 2000, s.1

⁸ BRAINARD, Harry G.; **Uluslararası İlişkiler: Dış Ticaret Teorileri**, Ankara İktisadi Ve Ticari İlimler Akademisi Yayın N°. 84, Ankara 1975, s.99

⁹ ALKIN, Erdoğan; **Uluslararası Ekonomik İlişkiler**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1990,s.204

tanımlanmaktadır¹⁰. Diğer bir tanıma göre, doğrudan yatırım (direct investment) bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır. Doğrudan yabancı yatırımlar, ülkeler arasında sermaye transferlerinin bir piyasa işlemi olmadan bir ülkeden diğerine aktarılması şeklinde olmaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını özel bir sermaye transferi olarak değerlendirirsek, şu iki özelliğini belirtmemiz gerekmektedir¹¹:

- Doğrudan yatırım bir sermaye transferi olmakla birlikte, aynı zamanda teşebbüs, teknoloji, risk taşıma ve organizasyon aktarımı da sağlamakta ve bu sebeple işletmelerin sadece kuruluş ve teçhizatının finansmanı olarak değerlendirilmemektedir. Doğrudan yatırım, işletmecilik ustalığı ve know-how'ı* da beraberinde getirmekte, ayrıca rekabet faktörünü de ülkeye sokmaktadır.
- Genellikle doğrudan yatırımlar, sanayi sektörüne yöneliktir ve daha çok A ülkesinin X sanayi dalından, B ülkesinin X sanayi dalına akışı, yani iki sanayi kesimi arasında bir sermaye akışı özelliği taşımaktadır.
-

Dolaysız dış yatırım dış piyasaya girişi belli başlı yollarla gerçekleşmektedir. Bunlar: yabancı şirketin bir veya daha çok sayıda yerel şirketle ortak girişim kurması, mülkiyeti tek başına kendisine ait yeni bir bağlı şirket oluşturması, mevcut bir yerel firma ile birleşme veya onun satın alınması, bir ya da daha çok sayıdaki ortak ile stratejik birlikler oluşturması, olarak belirtilebilir.

C. Portföy Yatırımı ve Doğrudan Yatırımların Karşılaştırılması

Portföy yatırımlarıyla dolaysız yatırımlar karşılaştırıldığında gerçek sermayenin uluslararası hareket ettiğini, fakat dolaysız yatırımlarda, uluslararası

---

¹⁰ **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, a.g.r., s.1

¹¹ KARLUK, Rıdvan; **Uluslararası Ekonomi**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.,5. Baskı, İstanbul 1998, s.399

* know-how,kazanç amacına yönelik olarak yenilik taşıyan ve patent edilebilirliğine bakılmaksızın belirli bir meslek ya da sanayi ile ilgili tekniği uygulamaya yarayan bütün bilgi ve üretim araçları olarak tanımlanabilir.

para pazarının rolünün nispeten daha az olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca, dolaysız yatırımlar fonunun sağladığı kaynakların, banka mevduat seviyeleri veya tüketim eğilimleri üzerinde çok az bir etki yapması söz konusudur¹².

Yabancı portföy hisse yatırımları, yatırımcıya sağladığı risk üzerindeki yönetim özgürlüğü sebebiyle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından ayrılmaktadır. Portföy yatırımcıları genellikle yönetiminden pay almaksızın şirket hisselerine sahip olarak finansal sermaye birikimi sağlamaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımcılar, genelde ürün ve hizmetlerin üretimi ile ilgili firmalardan oluşmuştur. Oysa yabancı portföy yatırımcıları, çoğunlukla finansal kurumlardan, kurumsal yatırımcılardan (emeklilik fonları, sigorta şirketleri veya yatırım firmaları) ya da yatırımlarının kendilerine finansal getirisini dikkate alan bireylerden meydana gelmektedirler. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı gerçekleştiren çokuluslu firmalar, ihtiyaç duydukları hammaddelerin veya ürettikleri ürünlerin verimli ve en düşük maliyetle üretilmesi üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Bu sebeple yatırımcılar gerçekleştirdikleri yatırımın uzun vadeli olarak firmaların rekabet gücü üzerindeki etkisi ve yatırımdan elde ettikleri kâr konusunda verdikleri kararlardan doğrudan etkilenirler. Yabancı portföy yatırımcılarının yatırımlarındaki temel hedefi ise, hisselerine ortak oldukları kuruluşun kârından kısa dönemde pay almaktır. Dolayısıyla, bu kuruluşların uzun vadeli gelişimi yatırımcı açısından çok önemli değildir.

Yabancı portföy yatırımcıları elde ettikleri kâr oranları veya sahip oldukları hisselerin fiyatı veya değeri düştüğü takdirde, yatırımlarını ikincil piyasalarda satarak likiditeye çevirirler. Oysa doğrudan yabancı yatırımı gerçekleştiren çokuluslu şirketler, yatırımları hakkında daha uzun bir perspektife sahiptirler. Çünkü, bu şirketlerin kriz döneminde bile yatırımlarını likiditeye çevirmenin maliyetlerinin yüksekliği nedeniyle çekinceleri vardır¹³.

Netice olarak, milli tasarruf düzeyi düşük, ödemeler dengesi ve cari açık açısından sorunlar yaşayan, kaynakları yetersiz ya da henüz kaynaklarını verimli

---

¹² BRAINARD; a.g.e., s.108

¹³ KARLUK; **Türkiye Ekonomisi**, s.645-646

kullanılabilir hale getirememiş ülkeler için en az maliyetli tercih elbette yabancı doğrudan yatırımlar olacaktır¹⁴.

II. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ

Ülkeler arasında sermaye hareketleri küreselleşme sürecinde hız kazanmıştır. Üretim, emek ve sermaye gibi üretim faktörleri bazı ülkelere kıyasla nispi olarak daha verimli olmaktadır. Daha verimli olan üretim faktörlerinin marjinal verimliliği de daha yüksek olacaktır. Verimlilikteki bu fark, dış yatırımın bir nedeni olmaktadır¹⁵.

Ayrıca, risklerden kaçınma gibi sebepler de ÇUŞ'ları dış piyasalara itebilmektedir. Aşağıda, dış yatırıma gidilmesinin nedenlerinin unsurlarına değinilmektedir. Burada özellikle belirtilmesi gereken husus, sayılan yabancı sermaye yatırımlarının nedenlerinin tek başına bir neden olarak ortaya çıkmaması ve birbiriyle ilişkili olarak bir bütünün parçalarını tamamlamasıdır.

A. Dışsal Nedenler

Yatırımların dış piyasalara yönelmesinde piyasaların içsel faktörlerinin yanında piyasalar dışında meydana gelen dışsal faktörler de etkili olmuştur. Dışsal nedenler, yatırım yapılacak ülkenin koşullarında herhangi bir değişikliğin olmadığı, ancak diğer ülke koşullarında ortaya çıkan değişiklikleri ya da varolan özellikleri kapsamaktadır¹⁶.

1. Hammadde Kaynakları

Hammadde kaynakları yeryüzüne dengeli biçimde dağılmış değildir. Hammaddelerin işletilmesine yönelik yatırımlar, madenlerde olduğu gibi bu kaynakların bulunduğu yerlere kurulur¹⁷.

---

¹⁴ KAYMAK; a.g.m., s.84

¹⁵ BRAINARD, Harry G.; a.g.e., s.95

¹⁶ BEDESTENCİ, ve KARA; a.g.m., s. 270

¹⁷ GÖRGÜN, Tuğrul, "Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları", **Dış Ticaret Müsteşarlığı**, (Uzmanlık Tezi), Ankara 2004, s. 6

Geleneksel dış yatırımların nedenleri ilk önce bununla ilgilidir. Geçen yüzyılda başlarında ana ülke sanayilerinin ihtiyacı olan ham maddelerin sağlanması için, batılı şirketlerin yatırımları bu kaynakların bulunduğu az gelişmiş ülkelere yapılmıştır. Ancak konuya ilişkin olarak şu sorunun giderilmesi gerekmektedir. Bu da, hammadde kaynaklarının neden yerel firmalar tarafından değil de yabancı şirketler tarafından işletildiğidir? Bu sorunun cevabı yabancı firmaların sahip oldukları büyük sermaye, ileri teknoloji ve yöneticilik bilgisi gibi özelliklerle ilgilidir¹⁸.

Eğer bir ülke idarecilerin ve organizatörlerin becerileri ile elde edecekleri yarar sınırına dayanmışsa, bu ülkenin girişimcileri becerileriyle daha yüksek yarar sağlayabilecekleri ülkelere doğrudan yatırım yapmak zorunda kalacaklardır. Bu zorunluluğun bir de kolaylığı vardır. Çünkü idareciler, organizatörler, yönetim kurulu üyeleri ülkeler arasında kolay gezebilmektedirler¹⁹.

2. Ucuz Yabancı Faktör Kullanımı

Emek ve doğal kaynak maliyetleri, ülkeler arasında büyük farklılık göstermektedir. Dolayısıyla emek ve doğal kaynak yoğun malların bu faktörlerin bol ve ucuz olduğu yerlerde kurulması, üretim maliyetlerini düşürücü etki yaratmaktadır²⁰.

Faktör donatımı teorisine göre, bir ülke üretim faktörlerinden emeğe göreceli olarak daha bol biçimde sahipse, o ülkede normal olarak emek yoğun mallar daha ucuza üretilir²¹. Faktör donatımı teorisine göre üretim faktörleri ülke içinde tam hareketli ancak ülkeler arasında tam hareketsizdir. İki ülke, iki faktör ve iki mal varsayımına göre oluşturulan teoriye göre her ülke sahip olduğu faktör donatımının özelliğine göre üretim yapacak ve bu malın üretiminde uzmanlaşacaktır. Diğer bir deyişle emek bakımından zengin olan ülke düşük ücret seviyesinin avantajını kullanmak için emek yoğun olan malı üretecek ve diğer ülkeye ihraç edecektir²². Amerikan şirketlerinin çoğunun Meksika, Malezya, Kore, Hindistan, Hong Kong ve

¹⁸ SEYİDOĞLU; **Uluslararası İktisat**, s.724

¹⁹ ALKIN, Erdoğlan; **Uluslararası Ekonomik İlişkiler**, Filiz Kitabevi Yayını, İstanbul 1990, s.211

²⁰ SEYİDOĞLU; **Uluslararası İktisat**, s. 726

²¹ y.a.g.e., s.64

²² GÖVER, Z. Tuğrul; "Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi", **Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü**, (Uzmanlık Tezi), Temmuz 2005, s.3

Tayvan gibi ülkelere yaptıkları yatırımlarda bu faktörün etkisi söz konusudur. Japon firmaları da giderek Meksika ve diğer ucuz emek ülkelerine doğru yönelmektedir²³.

Dünyada yerleşmiş ve endüstri bakımından gelişmiş ülkelerde sermaye nispeten bol bir faktördür ve bunun için de, endüstri bakımından gelişmekte olan ülkelerde olduğundan, daha az bir üstünlüğe sahip olmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde sermaye nispeten kıt bir üretim faktörüdür ve marjinal verimi daha yüksektir. Gelişmiş ülkelerdeki yatırımcılar tasarruflarını, kendi ülkelerinde ümit ettikleri yatırımlardan daha fazla gelir sağlayacak genç ve az gelişmiş ülkelere transfer etmek eğilimindedirler²⁴. Yani, sermaye bakımından zengin olan ülke düşük faiz seviyesinden yararlanarak karşılaştırmalı üstünlük elde edebilmek için sermaye yoğun olan malı üretir ve diğer ülkeye ihraç eder.

2. Yatırımların Uluslararası Çeşitlendirmesi

Dış yatırımlar, hissedarlar açısından dolaylı olarak portföy çeşitlenmesi sağlar. Üretim tek bir piyasa ile sınırlı bulunması durumunda, nakit akımları göreceli bir istikrarsızlık gösterir. Firma, ürün çeşitlendirmesi ile bir ölçüde dengelemeye çalışabilir. Fakat, aynı ülkedeki tüm ürünlerin satış koşullarının benzer yönde etkilenmesi normaldir. Yani çeşitlendirme ile sistematik risk giderilemez. Oysa şirket, üretimini uluslararası düzeyde çeşitlendirerek bu riski bir ölçüde azaltabilir. Çünkü tüm ülke ekonomileri aynı yönde dalgalanmazlar²⁵.

Diğer bir ifadeyle, ekonomik hayattaki canlanma ve duraksamalar, firmaların gelir ve nakit akımlarının dalgalanmasına yol açar. Firmalar portföy yatırımlarında olduğu gibi çeşitlendirme ile bu durumu önleme yoluna gidebilirler. Çeşitlendirme, ya aynı ülke içinde değişik malların üretimine girişmek ya da aynı malın farklı ülkelerde üretimini gerçekleştirmek biçiminde olabilir. İkinci durumda, bir dolaysız sermaye yatırımı yapılmış olmaktadır²⁶.

---

²³ GÖRGÜN, Tuğrul; a.g.t., s. 10

²⁴ BRAINARD, Harry G.; a.g.e., s.95

²⁵ GÖRGÜN; a.g.t., s.10

²⁶ HARMANCI; a.g.e., s. 25

3. Çok Uluslu Şirketlerin Genişlemesi

İktisat tarihçileri, 15. ve 16. yüzyılları çok uluslu şirketlerin ortaya çıktığı dönemler olarak kabul etmektedirler. Bu dönemlerde özellikle İngiltere'deki çok uluslu şirketler, bu ülke ile kolonileri arasındaki mal ticaretinde önemli rol oynamışlardır. Kolonileşmenin azaldığı daha sonraki zamanlarda bu şirketler sınır ötesi işlemleri yürütmüşlerdir. İkinci Dünya Savaşından sonraki dönemde ticaretin serbestleşmesi ile birlikte ÇUŞ'lar bugünkü konumlarının ilk halini almışlardır²⁷.

Genelde aynı anlamda kullanılan çok uluslu (multinational) şirket ile uluslar ötesi (transnational) şirket kavramları akademik çevrelerde farklılıklarıyla ele alınmaktadır. Kısıtlayıcı bir tanıma göre, bir şirketin "ana şirketi" birden fazla ulus kişilere ait olduğu, üretim ve yönetim faaliyetlerine birden fazla ulusun katıldığı, üretim faaliyetlerinin birden fazla ülkede sürdürüldüğü ve "ulusal" bir özellik sergilemediği halde o şirketi çokuluslu olarak nitelendirmek mümkündür²⁸.

Dolaysız yabancı yatırımların büyük bir kısmı ÇUŞ'lar tarafından gerçekleştirilmektedir. Söz konusu şirketlerin kendi ülkelerinde yatırım yapmak ya da diğer ülkelerle ticaret yerine yabancı ülkelerde yatırımda bulunmalarının çeşitli nedenleri söz konusudur. Bunlar:

- Kâr maksimizasyonu,
- Birden çok ülkede faaliyette bulunmak suretiyle ortaya çıkan riskleri dağıtmak,
- Yurtiçi piyasanın massedemeyeceği bir ölçeğe ulaşmak,
- Uluslar arası alanda ortaya çıkan arbitraj olanaklarından yararlanmak,
- Sahip olunan üstün teknoloji yardımıyla yerel firmalar üzerinde avantajlara sahip olmak olarak sıralanabilir.

Öte yandan, firmaların lisans vermek veya dış ticaret yerine yabancı ülkelerde yatırımda bulunmalarının bir takım nedenleri bulunmaktadır. Bunlar;

---

²⁷ IŞIK,Hüseyin; **Çok Uluslu Şirketlerde Örtülü Kazanç ve Örtülü Sermaye**, Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara 2005, s.14

²⁸ AKIN;a.g.m., s.66

- Korumacılık veya ulaşım maliyetlerinin yüksek olması,
- Mal veya hizmetlerin doğasının yabancı yatırımı gerektirmesi,
- Ucuz emek istihdam etmek suretiyle üretim maliyetlerinin azaltılabilmesi,
- Firma sınırlarının daha kolay korunması ve kaynak akışının daha güvenli bir hale getirilmesi şeklinde belirtilebilir.

Firmaları dolaysız yabancı yatırımlarda bulunmaya yönelten firmalara özgü faktör piyasalara ve kaynaklara (doğal ve beşeri) erişim olmak üzere iki ana amaca indirgenebilir ²⁹.

Çok uluslu şirketler, (ÇUS), küresel ekonomik bütünleşme tartışmalarının odağını oluşturmaktadır. Muhaliflerine göre ÇUŞ; güçlerini kullanarak işgücünü sömüren, doğal kaynakları tahrip eden ve faaliyet gösterdikleri ülke ekonomisinin ve halkının menfaatlerini göz ardı eden “kabadayılardır”. Yandaşlarına göre ise ÇUŞ, küresel kapitalizmin bir zaferidir. Yoksul ülkelere, zengin dünyanın ileri teknolojisini, zengin ülkelere ise düşük maliyetli üretimin avantajlarını sunmaktadırlar³⁰.

---

²⁹ AKTAN, Coşkun Can, VURAL, İstiklal Y.; **Yeni Ekonomi ve Yeni Rekabet**, Rekabet Dizisi 1, TİSK Ajans-Türk Basın Ve Basım A.Ş., Ankara 2004, s.216

³⁰ HARMANCI, Mehmet; **Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Araştırma Müdürlüğü, Ankara 2004, s.11

Tablo 1: Varlıklar Hacmine Göre Sıralanmış Dünyanın Finans Dışı En Büyük 25 Çok Uluslu Şirketler (Milyon Dolar)

Sıralama	Şirket	Ülke	Sanayi Sektörü	Varlıklar		Satışlar		İstihdam Sayısı	
				Yabancı	Tüm	Yabancı	Tüm	Yabancı	Tüm
1	General Electric	ABD	Elektrik Donatımı	412 692	673 342	59 815	149 702	155 000	316 000
2	Vodafone Group PLC	BK	Telekomünikasyon	196 396	220 499	39 497	52 428	51 052	61 672
3	General Motors	ABD	Motorlu Araçlar	175 254	476 078	65 288	192 604	194 000	335 000
4	British Petroleum Company PLC	BK	Petrol ve Petrol Rafineleri	161 174	206 914	200 293	253 621	78 100	96 200
5	Royal Dutch/Shell Group	BK/Hollanda	Petrol ve Petrol Rafineleri	151 324 ^a	219 516	184 047 ^a	306 731	92 000	109 000
6	ExxonMobil	ABD	Petrol ve Petrol Rafineleri	143 860	208 335	248 402	358 955	52 920	84 000
7	Toyota Motor Corporation	Japonya	Motorlu Araçlar	131 676	244 391	117 721	186 177	107 763	285 977
8	Ford Motor	ABD	Motorlu Araçlar	119 131	269 476	80 325	177 089	160 000 ^b	300 000
9	Total	Fransa	Petrol ve Petrol Rafineleri	108 098	125 717	132 960	178 300	64 126	112 877
10	Electricite de France	Fransa	Elektrik, su ve gaz dağıtımı	91 478	202 431	26 060	63 578	17 801 ^a	161 560
11	France Telekom	Fransa	Telekomünikasyon	87 186	129 514	25 634	61 071	82 034	203 008
12	Volkswagen	Almanya	Motorlu Araçlar	82 579	157 621	85 896	118 646	165 849	345 214
13	RWE Group	Almanya	Elektrik, Su ve Gaz Dağıtımı	82 569	128 060	23 390	52 081	42 349	85 928
14	Chevron Corp.	ABD	Petrol ve Petrol Rafineleri	81 225	125 833	99 970	193 641	32 000	59 000
15	E.ON	Almanya	Elektrik, Su ve Gaz Dağıtımı	80 941	149 900	29 148	83 177	45 820	79 947
16	Suez	Fransa	Elektrik, Su ve Gaz Dağıtımı	78 400	95 085	39 565	51 670	96 741	157 639
17	Deutsche Telekom AG	Almanya	Telekomünikasyon	78 378	151 461	31 659	74 230	75 820	243 695
18	Siemens AG	Almanya	Elektrik Donatımı	66 854	103 754	64 447	96 002	296 000	461 000
19	Honda Motor Company Limited	Japonya	Motorlu Araçlar	66 682	89 923	69 791	87 686	126 122	144 785
20	Hutchison Whampoa	Hong Kong, Çin	Çeşitli	61 607	77 018	24 721	31 101	165 590	200 000
21	Procter&Gamble	ABD	Çeşitli	60 251	135 695	38 760	68 222	69 835	138 000
22	Sanofi-Aventis	Fransa	İlaç	58 999 ^a	102 638	18 901	34 013	69 186	97 181
23	ConocoPhillips	ABD	Petrol ve Petrol Rafineleri	55 906	106 999	48 568	179 442	15 931	35 591
24	BMW AG	Almanya	Motorlu Araçlar	55 308	88 316	44 404	58 105	25 924	105 798
25	Nissan Motor Company Limited	Japonya	Motorlu Araçlar	53 747	97 661	59 771	83 440	89 336	183 356

(Kaynak: World Investment Report 2007, s.229)

^a Avrupa dışı için veriler

^b Kuzey Amerika dışı için veriler

3. Küreselleşme

Küreselleşme kavramını tanımlanmasının baş gösteren bir sıkıntı, süreci etkileyen değişkenlerin “birbirini üreten” bir özelliğe sahip olmasıdır. Dolayısıyla

küreselleşme kavramı, kullanılış biçimine göre farklı değişkenlerin ve bu değişkenlerin etkileşimiyle oluşan sonuçların tek bir kategoride ifadesi olarak karşımıza çıkabilmektedir. İletişim teknolojilerin gelişmesi, hava taşımacılığın yaygınlaşması, döviz spekülasyonlarının ve sınır ötesi sermaye hareketlerinin artması, genetik mühendisliğinin gelişmesi, çokuluslu şirketlerin güçlenmesi veya post-modernizm gibi değişkenlerle ilişkili, farklı anlamlara gelen tanımlamalar yapılabilmektedir. Genel anlamda, küreselleşme; teknolojik ilerlemeler ve ulusal siyasi tercihler temelinden beslenen, toplumların ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel değerlerinde değişimler meydana getiren ve bunların karşılıklı etkileşim bağlamında ulusal sınırlar dışına taşarak dünya geneline yayıldığı bir süreçtir³¹.

George Soros küreselleşmeyi, küresel finans piyasalarının gelişmesi, çokuluslu şirketlerin büyümesi ve giderek ulusal ekonomiler üzerinde hakimiyet kurmaları olarak tanımlamaktadır³². Küreselleşmenin somut etkisi sermayenin akışkanlığının artması, giderek genişleyen doğrudan yabancı yatırımlar pastasından daha fazla pay alma çabasını da beraberinde getirmiştir³³.

Küreselleşme ekonomik, siyasi ve sosyal boyutlarıyla etkili olan ve kazanç ve kayıp hesaplamaları temelinde sorgulanan bir olgudur. Modern tarih açısından Batı'nın dünyaya genişlemesi olarak ifade edilen küreselleşme olgusunun, gelişmekte olan diğer ülkelerden kendine doğru genişleyen bu yapıdaki en önemli kazançları sermaye ve teknoloji sahibi ülkelerin kendi ülkelerinde yaptığı yatırımlardır. Ayrıca küreselleşme özellikle sıcak para olarak bilinen kısa vadeli portföy yatırımlarının dışında kalan orta ve uzun vadeli sermaye ve teknoloji getiren doğrudan yabancı yatırımlar olarak da belirtilebilir³⁴.

A. İçsel Nedenler

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının içsel nedenleri ülke ekonomilerinde yapılan yapısal reformlar ve değişimlerden kaynaklanmaktadır³⁵.

³¹ SARAÇ, Özgür; **Küresel Vergi Rekabeti ve Ulusal Vergi Politikaları, Türkiye Değerlendirilmesi**, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara 2006, s. 4 -7

³² SOROS, George; **Küreselleşme Üzerine**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s.1

³³ DEMİRCAN, Hayrettin; **Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri**, TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Mart 2003, s. 15

³⁴ GÖRGÜN; a.g.e., s.1

³⁵ BEDESTENCİ, H. Çetin ve KARA, M. Akif; **Sermaye Hareketleri ve Kalkınma**, Kalkınma Ekonomisi kitabı içinde, s. 268

Diğer bir ifadeyle, içsel nedenler, çokuluslu şirketin yatırım ve üretim faaliyetlerinde bulunan bir ekonomik birim olarak kendilerinden ya da içinde bulunduğu endüstrinin yapısından doğan nedenlerdir. Nedenlerin varlığı, şiddeti ve dışsal nedenlerle entegre olmasıyla firmanın dış yatırım ve üretimde bulunması arasında doğrusal hatta fonksiyonel bir ilişki görülür³⁶. Bu nedenler aşağıda sıralanmaktadır.

1. Firma Üstünlüklerinin Değerlendirilmesi

Firmalar faaliyet alanlarını ülkeler itibariyle çoğaltırken tek bir amaç peşinde koşmaktan ziyade bu davranışlarında birkaç amacı birden gerçekleştirmek niyetindedirler. Çokuluslu şirketler zaman içerisinde faaliyet alanlarında oldukça yoğun bir fiziki sermaye birikimine sahiptirler. Bunlar, kendi ülke şartları, yeni geliştirilen sermaye malları ve rakip firmalara göre eskimiş olsalar da ulusal sınırlar dışında henüz bu sermaye mallarını geliştirememiş ve bu mallara sahip bulunmayan ülkelere göre yeni sermaye malları sayılır. Bu malların bu ülkelere bağlı kuruluşlar aracılığıyla sürülme ve üretim faaliyetlerinde kullanılmaları şirket imkan ve üstünlüklerinden maksimum yararlanma motivasyonu ile çokuluslulaşmayı doğurur³⁷.

2. Teknolojik Gelişmeler

Taşımacılık ve haberleşme alanındaki bas döndürücü teknolojik gelişmeler bu hizmetlerin kalitesinin yükselmesine ve maliyetlerini düşürülmesine neden olmuştur. Haberleşme alanlarındaki gelişmeler, küresel üretimin teknoloji olarak daha karmaşık, bilgi-yoğun ve zamana duyarlı mal ve hizmetlere doğru yaygınlaştırılmasına ortam hazırlamıştır. Bunun nedeni, haberleşmedeki gelişmelerin uzak yörelerdeki üretim ve dağıtımla ilgili olarak daha iyi bilgi akışı, etkin denetim ve koordinasyon sağlamasıdır. Gerektiği anda elektronik parçaların üretilmesi, aktarılması, hızlı elektronik veri işleme, moda ve zevklerin en fazla bir mevsim sürdüğü bir dünyada yapılan giyim ve ayakkabı üretimi bu durumu gösteren bazı örneklerdir³⁸. Bununla beraber telekomünikasyon ve bilgi teknolojilerindeki

---

³⁶ ŞATIROĞLU, Kadir; **Çokuluslu Şirketler, Strüktürel ve Fonksiyonel Bir Evrim Yaklaşımı**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 536, Ankara 1984, s. 37

³⁷ y.a.g.e, s.39

³⁸ HARMANCI; a.g.e., s.29

gelişmelerde, gelişmekte olan ülkelerin mali piyasalarında işlem yapmayı kolaylaştırarak işlem hacminin artması sonucunu doğurmuştur³⁹.

3. Ekonomik Altyapı ve Mevzuatla İlgili Değişmeler

Dünya ülkelerinde makroekonomik istikrarın sağlanarak finansal piyasalarda uygulanan serbestleşme çalışmaları, ekonomilerde görülen hızlı büyümeyle birlikte, söz konusu ülkelere yönelik yabancı yatırımların getirisindeki artışlar bu piyasalara olan güveni artırmıştır.

1970'li yıllardaki ekonomik krizin ardından küreselleşme eğilimlerinin de hız kazanmasıyla beraber, özellikle az gelişmiş ülkeler ekonomilerinde yapısal reformlar gerçekleştirmişlerdir. Mevcut makroekonomik yapılarını "açık ekonomi" koşullarına göre yapılandırmışlar ve bu sayede gelişmiş ülkelerle entegrasyonlarını da artırmışlardır⁴⁰.

III. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR

Geleneksel dış ticaret teorilerinin temelini oluşturan teorilerde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ele alınmamıştır. Bunun nedeni ise, çokuluslu şirketlerin ve doğrudan yabancı yatırımların İkinci Dünya savaşındaki sonraki dönemin özelliği olmasıdır. Bu nedenle bu konudaki teorileri geliştirmek modern iktisatçıların görevi olmuştur. Modern iktisatçılar tarafından geliştirilen bu teorilere genel olarak çokuluslu şirketler teorisi adı verilmektedir⁴¹.

Çalışmamızın bu kısmında dış ticaret teorileri çerçevesinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının teorik çerçevesi verilmeye çalışılacaktır.

A. Eksik Rekabet ve Hymer-Kindleberger Çizgisi

Portföy yatırımlarının bir parçası olarak görülen doğrudan yabancı yatırımlara dair teorik çerçeve sermaye hareketleri teorisinde yer almıştır.

---

³⁹ BEDESTENCİ, ve KARA; a.g.m., s. 270

⁴⁰ y.a.g.m., s.268

⁴¹ OKSAY; a.g.e., s.2

Stephen Hymer tarafından sunulan “Ulusal Firmaların Uluslar arası Faaliyetleri” konulu tezinde belirttiği gibi, dolaysız yatırımlar sorunu, uluslar arası sermaye hareketlerinden çok teknelci rekabet teorisiyle ilgilidir. Diğer şeyler sabit farz ederek mahalli bir firma yabancı bir firmaya göre bazı avantajlara sahiptir. Uzakta faaliyet göstermek, seyahat, haberleşme ve özellikle yanlış anlama faaliyeti pahalılaştırır. Aslında mevcut olan mahalli avantajları bertaraf etmek için, dışarıdan gelen firma, geldiği ülkedeki rakibi ile paylaşmayacağı avantajlara sahip olmalıdır. Bu avantaj genellikle teknoloji veya patentleri kapsamaktadır. Özel durumlarda firma çok büyük, ulusal firmanın egemen olamayacağı veya idare edemeyeceği kadar büyük miktarda sermayeye sahip olmalıdır⁴².

Hymer gerek dış ticaret teorisinin gerekse sermaye ya da portfolyo teorisinin DYY’larını açıklayamadığını ortaya koyduktan sonra, firma ve endüstriyel organizasyon yaklaşımı bağlamında firmaların neden DYY ya da uluslararası üretim ile uğraştıklarını iki nedene bağlayarak açıklamıştır. Birincisi, firmalar yatırımları üzerindeki riskleri minimize etmek, getirileri ise maksimize etmek istemektedirler. Bu nedenle risk ve belirsizlik, bilgi edinme ve işlem maliyetleri, döviz kurundaki istikrarsızlık ve yabancılara olan güvensizlik durumlarında firmalar portföy yatırımı yerine DYY’ları tercih etmektedirler. İkincisi, firmalar rakipleri üzerinde sahip oldukları teknelci/monopolistik avantajları kullanmak için yabancı ülkedeki firmaları kontrol ederler. Firmaların bu şekilde davranmasının temel nedenlerinden biri, firmaları kontrol ederek bunlar arasındaki rekabeti kaldırmak istemesi; diğeri, firmanın kendine özgü üstünlükleri (ölçek ekonomileri, pazar payı, mal ve fiyat farklılaştırması, yönetim ve pazarlama yeteneği, teknolojik üstünlük, sermayeye erişim vb.) yabancı ülkede kullanmak istemesi; son olarak, firma faaliyetlerinin çeşitlendirilmesidir. Böylece Hymer’in çalışması bir taraftan firmaların DYY vasıtasıyla uluslararasılaşması sürecini açıklamada başlangıç noktasına uluslararası ticaret teorisinden firma ve endüstriyel organizasyon teorisine yöneltirken, diğeri taraftan o zamana kadar yanıtlanmamış çok sayıda konuya (ÇUŞ’ların niçin DYY yaptıkları, neden birbirlerini kontrol etmeye çalıştıkları vb.) ilk kez açıklık getirmiştir⁴³.

Hymer ve Kindleberger, bu tür avantajlara sahip olan bir firmanın bunları başka bir ülkeye ihraç veya kiralama yerine, neden doğrudan yatırıma yöneldiğini

---

⁴² KINDLEBERGER, Charles P.; **Uluslararası İktisat**, 2. Cilt, Doğan Yayınevi, Ankara 1970, s.163

⁴³ YAVAN; a.g.t., s. 71

tam olarak açıklamadıklarından, bu yaklaşım izlenerek çeşitli iktisatçılarca bir çok teori oluşturulmuştur⁴⁴.

B. Heckscher-Ohlin Modeli

Heckscher-Ohlin Modeli ülkelerin üretim faktörleri bakımından birbirlerinden farklı olduğu varsayımından hareketle, ülkelerin sahip oldukları üretim faktörleri ile mal ticaretleri arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu model, DYSY'larına yer vermemekle beraber uluslar arası mal ticaretini konu etmesi ve DYSY'larını da kapsayan uluslar arası faktör hareketlerini ele alan teoriler için çıkış noktası olması açısından önemlidir⁴⁵.

Geleneksel uluslararası ticaret teorisi, Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'ne ve onun değişik bir yorumu olan Heckscher-Ohlin Modeli'ne dayanır. David Ricardo tarafından geliştirilen Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'ne göre "Her ülke göreceli olarak hangi malları daha ucuza üretiyorsa, o malların üretiminde uzmanlaşmalıdır." Heckscher-Ohlin Teorisi'ne göre ise, "Her ülke hangi üretim faktörüne zengin olarak sahip bulunuyorsa, üretimi bu faktörü yoğun biçimde gerektiren mallarda karşılaştırmalı üstünlük elde eder." Özetle, emeğin ucuz ve bol olduğu ülkelerde emek yoğun, sermayenin zengin olduğu ülkelerde ise sermaye yoğun mallar üretilmeli ve ihraç edilmelidir⁴⁶.

C. Ürün Devreleri Teorisi

Vernon, 1966 yılında yayımladığı makalesiyle üretim sürecinin çok uluslulaşmasını Ürün Devreleri Teorisiyle açıklamaya çalışmıştır. Bu teoriye göre bazı ülkeler var olan ürünlerin üretiminde, bazıları ise yeni ürünlerin üretiminde uzmanlaşmaktadır. Yeni ürünler zaman içinde yeni olma özelliğini yitirdikçe üretildikleri ülkeler de değişmektedir. Böylece ürünlerin olgunlaşma süreci içinde şirketler çok uluslulaşmaya ve uluslar arası ara malı ve nihai ürün ticaretine yönelmektedirler⁴⁷.

---

⁴⁴ ÖZTÜRK, Lütfü, "Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünya Uygulamalar Teoriler Işığında Bir Bakış", **Akdeniz İİBF Dergisi**, 2004, Sayı 7, s. 117

⁴⁵ GÖVER; a.g.e., s.3

⁴⁶ OKSAY; a.g.e., s.2

⁴⁷ GÖVER; a.g.e., s.4

Vernon, bazı ürünlerin 3 aşamaya bölünebilen bir hayat devresi takip ettiği görüşündedir:

1. İlk olarak bir ürün iç piyasa için üretilir ve sürekli olarak yenileştirilir ve geliştirilir. Ürün yenileştirilme sürekli olduğu için, ürün dış piyasada satılsa bile icat kaynaklarına yakın bir yerel ekonomide imal edilecektir
2. Ürün olgunlaştırma ve dış satışlar daha önemli oldukça, firma bu tip satışları artırmak için en azından denizaşırı pazarlama imkanları oluşturmalıdır. Zaman geçtikçe, firma dış piyasadaki satışları karşılamak için ürünlerin tamamını veya bir kısmını yurtdışında imal etmenin daha ucuz olduğunu keşfedebilir.
3. Nihai aşamada, yenilik ve iyileştirmeler durağanlaşır; eğer denizaşırı üretim maliyetleri daha ucuz olursa ürün yurtdışında üretilecek ve yerli ülkeye geri ihraç edilecektir⁴⁸.

Yenilikçi firmanın merkezinin bulunduğu ülke, artık hem yurt dışında lisans verdiği firmaların hem de yeni teknoloji içeren ürünün sahibi olan firmanın başka bir ülkede aynı ürünü daha düşük fiyata mal etmesi nedeniyle yeni ürün için net ithalatçı konumuna gelmiştir. Sürecin sonunda yeni ürün, yenilikçi firmanın ülkesinde üretilmemekte, ülke bu ürüne duyduğu ihtiyacı tamamen ithalatla karşılamaktadır. İlk aşamada teknolojik yenilik içeren ürün artık her yerde serbestçe üretilebilen bir mal haline gelmiştir. Bu aşamadan sonra yeni teknolojilerin ve ürünlerin bulunması gerekmektedir. Böylece, piyasaya sürülen yeni bir ürün DYSY'larına neden olmaktadır⁴⁹.

D. İçselleştirme Teorisi

Dunning'e göre, ÇUŞ'ların DYY faaliyetlerini açıklamaya yönelik olarak ortaya atılan ilk genel teori Buckley ve Casson (1976) tarafından geliştirilen içselleştirme teorisidir. Teoriye göre DYY, firmanın içsel işlemleri ile piyasa işlemlerini yer değiştirmesi suretiyle meydana gelir. Bu yaklaşıma göre, firmalar faaliyette buldukları tüm sahalarda kendi kendilerine yeterli olma ve diğer firmalara bağımlılıktan kurtulma çabası içindedirler. Firmalar bu tip yapıya kavuşabilmek için, faaliyette buldukları sektörlerin tüm piyasalarını firma sistemi

⁴⁸ WALTHER, Ted; **Dünya Ekonomisi**, Alfa Yayın Basım Dağıtım Ltd. Şti, Bursa 2002, s.186

⁴⁹ GÖVER; a.g.e., s.4

içinde toplamak yani içselleştirmek zorundadır. İşte firmanın içerisinde meydana gelen bu durum, ülke sınırlarını aştığı zaman firma ÇUS haline gelirken aynı zamanda DYY faaliyetinde bulunmuş olmaktadır. Yani piyasaların içselleştirilmesi hem firmayı ÇUS yapmakta hem de DYY'nin meydana gelmesine yol açmaktadır⁵⁰

Başka bir deyişle bu teoriye göre, yurt dışındaki piyasaların bir çok düzensizlik ve riskler içermesi firmaları bu piyasalara doğrudan yatırımlar yapma yoluyla içselleştirmeye yönlendirmektedir. İçselleştirmenin firmalara sağladığı faydalar, gecikme, pazarlık ve müşteri belirsizliklerinden kaçınabilme, hükümetlerin yaptığı düzenlemelerinin etkisini transfer fiyatlaması yoluyla en aza indirebilme ve piyasalar arasında fiyat farklılaştırması uygulayabilme olanağı şeklinde sıralanabilir⁵¹.

E. Oligopolistik Tepki Modeli

Dış doğrudan yatırımlarını inceleyen F. T. Knickerbocker ÇUŞ'ların genellikle oligopolistik-endüstriyel yapıda olduklarını ve yatırım karar ve davranışlarında oligopolistik bir rekabetin etkisinin bulunduğunu saptamıştır⁵².

Lideri izle (follow the leader) stratejisi olarak da anılan bu yaklaşıma göre, rakip firmalar dış ülkelere yapılan yatırımları varlıklarına karşı bir tehdit olarak algılamakta ve buna reaksiyon olarak DYY yapmaktadır. İlk yatırımı yapan oligopolistik firma genellikle endüstride lider konumundadır ve ötekiler strateji gereği onu izleyerek yatırım yaparlar. Knickerbocker lider firma tarafından yapılan yatırımları saldırgan, onu takip eden diğer yatırımları ise savunmacı DYY olarak tanımlamaktadır. Bu modele göre, rakip firmalar iki nedenden dolayı lideri izlemektedir. İlki, eğer izlemezse yabancı ülkelerdeki ihracat piyasasını kaybedebilir. İkincisi, dışa DYY yapan lider firma yabancı ülkede gösterdiği faaliyetler sonucu zamanla bir çok deneyim ve avantaj elde ederek hem iç hem dış piyasalarda rekabet üstünlüğü yakalar. Bu, dışarı yatırım yapmayan firmaları her anlamda zor duruma sokabilir. İşte bu tür risk ve belirsizlikleri yaşamamak için oligopolistik endüstrideki firmalar lideri izleyerek DYY yaparlar.

Bu model çerçevesinde yapılan ampirik çalışmalar, teorinin sadece büyük oligopolistik firmaların olduğu spesifik endüstriyel sektörlerde geçerli olduğunu,

---

⁵⁰ YAVAN; a.g.t., s. 76

⁵¹ ÖZTÜRK; a.g.m., s.118

⁵² ŞATIROĞLU; a.g.e.,s.124

bunun dışındaki piyasalarda (yani monopolcü rekabet, tam rekabet ve monopol piyasası) teorinin açıklama gücünün zayıf olduğunu vurgulamaktadır. Buckley ve Casson (1976:78-79) tarafından yapılan eleştiri ise teorinin ortaya koyduğu yaklaşımın diğer modeller tarafından da öngörüldüğü, ayrıca teorinin çok karmaşık ve mantıksal temellerinin zayıf olduğu şeklindedir⁵³.

F. OLI Paradigması

Elektik Paradigma⁵⁴ da olarak bilinen bu kuram John H. Dunning (1973) tarafından geliştirilen ve genel bir DYY kuramı oluşturma amacına yönelik bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre DYY, sahipliğin (Ownership), alansal avantajların (Location) ve içselleştirmenin (Internalization) bir fonksiyonudur. J.H. Dunning, bu değişkenleri bir firmanın belirli bir DYY kararı vermesi için tatmin olmak zorunda olduğu koşullar haline getirmiştir⁵⁵. Piyasa aksaklığına dayanan bu koşullar aşağıda sıralanmıştır.

1. Sahipliğin Avantajı

Bu teoride, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının fonksiyonu olarak görülen sahipliğin avantajı, ÇUŞ'ların sahip olduğu firmaya özgü fikri sınai mülkiyet hakları, teknolojik üstünlükler, organizasyon ve yönetim modelleri, ticari markalar, dağıtım kanalları, bilgi ve finans kaynaklarına erişimdeki üstünlükler, firmanın ölçek büyüklüğünden dolayı elde ettiği ucuz girdi temin edebilme ve ölçek ekonomilerinden yararlanabilme imkanı ÇUŞ'lara ev sahibi ülke firmaları karşısında avantaj sağlamaktadır⁵⁶.

2. Alansal Avantaj

Koşullardan ikincisi, ev sahibi ülke firmanın bulunduğu ülkeye göre düşük ücret maliyetleri, daha ucuz enerji, daha ucuz hammadde ve yatırım teşvikleri gibi bazı konumsal (coğrafi) avantajlara sahip olması gerekir⁵⁷.

Alansal avantajı değişkenleri araştıran seçkin ampirik çalışmalarda piyasanın büyüklüğü, pazar büyümesi, ticari engeller, işgücü maliyetleri, üretim, taşıma

---

⁵³ YAVAN; a.g.t., s.75

⁵⁴ SETHI; a.g.m., s. 316

⁵⁵ ÖZTÜRK; a.g.m., s. 119

⁵⁶ GÖVER; a.g.e., s.5

⁵⁷ ÖZTÜRK; a.g.m., s. 119

masrafları, hükümetlerin ticaret ve vergi politikalarının yatırımlarının nerede yapılacağına etkin olduğu açıklanmıştır⁵⁸.

3. İçselleştirme Avantajı

Bu koşullardan biri olan, DYY aracılığıyla yukarıda adı geçen avantajların içselleştirilmesinin faydasının, lisans anlaşması ve patentin satışı gibi diğer alternatiflerden sağlayacağı faydalardan daha büyük olduğunun firma tarafından görülmüş olması gerekir⁵⁹.

Ev sahibi ülke firmaları ile lisans anlaşması yapmanın farklı bir hukuki ve idari yapıya daha kolay uyum sağlama, piyasaya giriş maliyetlerini düşük tutma gibi avantajları olmasına rağmen; ÇUŞ'lar tarafından lisans yoluyla kullanılan teknolojinin, taraflar arasında bir uyumsuzluk ortaya çıktığında lisans alan firma tarafından taklit edilebilme riski, lisans anlaşmasına konu olan teknolojinin veya know-how'un nitelikli işgücü tarafından kullanılması gerekliliği gibi faktörler nedeniyle DYY, lisanslamaya tercih edilebilmektedir⁶⁰.

IV. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ EV SAHİBİ ÜLKEYE GİRİŞ ŞEKİLLERİ VE GİRİŞİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı ülkeye farklı şekillerde giriş yapmaktadır. Aynı zamanda bu girişi bir ülkeye sağlanmasını etkileyen çok sayıda unsur vardır. Çalışmamızın bu kısmında DYSY ev sahibi ülkeye giriş şekillerine ve bu girişi etkileyen faktörlere değinilecektir.

A. Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Ünelere Giriş Şekilleri

Çok uluslu şirketler, (ÇUŞ) doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapmaya karar verirken, aynı zamanda diğer pazarlara giriş biçimine de karar vermek zorunda kalmaktadırlar. Bunun belli başlı birkaç yolu vardır. Bunlar; bir veya daha çok sayıda yerel şirketle ortak girişim kurmak, mevcut bir yerel firma ile birleşmek veya onu

---

⁵⁸ SETHI; s. 316

⁵⁹ ÖZTÜRK; a.g.m., s. 119

⁶⁰ GÖVER; a.g.e., s. 7

satın almak ve bir yada daha çok sayıdaki ortak ile stratejik birlik kurmak olarak belirtilebilir⁶¹.

1. Ortak Girişim

Ortak girişim (joint venture), ÇUŞ'un, ev sahibi ülkedeki faaliyet gösteren yerli bir firma veya devlet kurumları ile ortaklık kurularak ya yeni bir tesisin kurulması ya da mevcut tesisin paylaşılması yoluyla gerçekleşir. ÇUŞ'lar özellikle ev sahibi ülkede riskin yüksek, belirsizliğin fazla ve yasal engellerin çok olduğu durumlarda ortak yatırımı yeğlemektedir. Keza, yurt dışına ilk kez açılan deneyimsiz ÇUŞ'lar ile faaliyet alanını çeşitlendirmek isteyen şirketler veya yerli ortağın sahip olduğu avantajları kullanmak isteyen ÇUŞ'lar ortak girişim yolunu seçmektedirler. Bu tip yatırımda yabancı taraf genellikle sermaye, teknik bilgi ve yönetimle ilgili destek sağlarken, yerli taraf iç piyasa hakkında yasal, bürokratik, sosyoekonomik ve kültürel bir çok yerel bilgi sağlar⁶².

2. Özelleştirme

Gelişmekte olan ülkelerde özelleştirme uygulamaları, doğrudan yabancı yatırımları çekmek açısından önemli bir araç olarak kullanılmakta ve bu alanda başarılı sonuçlar alınmaktadır. Özelleştirme, esas itibariyle, liberal ekonomi faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ve özel kesim etkinliklerinin artırılması olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde yaygın politika ve uygulamalardan biri olan özelleştirme, en geniş anlamıyla, özel kesimin kamu kesimi aleyhine olan kazanımı, diğer bir ifade ile özel ve kamusal karar tercihleri alanı içinde özel karar tercihlerinin nüfus etmesidir. Serbest piyasa yaklaşımının nihai demokrasi olarak tanımlandığı günümüzde özelleştirme bütün dünyada küresel politika haline gelmiştir. Özelleştirme serbest piyasa ekonomisinin vazgeçilmez bir gereği olarak kabul edilmektedir⁶³.

---

⁶¹ GÜNEŞ, Canan; "Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisine Etkileri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **T.C. Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Kars 2006, s.40

⁶² YAVAN, Nuri; "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara 2006, s. 58

⁶³ İZATOLDAYEV; a.g.t., s. 37

Özelleştirme 1980'li yılların başından itibaren önem kazanmış, piyasa ekonomisine geçiş sürecinde bulunan ülkelerin geniş kapsamlı özelleştirmeye yönelmesiyle birlikte 1990 yılından itibaren önemi daha da artmıştır. Devlet mülkiyetinde bulunan girişimlerin özelleştirilmesi ile ekonomide kaynak dağılımının piyasa ekonomisi kurallarına uygun olarak gerçekleştirilmesi ve bu yolla ekonomik gelişmeye katkıda bulunulması hedeflenmektedir.

Hükümetlerin özelleştirmeden beklentileri başlıca iki başlık altında toplanabilir.

- Temel olarak özelleştirme, özel sektör firmalarının devlet firmalarından daha iyi yönetildiği ve onlara nazaran uluslararası rekabet gücüne daha fazla sahip oldukları görüşüne dayanmaktadır.
- Özelleştirme aynı zamanda mali sistemin gelişimini hızlandırmakta, özellikle sermaye piyasalarının oluşumunu ve gelişmesini sağlamakta ve ülkenin mali yönden güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Hükümetler özelleştirme kapsamında yeniden yapılanma ve yapısal reform vasıtasıyla etkinliğin artırılması ve ekonomide rekabetin yerleştirilmesini amaçlayan politikalar uygulamaktadırlar. Yapısal reform ise sıklıkla iç piyasanın yeniden düzenlenmesi ve çok sayıda sektörün uluslararası rekabete açılmasını kapsamaktadır.

Rekabetin teşvik edilmesi yanında özelleştirme ile firmaların mali piyasalardaki rekabet güçleri ile temas halinde olmaları amaçlanmaktadır. Telekomünikasyon ve ulaştırma gibi hala devlet kontrolünde olan sektörlerde ise yeniden yapılanma ve modernizasyon artan bir şekilde önem kazanmaktadır. Yabancı sermayeli firmalar ise ortak girişim yoluyla yatırıma yönelirken devlet müdahalesinin en az olduğu sektörleri tercih etmektedirler.

Mülkiyetin özelleştirme yoluyla kamu ve özel sektör arasında olduğu kadar yabancı ve ulusal yatırımcılar arasında dağılımı, hükümetlerin hedeflerine bağlı olarak değişmektedir. Özellikle yabancı yatırımlar söz konusu olduğunda hükümetler; özelleştirilen firmanın hisselerinden önemli bir payı ve firmanın faaliyetleri ile ilgili kararlarda veto kullanma hakkını ellerinde tutmakta, bazı durumlarda ise yabancı sermayeli firmaya oylama hakkında ve yönetimde sınırlamalar getirmektedir.

Hükümetler yabancı yatırımcının yönetim deneyimini, know-how getirebilme yeteneğini ve ekonominin geneline etkinlik kazandırabilmesini göz önünde bulundurarak özelleştirilen alanlarda yabancı yatırımcıları özellikle tercih etmektedirler⁶⁴.

Yabancı sermayeyi getirmek ve döviz gelirlerini arttırmak amacının gerçekleşmesi yabancı şahıslar ve kuruluşlara hisse senedi ve mülk satışına izin veren bir özelleştirme uygulaması ile mümkün olabilir. Yabancı sermaye, ülke içerisindeki tasarruf yetersizliğini gidermek üzere; kaynak bulmak, uluslararası piyasalarda bütünleşmek, istikrar sağlamak, modern teknoloji transferini sağlamak amaçlarıyla talep edilir. Yabancılar için yapılan özelleştirme uygulamaları en çok tepki gösterilen şekillerden biri olmaktadır⁶⁵.

3. Şirket Evlilikleri ve Birleşmeleri

Şirket evlilikleri, şirketlerin, büyüme veya küçülme politikaları çerçevesinde dikkate almaları gereken bir alternatif "şirket politikası", daha doğru bir deyimle "stratejik planlama tekniği"dir. Şirket birleşmeleri ise; bir şirketin başka bir şirketi satın alması ya da birden çok şirketin aynı çatı altında bir araya gelmesidir. Başlıca nedenleri; şirketler arasındaki rekabeti azaltması, şirketin pazar payını arttırması, verimliliği arttırması ve şirket için anahtar bir girdinin (hammadde vb.) düzenli tedarikini sağlanması olarak belirtilebilir.

Sınır ötesi şirket birleşmelerinin bazı yararları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Şirket birleşmeleri yabancı bir ülke veya Avrupa Birliği gibi belirli bir bölgede faaliyete geçmenin oldukça kısa bir yoludur.
- Teknolojiyi içsel olarak geliştirme yerine, çok daha düşük maliyetle mevcut teknolojiye ulaşma olanağı sağlar.
- Sınır ötesi birleşmelerde iç ekonomilere oranla daha büyük ölçek ekonomileri elde edilebilir.

Bununla birlikte, sınır ötesi şirket birleşmelerinin bazı olumsuz yönleri de vardır. Bunlar:

---

⁶⁴ KARABALIK, Hakan; "Orta Avrupa Ülkelerinde Yabancı Sermaye Yatırımları ve Özelleştirme", **Dış Ticaret Dergisi**, Nisan 1998, s. 3

⁶⁵ İZATOLDAYEV; a.g.t., s. 40

- Kùltür farklılıkları, çeşitli milliyet, gelenek ve değerlere sahip örgütlerin birleşmelerini güçleştirici bir rol oynayabilir.
- Ulusal bir şirketin yabancı şirket içinde erimesi, ev sahibi ÷lkede olumsuz siyasal tepkiler doğurabilir.
- Farklı milliyetlere mensup şirketlerin birleşmesi, işçi ücretleri ve toplu sözleşmeler yönünden de sorunlara yol açabilir⁶⁶.

4. Sıfırdan Yapılan Yatırımlar (Greenfield Investments)

ÇUŞ'un ev sahibi ÷lkede tamamen yeni bir tesis kurması ile meydana gelir. Bu tip yatırım, yeni iş ve katma değer yaratma potansiyeli olduğu için ev sahibi ÷lke tarafından en çok istenen yatırım tipidir. Bu yatırım tipi genellikle yavru şirketler aracılığıyla yapılır. Yeni yatırım projeleri riski fazla, başlangıç maliyeti yüksek ve getirinin geri dönüş süresi uzun olan yatırımlardır⁶⁷.

B. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ev Sahibi Ülkeye Girişini Etkileyen Faktörler

Bir yatırımcının, ÷lkeye gelmeye karar vermesini etkileyen çok sayıda unsur vardır. İlk başta gelenler yatırım ortamı olarak adlandırılan, ÷lkenin ekonomik açıdan istikrarlı olması, cazip bir pazar olması, hammadde kaynaklarının uygun olması, alt yapı ve taşımacılık gibi unsurlardır⁶⁸.

Başka bir ifadeyle, doğrudan yabancı yatırımı girişinde ÷lkelerin ekonomik, politik,vs. göstergeler yatırım kararında etkili olmaktadır. Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta uluslararası sermaye girişini etkileyen unsurların toplu olarak değerlendirildiği gerçeğidir⁶⁹.

UNCTAD tarafından 1998 yılı Dünya Yatırım Raporu'nda, DYY'larını etkileyen faktörlere ilişkin bir analiz yapılmıştır. Söz konusu belirleyiciler, üç ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar; ekonomik faktörler, yatırım ortamına ait faktörler ve politik faktörlerdir. UNCTAD'ın belirtmiş olduğu faktörler Tablo 1'de verilmiştir.

---

⁶⁶ GÜNEŞ, Canan; a.g.t., s.40

⁶⁷ YAVAN; a.g.t., s. 58

⁶⁸ GÖRGÜN; a.g.e.,s.66

⁶⁹ GÖVDERE, Bekir; Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzdeki Geçerliliği, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı 28, Nisan 2003,s. 27

Tablo 2: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri

Faktör Grupları	Ev Sahibi Ülkelerdeki Belirleyiciler	
I. Politik Faktörler	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ekonomik, sosyal ve politik istikrar ✓ Yabancı birleşmelerin anlaşma standartları ✓ Yabancı yatırımlara ilişkin uluslar arası anlaşmalar ✓ Özelleştirme politikası ✓ Piyasaların yapısı ve işleyişine ilişkin politikalar (özellikle rekabet ve şirket satın ve birleşme politikaları), ✓ Ticaret politikası, DYY ile ticaret politikası arasında tutarlılığı ✓ Vergi politikası	
II. Ekonomik Faktörler	Yatırım Stratejileri	Faktörler
	Pazara yönelme	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Pazar büyüklüğü ve kişi başına milli gelir ✓ Piyasanın büyümesi ✓ Bölgesel ve global piyasalara giriş imkanları ✓ Tüketici tercihleri ✓ Piyasaların yapısı
	Kaynağa/ stratejik varlığa yönelme	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Hammaddeler ✓ Düşük ücretli vasıflı işgücü ✓ Fiziki altyapı (havaalanları, enerji, yollar, telekomünikasyon) ✓ AR-GE ✓ Teknolojik, yenilikçi ve diğer yaratılmış varlıklar (markalar, vb.)
	Etkinliğe Yönelme	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kaynakların/varlıkların maliyeti ve işgücünün verimliliği ✓ Diğer giderlerin maliyeti (iletişim, ara mallar) ✓ Bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyelik, ölçek ekonomisi
III. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Yatırım promosyonu (imaj yaratılması, ülkenin pazarlanması, vb.) ✓ Yatırım teşvikleri ✓ Maliyetler (rüşvet, bürokratik etkinlik, vb.) ✓ Yatırım sonrası hizmetler ✓ Sosyal etkenler (yaşam kalitesi, vb.)	

(Kaynak: World Investment Report 1998: Trends and Determinants, s. 91.)

1. Politik Faktörler

Ekonomik, siyasi ve sosyal istikrar yabancı yatırımcılar için bütün olarak önemlidir. Ekonomik istikrar yatırım yapılacak ülkenin mevcut ve gelecekteki ekonomik riskleri uygun yatırım ortamını sağlayacak şekilde en düşük seviyede tutma kabiliyetine sahip olması anlamına gelmektedir. Yatırım ve işletme stratejisini belirlemek isteyen yatırımcıların yatırım yaptıktan sonra hoş olmayan sürprizlerle karşılaşmayacakları konusunda kendilerini güvende hissedecekleri ekonomik ortamdır.

Politik istikrarın özellikle koalisyon hükümetlerinde yaşanan siyasal anlaşmazlıklar, çoğu zaman çelişen veya uygulanmaz hale gelen ekonomik

politikalara yol açan farklı politik öncelikler ve popülist uygulamaları kaçınılmaz kılacak şekilde sık tekrarlanan seçimler nedeniyle bozulması ihtimal dahilinde olacaktır. Böyle bir durumun ekonomik gelişmeleri öngörülemez hale getirmesi, tahmin edilenden ve kabul edilebilir seviyeden yüksek risklere yol açması yatırımcıları korkutan ihtimallerin başında gelmektedir. Benzer şekilde sosyal istikrarda oluşabilecek herhangi bir bozulma, yapılan yatırımdan hedeflenen getirilerin sağlanması bir yana yatırımın mevcudiyeti ya da faaliyeti konusunda önemli tehditler meydana getirecektir. Toplumsal uzlaşmazlıkların yol açabileceği çatışmaların güvenliği ortadan kaldırması en kötü ihtimaller içinde yer alırken, bundan daha az kötü uzlaşmazlık ortamlarında ise kalifiye eleman istihdam edilememesi, ülke genelinde üretim, pazarlama veya dağıtım faaliyetlerinde bulunulmasına toplumsal grupların muhalefeti gibi sorunlarla karşılaşacaktır⁷⁰.

Son 40 yıldır ülkeler yabancı yatırımları korumak ve teşvik etmek amacıyla iki taraflı anlaşmalar yapmaktadır. Akit taraflara yabancı sermaye konusunda yükümlülükler yükleyen ve bu yükümlülükler konusunda anlaşmazlıklara çözüm mekanizmaları oluşturan anlaşmalara iki taraflı yatırım anlaşmaları denir⁷¹. Çok taraflı yatırım anlaşmalarının zorluğu ve küresel bir yatırım anlaşmasının olmaması, birçok ülkenin iki taraflı yatırım anlaşmaları yapmasına sebep olmuştur. Günümüzde birçok ülke karşılıklı anlaşmalar veya NAFTA gibi bölgesel anlaşmalar aracılığıyla uluslararası sermayenin gelişmesi için gerekli olan yatırım ortamını sağlayacak unsurları temin etmeye çalışmaktadır⁷².

2. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler

Yatırım ortamına ilişkin faktörler aslında bir yatırım geliştirme kurumunun faaliyet alanına giren konuları içermektedir. Burada kurumsal yapının etkin oluşturulabilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır⁷³. Yabancı yatırımcılara yönelik, belirli bir süre gelir vergisinden muafiyet, ithal ettiği ara malların gümrüklerinden indirimler, sübvansiyonlar vb. mali teşvikler yabancı yatırımcı nazarında ülkenin çekiciliğini bir ölçüde artırmaktadır. Mali faktörler, iktisadi ve siyasi faktörlerin tamamlayıcı bir role sahiptir.

⁷⁰ KAYMAK, Hasan; Yabancı Doğrudan Yatırımları Artırmak için Teşvikler Gerekli ve/veya Yeterli Mi?, **Maliye Dergisi**, Sayı 149, Mayıs-Aralık 2005, s.88

⁷¹ KARLUK, Rıdvan; **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul 2002, s.641

⁷² İstanbul Sanayi Odası; a.g.r., s.36

⁷³ GÖRGÜN; a.g.e., s. 12

Yabancı yatırımcıların ülke tercihine etki eden diğer faktörleri; güçlü altyapı olanakları, kaliteli üniversiteler ve araştırma merkezleri, yeterli sayıda üniversite mezunu işgücü, serbest bölgeler ve organize sanayi bölgeleri olarak sayılabilir⁷⁴.

Yabancı sermaye yatırımlarını çekmek amacıyla bir ülke tarafından uygulanan özendirici politikalar bu tür yatırımları özendirebilir. Ancak, bazı iktisatçılar firmaların DYY yapma kararının ilk aşamasında bu tür (özellikle gelir vergisi muafiyeti) özendirici politikaları dikkate almadıklarını ifade etmişlerdir. Yine de, GOÜ'lerin uyguladıkları özendirici politikaların, bu tür yatırımların bu ülkeler arasında dağılımını bir ölçüde etkileyebileceği söylenebilir. Örneğin, Avrupa Birliği sürecinde Polonya'nın serbest bölgelere uyguladığı vergi muafiyetlerini azaltmak ve ortadan kaldırmak zorunda kalması bu ülkedeki serbest bölgelere yatırım yapan veya yapmayı düşünen firmaları başka alternatif yerler aramaya itmiştir⁷⁵.

3. Ekonomik Faktörler

Dış sermaye girişinde ülkelerin ekonomik göstergeleri doğrudan yatırım kararlarında etkili olmaktadır. Ülkelerin gösterdikleri hızlı ve istikrarlı reel büyüme, düşük faiz oranları, öngörülebilir enflasyon oranları, ılımlı dalgalanmalar gösteren döviz kuru ve daha da önemlisi istikrarlı maliye ve para politikaları uluslararası sermayenin yatırım aşamasında değerlendirmeye aldığı başlıca göstergelerdir⁷⁶.

a. Piyasa Hacmi

Piyasa hacmi, ev sahibi ülkenin kişi başına GSYİH'si ile ölçülmektedir. Piyasa hacmi hipotezi, ölçek ekonomisinden faydalanabilme ve kaynakların etkin kullanımı için büyük bir piyasanın gerekliliği görüşünü savunmaktadır. Piyasa hacmi hem gelişmekte olan ülkeler için, hem gelişmiş ülkeler için önem taşımakta, fakat birinci grup ülkeler için daha önemli olduğunu savunan görüşler söz konusudur. Örneğin, Amerikan kökenli çok uluslu şirketlerin, 1982-1988 döneminde 42 ülkedeki

---

⁷⁴ EFE, Birol; **Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi: İzmir Örneği**, İzmir Ticaret Odası Yayını N. 120, İzmir 2002, s.17

⁷⁵ ÖZTÜRK; a.g.m., s.121

⁷⁶ İstanbul Sanayi Odası Raporu; **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye; Durum Tespiti Ve Stratejik Plan**, İstanbul, Ocak 2002, s. 24

yatırımlarını kapsayan araştırmalarda, çok uluslu şirketlerin, piyasa hacmine karşı gelişmekte olan ülkelerden daha duyarlı oldukları saptanmıştır⁷⁷.

b. İşgücü Maliyeti

Son zamanlarda faktör maliyetlerinden işgücü maliyeti, seçim kriteri olarak önemini yitirmektedir. Çünkü toplam maliyetler içinde işçiliğin oranı % 10-15 düzeylerine inmiştir. Öte yandan üst düzey yöneticilerin gelişmiş ülkelerdeki maliyetleri arttığı için yabancı yatırımcılar iyi eğitilmiş insan kaynağına sahip gelişmekte olan ülkeleri tercih etmeye başlamışlardır⁷⁸.

c. Dış Piyasaya Açık Olması

Dışa açıklıkta, ticari anlamda açıklığın yanı sıra sermaye hareketlerine açıklığın olması da önem arz etmektedir. Dışa kapalılığın en önemli unsurlarından birisi, dış ticaret üzerine konulan engellerdir. Bu açıdan dışa açıklığı ölçmek üzere kullanılan tarife ve kota uygulamaları dışında, tarife benzeri faktörler ile kur uygulamaları ve yeni korumacılık çerçevesinde görünmez engellerin (sağlık, güvenlik ve standartları, idari düzenlemeler vb.) belirlenmesinde güçlükler söz konusudur⁷⁹. Bir ülkenin dışa açıklık derecesi genellikle, dış ticaret hacmi/GSMH oranı ile ölçülmektedir. Yatırımların, ticaret edilebilir sektörler yöneldiği görüşünden hareketle, dışa açıklık oranı yüksek olan ülkelerin daha fazla yabancı yatırım çekeceği kabul edilmektedir⁸⁰.

d. Ticari Engeller

Lim, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Faktörleri Ve Büyüme İle İlişkisi" ("Determinants of, and the relation between, Foreign Direct Investment and Growth: A summary of the Recent Literature") başlıklı çalışmasında, yatırım amaçlarının farklılığından hareketle, aslında, farklı faktörlerin farklı yatırımcıları değişik önem seviyelerinde ilgilendirdiğini, biri için önemli faktörün diğerleri için çok

⁷⁷ GÖVDERE; a.g.m.,s. 31

⁷⁸ AYKOL, Bilge, KURT, Gülüzar; **Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Gelişmeler ve Türkiye İçin Stratejik Planlama ve Konumlanma Yaklaşımı**, İzmir 2006, s. 14

⁷⁹ EMSEN,Ö. Selçuk, DEĞER, M. Kemal; **Geçiş Ekonomileri ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermayenin Dinamikleri**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2005,s. 62

⁸⁰ GÖVDERE; a.g.m.,s. 36

da önemli olmayacağını ileri sürmüştür. Ticari engelleri aşmak için ve pazara daha az maliyetle girişi amacıyla yapılanlar için bu engellerin kaldırılması ve daha açık bir ekonomiye geçilmesi olumsuz, diğer yatırım türleri için ise olumlu bir etkiye sahiptir⁸¹.

e. Büyüme Oranı

Yüksek büyüme performansı sergileyen ülkelerin daha geniş tüketim imkanları yaratması yanında, yabancı yatırımcılara cazip gelen istikrar ve güven unsuru yaydıkları düşünülmektedir⁸². Büyümenin DYY'ları üzerindeki etkisini daha iyi kavrayabilmek için, hızlı ve yavaş büyüme oranlarına sahip ülkenin karşılaştırılması gerekmektedir. Daha hızlı büyüyen ekonomiler, firmalara nispi olarak daha iyi fırsatlar sunmakta, daha iyi kâr olanakları sağlamaktadır⁸³.

f. Dış Ticaret Açığı

Torissi'ye (1985) dayalı bu hipotez, ticaret fazlasının ihracat potansiyellerine sahip olan dinamik ve sağlıklı bir ekonominin göstergesi olduğunu ve buna bağlı olarak ticari potansiyelleri olan bir ülkenin muhtemelen DYY'ları teşvik edeceğini ileri sürmektedir. Bu çerçevede Torissi (1985), Schneider ve Frey (1985), vs., DYY'ları ile ticaret fazlası arasında pozitif ilişkilerin olduğunu ortaya koymuşlardır. Hem yatırım yapma hem de yatırım çekme bakımından DYY akımları OECD ülkeleri açısından incelendiğinde, DYY akımlarının ticaret paylarındaki değişimleri açıklamada önemli role sahip olduğu bulunmuştur. Bu çerçevede, DYY yapan ülkelerde ihracat ile DYY akımları arasında negatif ilişkiler bulunurken, tersine DYY alan ülkelerde DYY akımının ihracat artışına yol açtığı gözlenmiştir⁸⁴.

---

⁸¹ KAYMAK; a.g.m., s.96

⁸² EMSEN, DEĞER; a.g.e., s. 61

⁸³ GÖVDERE; a.g.m.,s. 35

⁸⁴ EMSEN, DEĞER; a.g.e., s. 63

g. Döviz Kuru

Döviz kuru ve DYY arasındaki ilişki ilk kez 1970 yılında Aliber keşfetmiş ve toplam DYY'larının coğrafi dağılımının, farklı para alanlarının varlığı ve aksak döviz piyasaları ile açıklanabileceğini ileri sürmüştür⁸⁵.

DYY'lar açısından önemli bir belirleyici olarak döviz kurları, özellikle kur teorilerinden "parasal alanlar teorisi" açısından ele alınmaktadır. Bu yönden bir ülkenin parası ne kadar zayıfsa, yabancı yatırımcıların piyasası zayıf olan ülkede yatırım yapma olasılığı da o kadar zayıf olmaktadır. Teorinin en önemli yaklaşımı sermaye piyasasındaki eğilimlerdir; güçsüz paraya sahip bir ülkede gelir akımı kur riskiyle birleştiğinde, sermaye akımı güçlü para cinsinden borçlanan zayıf paralı ülke firmalarının aleyhine bir oluşum doğurur. Bu açıdan kısa dönemde döviz kurlarındaki değişiklikler, belirsizliği (riskten kaçınmayı) artırmak ve verimliliği (üretim esnekliğini) etkilemek suretiyle, DYY akımları üzerinde önemli boyutta olumsuz etkisinin olacağı düşünülür. Bu açıdan zayıf paraya sahip bir ülkede döviz kuru ile DYY akımları arasında ters yönlü ilişkilerin olduğunu gözleyen yaygın bir literatür bulunmaktadır⁸⁶.

h. Vergileme

Bir ülkeyi sermaye yatırımları açısından cazip hale getiren bir diğer önemli unsur vergidir. Burada "vergi" tabiri hem Kurumlar Vergisi, Gelir Vergisi gibi gelir üzerinden alınan vergileri hem de Damga Vergisi, Harçlar gibi dolaylı işlem vergilerini kapsayacak şekilde kullanılmaktadır.

Diğer taraftan sermaye yatırımlarında yalnızca vergi oranları değil, vergi idaresinin yaklaşımı, mevzuatın kolay anlaşılır ve uygulanabilir olması, vergi iadelerinin zamanında ödenmesi, vergi adaletinin ve eşitliğinin olması, vergisel bürokrasinin az olması gibi unsurlar da önemli bir rol oynamaktadır. Bunun yanısıra, yüksek enflasyon gibi fiili vergi yükünü farklılaştıran makroekonomik faktörlerin de hesaba katılması gerekir⁸⁷.

---

⁸⁵ GÖVDERE; a.g.m.,s. 34

⁸⁶ EMSEN, DEĞER; a.g.e., s. 65

⁸⁷ İstanbul Sanayi Odası; a.g.r., s.28

V. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ EKONOMİK ETKİLERİ

Yabancı sermaye yatırımlarının, hem yatırımı yapan ülke ekonomisi üzerine, hem ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde etkiler yaratması şüphesizdir. Burada üretim, istihdam, fiyat, ödemeler dengesi, ekonomik refah ve gelişme gibi unsurlar üzerinde yarattığı etkiler olarak sayılabilir. Çalışmada sadece yatırımı alan ülke ekonomisi üzerindeki etkiler irdelenecektir.

B. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Olumlu Ekonomik Etkileri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları kabul edilirken yatırım alan ülkeye belirli faydalar sağlanması beklenmektedir. Çalışmamızın bu kısmında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülke ekonomisi üzerindeki olumlu etkilere değinilecektir.

1. Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi

Gelişmekte olan ülkeler için dış ticaret, uzun vadede, iktisadi büyüme ve kalkınma üzerinde olumlu etkilere sahiptir. Çünkü, kişi başına milli gelirin düşük olması ve bazen yeterli büyüklükte nüfusa sahip olmamaları nedeniyle bir çok GOÜ hem küçük bir piyasaya sahip; hem de bu ülkelerde ihracat, yatırım ve üretim artışı büyük ölçüde ithal mallara ve teknolojiye dayanmaktadır. GOÜ'lerin uzun vadede büyüme ve kalkınmalarını sürdürmeleri için gerekli olan ihracat artışının, ihracatın çeşitlendirilmesinin ve dolayısıyla döviz ihtiyacının karşılanmasında DYY önemli bir iktisadi kaynak konumundadır⁸⁸.

Son zamanlarda, doğrudan yabancı yatırım akımlarının ev sahibi ülke ekonomilere üzerine etkileri hakkındaki teorik çalışmalarda DYY'lerinin kişi başına düşen gelirdeki büyüme oranlarını nasıl etkileyeceği birkaç şekilde açıklanmıştır. İlk önce, DYY'ları, hem beşeri hem de fiziksel ek bir yatırım şeklinde yeni sermaye sağlayabilmekte, böylece likidite yetersizliği olan (gelişmekte olan) ülkeler için avantajlı olacaktır.

---

⁸⁸ AKTAN, VURAL; a.g.e., s.212

Yatırımların özellikle yeni ya da genişleyici bir üretim sektöründe yapılması, ev sahibi ülke ekonomileri için kısa vadeli sermaye akımlarına karşı, uzun vadeli yabancı yatırımları daha cazip kılmaktadır. Bundan ziyade, yabancı yatırım girişleri genelde ülkeye yurtdışından yeni bilgi çekmesi için bir vasıta olarak kabul edilmektedir. ÇUŞ teorisi, ÇUŞ'ların yerel firmalara teknolojik açılarından daha avantajlı olduklarını, bu da ticaretin dış piyasalarda yapılmasının maliyetinden daha önemli olduğunu ileri sürmektedir. Diğer taraftan, yeni bilgi girişi, taklit ve öğrenme, iç piyasada rekabet artırma, beşeri sermayenin firmalar arası hareketliliğini kolaylaştırma, böylece verimliliği artırma ve büyüme oranının yükseltme yoluyla yerel firmalara fayda sağlamaktadır⁸⁹. Yeni girdiler açısından bakılırsa, DYY'larına bağlı üretimde ara mallarının kullanımı sonucunda çıktı artışı meydana gelmektedir. Teknoloji açısından ise, DYY'larının yerel firmalara taşmalar şeklinde verimliliğin potansiyel kaynağı olduğu beklenmektedir.

Bunun yanısıra, DYY'ların ülke içindeki olumlu büyüme üzerine etkisinin teknolojiyi benimseme yeteneğinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Bu çerçevede, yabancı teknolojiyi benimsemesi beşeri sermaye bağlıdır. Böylece, beşeri sermayenin daha yüksek yetenekleri daha yüksek büyüme oranlarına neden olduğu varsayılmaktadır.

Bangoa ve Sanchez-Robles (2003), DYY'lar ile ekonomik büyüme arasında olumlu ilişki olduğunu, fakat uzun-vadeli yabancı yatırım girişinden faydalanmak için ev sahibi ülkelerin beşeri sermayeye, ekonomik istikrara ve liberalleşmiş piyasalara ihtiyaç duyduklarını savunmaktadır. Diğer taraftan, Bende-Nabende,vs. (2003) DYY'ların randıman üzerindeki uzun-vadeli etkisinin, ekonomik yönünden daha az gelişmiş ülkeler olan Filipinler ve Tayland için önemli ve pozitif olduğunu, fakat, ekonomik yönünden daha gelişmiş olan Japonya ve Tayvan için negatif olduğunu keşfetmişlerdir. Yani, yerel ve yabancı kurumlar arasında teknolojik boşluk ne kadar geniş ve büyükse, verimlilik taşmaları o kadar önemli olacaktır.

---

⁸⁹ BUSSE,Matthias and GROIZARD, Jose Luis; "Foreign Direct Investment, Regulations, and Growth", **World Bank Policy Working Paper**, 3882, April 2006,s.3

Anlaşıldığı üzere, DYY'larının büyüme üzerindeki etkisi kesin değildir. Yatırımların rolü ülkeye bağlı ve alıcı ekonominin iktisadi, müesseseli, teknolojik koşullarına bağlı olarak olumlu, olumsuz yada önemsiz olabilmektedir⁹⁰.

2. İnsan Kaynaklarını Geliştirme Üzerine Etkisi

Yabancı sermaye, ev sahibi ülke ekonomisine işletmecilik bilgisi şeklinde katkıda bulunmaktadır. Ev sahibi ülkeler yabancı işletmelerden, kendi ülkelerinde araştırma ve geliştirme faaliyetinde bulunmalarını ve yerli personeli modern teknoloji ve işletmecilik konularında eğitmeleri beklemektedirler⁹¹. Küresel rekabet baskısı altında ÇUŞ'lar ise hem ana ülkelerinde hem de yatırım yaptıkları ev sahibi ülkede insan kaynağı yeteneklerinin geliştirilmesine ve istihdamına önemli düzeyde katkı sağlamaktadırlar. Bu şirketlerin, alışlagelmiş çalışma yöntemleri, sistemleri ve eğitim materyalleri vardır. ÇUŞ'lar sahip oldukları teknolojileri etkin bir şekilde kullanmak için eğitim programlarına yatırım yapmaktalar, daha ileri düzeyde eğitim biçimlerine yatırım yapmaları ise bu yatırımdan bekledikleri getiri ve karşı karşıya buldukları rekabet baskısına bağlıdır. ÇUŞ'lar başka ülkelerde faaliyet gösteren şubelerinin eğitimlerine doğrudan yatırım yaparak işgücü deneyimlerinin oluşumuna katkıda bulunmaktadır⁹².

3. Teknoloji Transferi

Teknoloji, yeni bir mal ortaya çıkartan veya mevcut malların daha ucuz ve kaliteli biçimde üretimine olanak veren her türlü bilgi, beceri ve süreçlerdir. Mal üretiminin yanında yönetim, pazarlama ve benzeri hizmet ve bilgi konularıyla da ilgili olabilmektedir. Günümüzde teknoloji üretimi gelişmiş sanayi ülkelerinde, genellikle ÇUŞ'larda yoğunlaşmıştır⁹³.

Teknoloji transferinde en önemli sorun bu teknolojilerin genellikle sermaye yoğun olması,fakat gelişmekte olan ülkelerde sermayenin kıt emeğin ise bol bulunmasıdır. Bu ikilem, gelişmekte olan ülkelerin çözülemez nitelik gösteren sorunlardan biridir. Sermaye yoğun yeni teknikler üretimde etkinliği bir dereceye

⁹⁰ XIAMING,Liu, XIAOYING, Li; Foreign Direct Investment and Economic Growth: An Increasingly Endogenous Relationship, **World Development Volume**, 33, 2004, s. 393-395

⁹¹ SEYİDOĞLU,Halil; **Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş 15. Baskı, İstanbul 2003,,s. 728

⁹² EFE,Birol; a.g.e., s.22

⁹³ EFE,Birol; a.g.e., s.25

kadar sağlayabilmekte, fakat istihdam sorununun çözümünü güçleştirmektedir. Çoğu gelişmekte olan ülke bu nedenle istihdam sorununun çözümünü devamlı ertelemekte ve üretimde etkinliğe öncelik vermektedir⁹⁴.

Dünya Yatırım Raporu'nda belirtildiği gibi, yeni teknoloji daha çok gelişmiş ülkelerde yoğunlaşmış ve genelde ÇUŞ'larda bulunmaktadır. Fakat, DYY'larının gelişmiş ülkelere akışında teknolojik avantajlar güçlü bir belirleyici iken, gelişmekte olan ülkeler tarafından üretimin uluslararasılaşmasında daha küçük bir rol oynamaktadır. Bu ise, gelişmekte olan ülkelerdeki ÇUŞ'ların ev sahibi ülkelere teknoloji transferi ve yaygınlaşmasında rolünü azaltmaktadır. Diğer taraftan, GOÜ'lerdeki ÇUŞ'lar tarafından kullanılan teknoloji ev sahibi GOÜ'ler için daha elverişli ve elde bulunanlardan daha gelişmiş olduğu için, gelişmiş ülkelere DYY'larına göre GOÜ'lerden DYY'lar ev sahibi GOÜ'lerde daha büyük bir katkı sağlayabilir. DYY'larının GOÜ-GOÜ şeklinde gerçekleştirilmesinde, teknolojinin taşınmasını yükselten başka bir koşul ise, yabancı şirketler ile yerel firmaların teknoloji seviyeleri arasındaki boşluğun önemsiz olmasıdır. Gelişmiş ülkelere gelen DYY'lar hakkındaki çalışmalarda da aynı sonuçlar ileri sürülmekte ve yatırım yapan ve alan ülkeler arasında teknolojik boşluğun daha az olduğu taktirde olumlu taşınmalarının çok büyük olduğu işaret edilmektedir⁹⁵.

4. Rekabet Yapısı Üzerine Etkisi

Doğrudan yabancı yatırımlar ev sahibi ülke ekonomisinin dinamizmine ve rekabet gücünün artırılmasına da ciddi katkılar sağlamaktadır. Yeni endüstrilerin tekeli bir yapı özelliğine sahip olduğu durumlarda, doğrudan yabancı yatırımların üretim kapasitesini genişletmesi ve piyasaya yeni ürünler arz etmesi tüketici tercihlerini genişletmekte, bu da iç piyasada rekabeti hızlandırmaktadır. Ayrıca, doğrudan yabancı yatırımlar kıt kaynakların etkin kullanımını desteklemekte ve yönelindikleri ülkenin küresel üretim ve dağıtım ağlarına entegrasyonunu kolaylaştırarak ulusal rekabet gücünü de arttırmaktadır⁹⁶.

⁹⁴ ALKIN,Erdoğan; **Uluslararası Ekonomik İlişkiler**, Filiz Kitabevi Yayını, İstanbul 1990,s.208

⁹⁴ ÇETİNTAŞ,Hakan; Global Bir Ekonomide Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Rekabet, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı:22, Temmuz 2001, s. 19

⁹⁵ World Investment Report 2006, **FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development**, s. 188

⁹⁶ SARAÇ;a.g.e., s.122

Uluslararası mal ticaretindeki liberalizasyonun mal piyasasındaki rekabete etkisi, özellikle ticaret üzerindeki kısıtlamalar miktar kısıtlamaları şeklinde olduğu zaman çok güçlü olmaktadır. Miktar sınırlamaları, ulusal monopol ve oligopollerin doğmasına neden olabilir. Miktar tahditlerinin kaldırılması, piyasalardaki firmaların sayısını artırarak onları daha rekabetçi yapmaktadır. Miktar sınırlamalarının tarifelendirilmesi de benzer etkiler meydana getirmektedir. Bir çok ülkede, sektörlerin doğrudan yabancı yatırımlara açık hale getirilmesinin firma sayısını artırarak, sektörü daha rekabetçi bir yapıya kavuşturduğu görülmüştür. Birçok hizmet piyasası, uluslararası düzeyde rekabet edebilir hale gelmiştir; bu özellikle finansal hizmetler ve telekomünikasyon sektörleri için doğrudur.

Liberalize edilen doğrudan yabancı yatırım rejimlerinin, ulusal mal ve hizmet piyasalarındaki yarışabilirliğe katkıda bulunması beklenir. Çünkü böylece, yabancı firmalar çok daha serbest bir hareket imkanına kavuşacaktır. Bu takdirde, ulusötesi şirketler ev sahibi ülkedeki piyasaların yapısını etkileyerek, uygun şartlar altında rekabeti güçlendirebilmektedir. Doğrudan yabancı yatırım sonrasında, ulusötesi şirketlerin davranışı rekabeti artırıcı olduğu takdirde, söz konusu yatırımlar, endüstri performansının dinamik ve statik etkinliğinin ve tüketici refahının artırılması açısından önemli potansiyel faydalar taşıyabilir. Bununla birlikte, ulusötesi şirketlerin piyasaya girmesiyle birlikte, o ülkedeki piyasa yapılarında bazen daha büyük bir yoğunlaşma ve anti-rekabetçi davranışların olması da muhtemeldir. Çünkü bu şirketler genellikle, ulusal firmalardan daha büyük ölçekli oldukları için, hem daha çok kaynağa hem de daha büyük bir piyasa gücüne sahiptir⁹⁷.

5. İstihdam Üzerine Etkisi

Yabancı sermaye yatırımlarının sermaye alan ülkelerdeki istihdama olan etkileri ülkenin gelişmişlik durumuna göre değişmektedir. Gelişmekte olan ülkelere gelen yabancı sermaye, o ülkenin yetersiz olan sermaye açığını kapatmakta, borç riskinden kurtarmakta, yeni teknolojiler getirerek ihracat imkanlarını geliştirmekte, iş idaresi ve yönetim anlayışlarını değiştirmektedir. Yabancı yatırım ile birlikte gelen teknoloji ve bilgi birikimi dolaylı ve dolaysız olarak istihdama önemli katkılarda bulunmaktadır.

---

⁹⁷ ÇETİNTAŞ; a.g.m., s. 20

Sanayileşmiş ülkelerde yatırımların gerçekleşme tarzı önem taşıırken, GOÜ'lerde yabancı sermayenin beraberinde getirdiği üretim tekniği önem kazanmaktadır⁹⁸.

Gelişmekte olan ülkelere önemli hacimlerde doğrudan yabancı yatırımlarını kendilerine çeken düşük ve orta gelirli ülkeler için bu tür DYY'ların sonucu olarak istihdamın yaratılması çok anlamlı olabilir. Örneğin, Çin'de, 2003 yılında 23.5 milyon kişiyi istihdam eden (ülkedeki toplam çalışanların %10) ulusötesi şirketlerinin yarısı gelişmekte olan ülke orijindir. Endonezya'da ise bu pay %40'a eşittir⁹⁹.

C. Ödemeler Dengesi Üzerine Etkisi

Yabancı sermayenin evsahibi ülke lehine beklenen önemli katkılarından biri ödemeler dengesi üzerinde bir iyileşme sağlamasıdır. Bu iyileşme ticaret açığında veya döviz girişlerinde pozitif gelişmeler şeklinde olabilir. Yatırımcı firmanın ihracat – ithalat sonuçları ve sermaye giriş ve çıkışları ödemeler dengesi üzerindeki net etkiyi belirler. Burada, özellikle dünya pazarlarındaki gücü ve tecrübesi nedeniyle uluslar üstü şirketlerin ihracat gelirlerini artırması beklenmektedir. İç pazara dönük üretimde ise yabancı sermaye, ithalatı ikame edici etkisi ile döviz tasarrufuna imkan vermektedir¹⁰⁰.

Kısaca, doğrudan yabancı sermayenin ödemeler dengesi üzerindeki olumlu etkisi, mal ve hizmet ithalatı için bir alternatif olmasıdır. DYY'lerin ev sahibi ülkedeki birimlerinin başka ülkelere mal ve hizmet ihracatı yapması, ev sahibi ülkenin dış ticaret fazlası verebilmesini sağlamaktadır¹⁰¹.

D. Milli Gelir Üzerine Etkisi

Bir ülkeden ev sahibi ülkeye yatırım yapıldığında, ana şirket tarafından nakledilen sermaye malları, bu mallar için yatırım yapan ülkede talebin artışını temsil eder ve böylece çoğaltan prensibine uygun olarak ekonomide genişletici bir etki

---

⁹⁸ CÖMERT, Faruk; İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye, **Hazine Dergisi**, Sayı 13, Ocak 2000, s.5

⁹⁹ World Investment Report 2006, s. 192

¹⁰⁰ ZENGİN, Ahmet, Türkiye Ekonomisi Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Bir Değerlendirme, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Şubat 2003, S. 62

¹⁰¹ AYKOL, KURT; a.g.e., s.10

yapar. Ev sahibi ülkede de yatırımın yapıldığı sektör büyüdükçe, ekonomik faaliyetlerde bir gelişme olacaktır. Yeni sermaye teçhizatı, milli sınırlar içinde bulunan binalar ve diğer olanaklarla birlikte, söz konusu sektöre ilişkin çalıştırıldığında milli işgücüne olumlu etkide bulunacaktır. Bu ilk yatırımlar, çoğaltan vasıtasıyla ikinci bir genişlemeye olanak verecek ve böylece milli gelirden bir artışa yol açacaktır. Eğer bir ulusun dış yatırımlara girişmesi daha ziyade dolaysız bir yatırım şeklinde ise, yukarıda özetlenen durumun bir çok kez çarpımı alınır ve ilgili ulusların ekonomilerine yaptığı etkiler ise yapılan yatırımların hacmi ile orantılı olacaktır¹⁰².

E. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Olumsuz Ekonomik Etkileri

Diğer taraftan, yabancı doğrudan yatırımların ülke ekonomisi açısından net olarak yararlı olmadığını, aksine zararlı da olabileceğine dair görüşler de söz konusudur.

Şüphesiz yabancı sermayenin ev sahibi ülkeye gelişindeki temel amaç, kar elde etmektir. Yabancı girişimci doğal olarak elde ettiği karın büyük bir bölümünü, hatta başarabilirse tamamını kendi ülkesine (home country) aktarmak isteyecektir. Kar transferi olarak adlandırılan bu durum, yabancı sermayeden ev sahibi ülkenin sağlayacağı yararları, kar transferinin büyüklüğüne bağlı olarak azaltabilecek veya tamamen tersine çevirebilecektir. Bunun yanında doğrudan yabancı sermaye, ev sahibi ülkenin mevzuatlarını umursamayarak ya da yasal boşluklardan yararlanmak suretiyle çevre kirliliği, sağlık, güvenlik gibi sorunları beraberinde getirebilir. Yabancı sermaye geliştirmekte olan ülkelerde özellikle madencilik, petrol çıkarma, kimyasal işlemler, orman ve kağıt ürünleri, motorlu araç üretimi gibi çevre ve insan sağlığı açısından hassas olan alanlarda yatırımları tercih etmektedir.

Doğrudan yabancı sermayenin olumsuz sonuçlar ortaya çıkarması bu kadarla da sınırlı kalmamaktadır. Doğrudan yabancı sermayenin ekonomik büyümeye ne ölçüde katkı sağladığı da sık sık tartışma konusu yapılmaktadır. Doğrudan yabancı sermayeye karşı bir duruş sergileyenler ya da en azından şüphe ile yaklaşanlar, eksik rekabet koşullarında uluslar arası endüstrilerde faaliyet

---

¹⁰² BRAINARD, Harry G.; a.g.e., s.108

gösteren çokuluslu şirketler ile eksik rekabet koşullarını taşıyan gelişmekte olan ülkeler arasındaki negatif etkileşimi ön plana çıkarmaktadırlar. Buna göre çokuluslu şirketler, genelde piyasaya girişte önemli engellerin varolduğu endüstrilerde faaliyette bulunurlar. Dolayısıyla çokuluslu şirketler yoluyla ülkelere akan doğrudan yabancı sermaye, yatırım-tasarruf açığını kapatmak yerine; rantları toplayıp ve yerel sermaye piyasaları ile döviz piyasasına girişte sahip olduğu tercihli giriş yoluyla sermayeyi kendi ülkesine götürmek suretiyle iç tasarrufları ve yatırımları azaltır¹⁰³.

1. Ödemeler Dengesini Bozması

Fabrika kurmak için ülkeye gelen ilk kurucu yatırım sermayesi bir defaya mahsus olmak üzere ev sahibi ülkenin ödemeler bilançosuna olumlu katkıda bulunur. Doğrudan yatırım üretimine başladığı zaman, ihracat yoluyla veya ithal ikamesi şeklinde ödemeler bilançosuna katkısı devam edecektir. Diğer taraftan doğrudan yatırımı gerçekleştiren şirket, hammadde ve diğer girdileri, üretimini devam ettirebilmek için ithal etmek zorunda olduğu için, bu ithalat ev sahibi ülkenin ödemeler bilançosunda olumsuz bir etki yaratır. Ayrıca yabancı şirketin yabancı üretim faktörlerine ödemiş olduğu faktör gelirleri, ev sahibi ülkenin dış dengesini olumsuz yönde etkileyebilecektir.

Kısa dönemde doğrudan yatırımlarının ödemeler bilançosunda dengesizliğe yol açmasının sebebi ise, ev sahibi ülkedeki üretim faktörlerinin yeterli mobil olmamasıdır. Kısa dönemde ekonomi iç pazar üretimden, ihracat üretimine veya ithal ikamesine hemen kayamaz. Kısa dönemde bağlı şirketin faaliyetleri sebebiyle mal ve hizmet ithalatında net bir artış meydana gelebilir. Bu da ödemeler bilançosunda devamlı açık yaratır. Bu durum, ev sahibi ülke ekonomisinin yapısal fleksibilite noksanlığından ileri gelir ve noksanlık ödemeler bilançosunda uyumu önleyebilir. Diğer bir deyişle kısa dönemde bağlı şirket, kendisinin milli hasılaya olan katkısından daha fazla, iç tüketimde bir artış meydana getirebilir¹⁰⁴.

Anlaşıldığı üzere, doğrudan yabancı yatırımları ödemeler bilançosu üzerinde farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Kısaca, olumsuz bir etkisi, DYY'nin kazancını ülke

¹⁰³ ŞEN, Hüseyin – SARUÇ, N. Tolga – KESKİN, Abdullah; "İktisadi Kalkınmanın Finansmanı", **Kalkınma Ekonomisi**, Ekin Kitabevi, Bursa 2004, s.222

¹⁰⁴ KARLUK; **Uluslararası Ekonomi**, İstanbul 1998, s.402-403

dışına çıkarması ve üretimde kullandığı girdinin büyük miktarını ithal etmesi dış ticaret açığına yol açabilmektedir¹⁰⁵.

2. Nitelikli İşgücü İstihdamını Kısıtlaması

Bunun yanısıra, yabancı sermaye yatırımlarının istihdama olan katkısı yatırımın nasıl ve hangi alanlarda yapıldığı ile yakından ilişkilidir. Yeni yatırımların yeni iş alanları yaratması açık olmakla birlikte, yerli firmaların mevcut teknolojilerini yenilemeye yönelik şirket birleşmeleri (joint venture) şeklindeki yatırımlarda net istihdam etkisi açık değildir. Örneğin hizmetler ve gıda gibi yoğun işgücü kullanan sektörlere yatırım yapılması sadece istihdam dikkate alındığında olumludur. Ancak, bu olumlu durum yabancı sermayeli kuruluşun evsahibi ülkeden vasıflı ve vasıfsız işgücü kullanımına ve bu işgücünün eğitim ve bilgi düzeyine katkı sağlamasına bağlıdır. Yabancı sermayeli kuruluşlar çoğunlukla yönetici ve teknisyen niteliğindeki yetişmiş personeli de yatırım yaptıkları gelişmekte olan ülkelere getirmektedir. Böylece, gelişmekte olan ülkelerdeki müteşebbisler yabancı sermayeli kuruluşlarla iş yaparak onların yönetim yöntemlerini ve teknik bilgilerini öğrenmektedirler. Ancak, yabancı sermayeli kuruluşlarda vasıfsız işçinin fazla beceri istemeyen basit işlerde çalıştırılması ve üst düzey yönetimle ilgili kararların şirket merkezinde alınması bu kuruluşların eğitim ve bilgi etkisini sınırlamaktadır¹⁰⁶.

3. Yurtiçi Firmaların Uluslararası Rekabet Gücünü Azaltması

Yabancı sermaye işletmelerinin arkasındaki dev sermaye, ileri teknoloji ve yöneticilik bilgisi, küçük ölçekli yerli şirketler karşısında kendilerine büyük bir haksız rekabet üstünlüğü sağlar. Yerli yatırımcı ve işletmelerin yabancı yatırımcının rekabet gücüne dayanamaması nedeniyle yerli firmaların pazardan çıkmaları gibi olumsuz sonuçlara varılabilmektedir¹⁰⁷. Rekabet olanağı bulamayan yerli girişimciler endüstriyi terk etmeye zorlanır ve böylece yüksek gümrük duvarlarının arkasında faaliyet gösteren yabancı işletmeler, yerli ekonomide tam bir tekelci konumuna geçebilirler¹⁰⁸.

---

¹⁰⁵ AYKOL, KURT; a.g.e., s.10

¹⁰⁶ ZENGİN; a.g.m., s. 63

¹⁰⁷ KAYMAK; a.g.m., s.82

¹⁰⁸ SEYİDOĞLU; a.g.e.,s.731

Doğrudan yabancı yatırımlarının yurtiçi piyasada rekabeti azaltıcı etkisi iki şekilde çıkmaktadır.

- Birincisi; ilgili sanayide güçlü konumda olan özel şirket ya da şirketlerin ya da alanında tekel konumunda olan kamu şirketinin ya da kuruluşunun yabancı bir firma tarafından satın alınması yoluyla doğrudan yabancı yatırımlarının gerçekleştirilmesidir. Çok uluslu şirketlerin bir endüstride yoğunlaşması, piyasanın hacmi ile giriş engellerinin varlığı ve türüne bağlı olarak değişmekle birlikte, bazen endüstriyel yoğunlaşmanın en önemli nedeni çok uluslu şirketler olabilmektedir.
- İkincisi; yabancı firmaların bir endüstrideki varlığının kartel benzeri rekabeti engelleyici oluşumların ulusal otoritelerce tespitini güçleştirebileceği durumlardır.

Piyasalarda rekabeti bozucu her türlü eylemi takip etmek ve piyasa koşulları altında düzenleyici bir rol üstlenmek üzere oluşturulan yurtiçi rekabet kurumlarının bu gibi durumlarda sınır ötesi araştırma ve ülkelerarası karşılaştırma yapmaları gerekeceğinden rekabeti bozucu faaliyetlerin tespiti güçleşebilmekte ve ÇUŞ'ların varlığı rekabeti bozucu ya da azaltıcı bir nitelik kazanabilmektedir¹⁰⁹.

4. Döviz Çıkışı

UNCTAD'ın Uruguay Turu sırasındaki Ticaret Programı eski bölüm müdürü Bhagirath Lal Das bu yatırımların getirilerinin temettü, kâr, lisans ücreti ve yönetim masrafları gibi adlar altında döviz cinsinden yurtdışına çıkarıldığını, dolayısıyla, eğer yatırım ülkeye döviz kazandırmamışsa, bu döviz çıkışının ciddi olumsuz etkileri olabileceğini belirtmektedir. Lal Das, bunun özellikle ihraç edilebilir ya da ihracat edilebilecek diğer mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılabilir veya ithal edilen mal ve hizmetleri ikame edebilir mal ve hizmet üretmek yerine iç piyasayı ele geçirmek için yapılacak yatırımların yol açacağı ödemeler dengesi riskini yaratacaktır¹¹⁰. Kısaca, yabancı yatırımcı ev sahibi ülkede ürettiği ürünleri ihraç etmektense, elde ettiği karları kendi ülkesine götürüyorsa bu durum döviz çıkışına yol açmakta ve ödemeler dengesi üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır¹¹¹.

¹⁰⁹ AKTAN, VURAL; a.g.e., s.215

¹¹⁰ KAYMAK; a.g.m., s.81

¹¹¹ AYKOL, KURT; a.g.e., s. 12

5. Transfer Fiyatlandırması

Transfer fiyatlandırması (Transfer Pricing), birbiriyle bağılı şirketlerin kendi aralarındaki mal ve hizmet alım ve satımlarında veya benzeri ticari işlemlerinde uyguladıkları fiyatlardır. Başka bir ifadeyle, transfer fiyatlandırması, bir işletmenin gelir-gider veya kâr paylaşımı olarak bağıntılı olduğu, kâr paylaşımı açısından aynı çıkar birliğine dahil olan, ana şirket veya alt şirketlerle veya yönetim ve denetimi itibarıyla hakim durumda olduğu ortaklık, iştirak ve şubeleriyle, karşılıklı olarak mal ve hizmet sunumunda uygulanan fiyatlama olarak tanımlanabilir¹¹².

Transfer fiyatlandırması vergi kayıplarına neden olduğundan öncelikli olarak ulusal gelirleri olumsuz yönde etkilemektedir. Transfer fiyatlaması bu anlamda özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından büyük önem arz etmektedir. Söz konusu ülkelerin alt yapısını oluşturmada ve yatırımlarında yabancı sermayeye ihtiyaç duymaları ve ithalatlarında yatırım malları ile teknoloji ürünleri gereksinimleri, bu ülkeleri transfer fiyatlamasına daha açık hale getirmektedir¹¹³. ÇUŞ'ların, transfer fiyatlaması vasıtasıyla karlarını (ve vergi gelirini) ev sahibi ülkeden çekmeleri, hükümetleri yatırım politikalarını ayarlamak zorunda bırakmaktadır¹¹⁴.

6. Teknoloji Transferini Engellemesi

Teknolojinin yaratacağı olumsuz etki, yabancı işletmelerin araştırma ve geliştirme faaliyetlerini gittikleri ülkelerde değil, ana merkezlerinde toplamaları halinde ortaya çıkmaktadır. Ev sahibi ülkelerin araştırma faaliyetlerine katılmamaları ve yeni teknikleri sürekli olarak yurtdışından ithal etmek zorunda bırakılmaları, teknolojik bağımlılığın artması demektir. Ayrıca, yabancı sermaye yoluyla ev sahibi ülke belirli teknolojileri kullanmaya zorlanır ki, bu da sanayileşme ve ulusal teknolojideki gelişmeyi ters yönde etkileyebilir¹¹⁵.

Bazen, yabancı sermaye aracılığıyla transfer edilen teknolojinin nispeten eskimiş ve demode teknoloji olduğu eleştirisi de yapılmaktadır. Bu durumda az gelişmiş ülkenin teknoloji açığı kapanmadığı gibi daha da büyümektedir. Üstelik yabancı sermaye çoğu kez ülkenin kaynak donanımına ve diğer somut koşullara

---

¹¹² IŞIK; a.g.e., s.22

¹¹³ SARAÇ; a.g.e., s.102

¹¹⁴ World Investment Report 2006, s. 218

¹¹⁵ SEYİDOĞLU; a.g.e., s. 731

uygun olmayan teknolojiler de getirebilmektedir. Dolayısıyla bazılarında göre yabancı sermaye az gelişmiş ülkelere yönelik pahalı ve yanlış teknoloji transferinin temel nedeni olmaktadır. Bu teknoloji ile üretilen malların toplumun belli bir kesimine hitap etmesi ve genelde tüketimi kamçılar nitelikte olması da bir başka eleştiri kaynağıdır. Gelişmekte olan ülkelerde tüketim fazlalığına dönüşmekte ve kalkınmanın finansmanı için gerekli tasarrufların oluşması engellenmektedir¹¹⁶.

VII. DÜNYADA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ GELİŞİMİ

1980'lerden günümüze kadar meydana gelen bazı gelişmeler, DYY'yi pozitif yönde tetikleyici etkilerde bulunmuştur. Bu gelişmeler, daha önce uluslararası işletmeciliğe kapalı olan Çin ile Orta ve Doğu Avrupa bölgesinin yabancı yatırımlara açılması; Japon şirketlerinin emek maliyetlerini azaltmak ve dış piyasaları ele geçirmek arzusuyla dışa dönük büyük ölçekli yatırımları; ÇUŞ'ların özellikle bankacılık, sigortacılık, reklamcılık ve turizm gibi hizmetler sektöründe büyümesi; sınır ötesi birleşme ve satın alma anlaşmalarının artması; çok sayıda küçük şirketin ÇUŞ haline gelmesi; gelişmekte olan bazı ülkelerin sanayileşerek (özellikle yeni sanayileşen Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur gibi Asya Kaplanları) artık yabancı sermaye ihraç eder duruma gelmesi; uluslararası düzeyde DYY'nin öneminin kabul edilmesi ile dünya yatırım ikliminde büyük ölçüde iyileşme sağlanması (ulusal hükümetlerin DYY'ye teşvik vermesi, DYY yasalarını liberalize etmesi, özelleştirme ve deregülasyon* yoluyla engellerin kaldırılması; yatırımların karşılıklı korunması ve geliştirilmesi ile çifte vergilendirmeyi önlemeyle ilgili uluslararası anlaşmaların yaygınlaşması) ve son olarak bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde küreselleşmenin hızlanması şeklinde sıralanabilir¹¹⁷.

---

¹¹⁶ ZENGİN; a.g.m., s. 64

* Deregülasyon (deregulation), 1980 sonrası dünyada ortaya çıkan en önemli gelişmelerden biridir. Piyasaların daha iyi ve serbest çalışması için ekonomik faaliyetler üzerine hükümet/devlet tarafından konan düzenleme ve kısıtlamaların kaldırılmasını ifade eden kavram, piyasaların etkin çalışmasını bozan, maliyetleri artırıcı, sosyal, ekonomik ve siyasal faydaları azaltıcı etki yapan devlet kaynaklı kural ve düzenlemelerin kaldırılması/değiştirilmesi şeklinde bir çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke tarafından uygulanmış ve halen de uygulanmaktadır (YAVAN, s.18).

¹¹⁷ YAVAN; a.g.t., s.18

A. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Durumu

Günümüzde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dünya ekonomisindeki küreselleşme olgusunun arkasındaki itici güç olduğuna işaret edilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çokuluslu şirketlerin oynadığı rolü açıkça ortaya koyulmaktadır. Sermaye yatırımlarını kısıtlayan rejimlerin bu alanda serbestleşmeye gitmeleri ve bu yatırımları artırma yönünde adımlar atmaları, küresel doğrudan yabancı sermaye yatırımların son on yılda iki kat artmasına yol açmıştır. Gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki artış ise beş kat olarak gerçekleşmiştir¹¹⁸.

1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ükelere ve Bölgelere Göre Dağılımı

Dünyada ABD, AB; Japonya ve Kanada gibi gelişmiş bölgeler arasında büyük ölçüde gerçekleşen sermaye hareketlerinin yanısıra, Doğu Avrupa ülkeleri ve Tayland, Malezya, Endonezya gibi Asya ülkelerine de büyük miktarda yabancı sermaye yatırımı yapılmaktadır. 1993 yılında gelişmekte olan ülkelere yapılan yabancı sermaye yatırımlarının %67'si Doğu ve Güney Doğu Asya ülkelerine, %22.5'i ise Latin Amerika ülkelerine yapılmıştır¹¹⁹.

Şüphesiz dünyada DYY'nin, dış ticaretin ve üretimin büyümesinde yakalanan bu trend birbirinden bağımsız değildir. Bu büyümenin altında yatan ortak element ÇUŞ'ların dünya ekonomisindeki öneminin artmasıdır. UNCTAD'ın hesaplamalarına göre 1972 yılında dünyada sadece 10 bin ÇUS ve ona bağlı 30 bin yavru şirket var iken, 2005 yılında uluslararası üretim 70 bin ÇUS ve bununla ilişkili 690 bin yavru şirket tarafından yürütülmektedir¹²⁰.

2006 yılında doğrudan yabancı sermaye yatırımları 1,306 milyar dolar seviyesine ulaşmış ve böylece 3 yıl içinde DYSY'lerinin global akışında ikinci rekor kırılmıştır. Gelişmiş, gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerin sahip olan üç ülke grubunda DYSY'larda devamlı bir artış tespit edilmiştir. 2005 yılına göre 2006

¹¹⁸ KARLUK; Türkiye Ekonomisi, s.643

¹¹⁹ OKSAY; a.g.m., s. 6

¹²⁰ YAVAN; a.g.t., s. 18

yılında DYSY'larının global akışı 38% oranında artış göstermiş ve 2000 yılındaki 1,411 milyar dolarlık hacmine yaklaşmıştır¹²¹.

Tablo 3: Ülkelere ve Bölgelere Göre DYSY Akımları (Milyar Dolar)

Yıl	2004	2005	2006 ^a	Yüzde Değişim(%) (2005-2006)
Bölge/Ülke				
Dünya	710,8	916,3	1.230,4	34,3
Gelişmiş Ülkeler	396,1	542,3	800,7	47,7
Avrupa Birliği	213,7	421,9	549,0	30,1
Fransa	31,4	63,6	88,4	39,0
Almanya	-15,1	32,7	8,1	-75,1
İtalya	16,8	20,0	30,0	50,0
İngiltere	56,2	164,5	169,8	3,2
Polonya	12,9	7,7	16,2	109,9
Macaristan	4,7	6,7	6,2	-7,3
Diğer AB Ülkeleri	106,8	126,7	230,3	81,8
ABD	122,4	99,4	177,3	78,2
Japonya	7,8	2,8	-8,2	-
Diğer Gelişmiş Ülkeler	52,2	18,2	82,6	353,8
Gelişmekte Olan Ülkeler	275,0	334,3	367,7	10,0
Çin	60,6	72,4	70,0	-3,3
Hong Kong	34,0	35,9	41,4	15,4
Singapur	14,8	20,1	31,9	58,8
Türkiye	2,8	9,7	17,1 ^b	76,3
Meksika	18,7	18,1	16,5	-8,6
Brezilya	18,1	15,1	14,8	-2,0
Hindistan	5,5	6,6	9,5	44,4
Arjantin	4,3	4,7	3,3	-29,5
Diğer Gelişmekte Olan Ülkeler	116,2	151,7	163,2	7,6
Güneydoğu Avrupa ve BDT Ülkeleri	39,6	39,7	62,0	56,2
Rusya Federasyonu	15,4	14,6	28,4	94,6
Diğer Güneydoğu Avrupa ve BDT Ülkeleri	24,2	25,1	33,6	33,9

(Kaynak: Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Haziran 2007, s.3)

^a UNCTAD 2006 projeksiyonu

^b T.C. Merkez Bankası verilerine göre 2006 yılı DYY girişi Türkiye için 20,2 ABD Doları seviyesindedir.

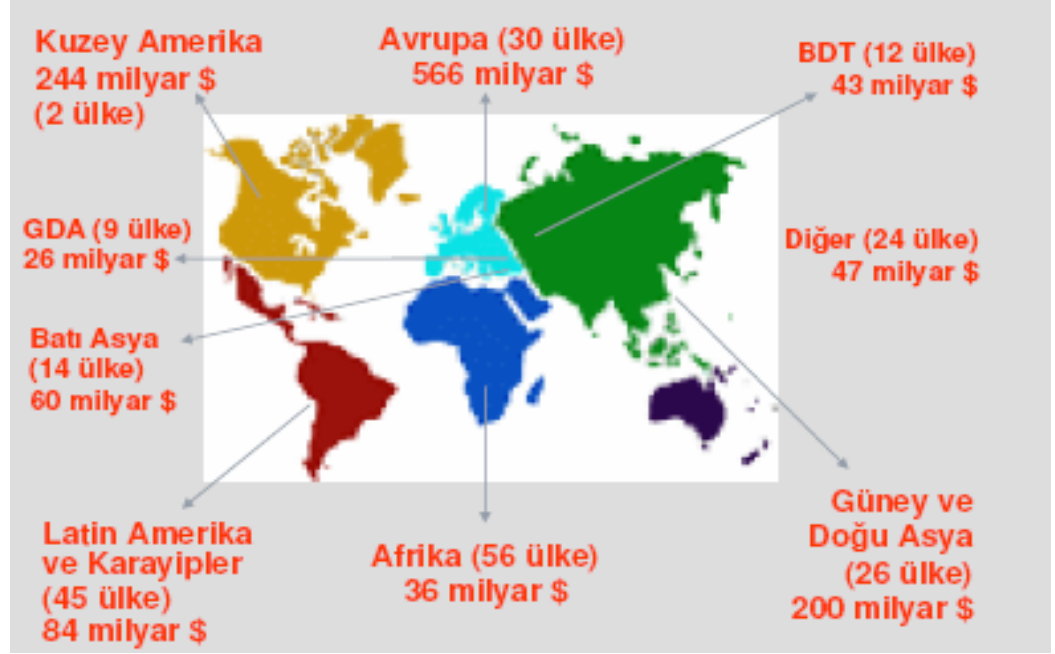
DYSY'larının dünya üzerinde dağılımına bakıldığında, söz konusu yatırımların %75'inin gelişmiş ülkeler arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Sınır ötesi şirket evlilikleri, birleşmeler ve devirlerin de esas olarak TRIAD pazarı olarak ifade edilen Kuzey Amerika, Avrupa Birliği ve Japonya arasında gerçekleşmektedir¹²².

¹²¹ World Investment Report 2007, s.3

¹²² **Dünyada ve Türkiye'de Yatırımlar**, Birleşik Metal İşçileri Sendikası, İstanbul 2001, s. 9

Aşağıdaki grafikten görüldüğü gibi, Avrupa doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından en fazla pay alan bölgedir. Gelişmekte olan bölgeler arasında ise geçtiğimiz yıllarda olduğu gibi Güney ve Doğu Asya öne çıkmaktadır¹²³.

Şekil 1. Bölgeler İtibari İle Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri

(Kaynak: www.yased.org.tr)

2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

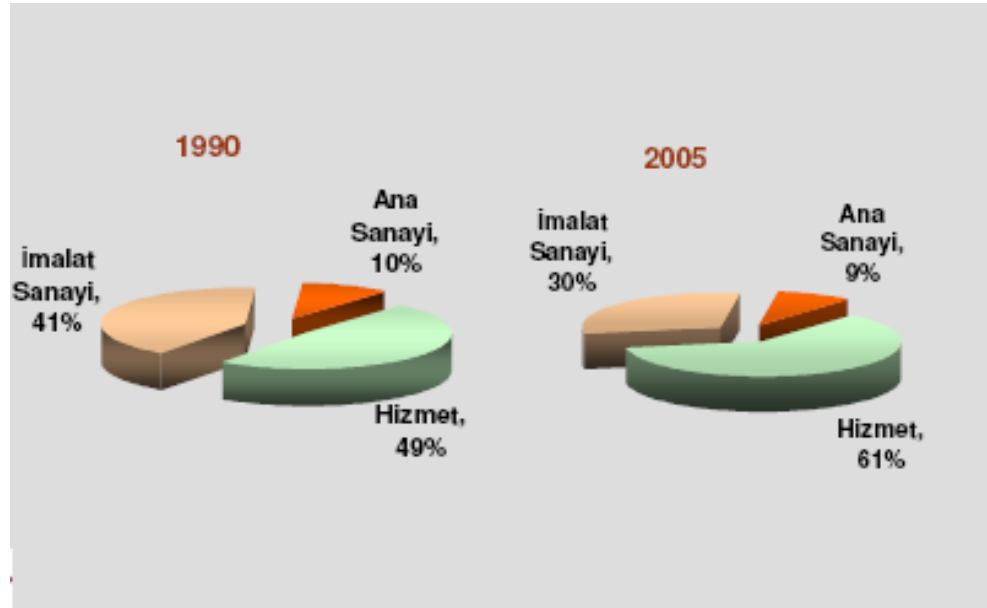
1980'den sonrası DYY, sektörel kompozisyon bakımından büyük bir dönüşüm süreci geçirmiştir. DYY, İkinci Dünya Savaşı'na kadar en fazla başlıca sektöre (petrol ve madencilik sektörleri) ilgi gösterirken, savaş sonrası dönemde ilgi imalat sanayi sektörüne yönelmiştir. Dolayısıyla 1980'lere kadar en fazla DYY'yi imalat sanayi çekmiştir. Ancak 1980'lerin basında hizmet sektörüne doğru bir dönüşüm başlamış ve sonuçta hizmetler DYY'nin günümüzdeki hakim yatırım alanı haline gelmiştir. Ne var ki bu dönemde gerek başlıca sektöre gerekse sanayi sektörüne yönelik yatırımlar oransal olarak azalmış olmakla birlikte miktar açısından artış göstermiştir. Tarihsel olarak birincil sektördeki DYY, doğal kaynaklara dayalı faaliyetlerde (madencilik, enerji kaynakları çıkarımı ve ticari tarım ürünleri) yoğunlaşmıştır. Günümüzde bu sektörde yapılan yatırımlar azalmakla birlikte

¹²³ UNCTAD Dünya Yatırım Raporu 2007, 16 Ekim 2007, İstanbul, www.yased.org.tr

ÇUŞ'lar halen tarımsal ürün ve hammaddeler ile madencilik ve özellikle petrol çıkarımına dayalı alanlarda yatırımlarını hem korumakta hem de sürdürmektedir¹²⁴.

Aşağıdaki grafiğe bakıldığında ana sanayiinin doğrudan yatırım stokundaki payında 2005 yılı itibari ile 1990 yılına oranla düşüş gözlenirken, son yıllardaki akışlarda ana sanayiinin payının %12'ye yükselmiş olması dikkat çekmektedir¹²⁵.

Şekil 2: Uluslararası Doğrudan Yatırım Stokunun Sektörel Dağılımı (%)

(Kaynak: www.yased.org.tr)

3. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Global Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Stokunun Payları

Dünyadaki pek çok ülke dolaysız yabancı yatırımlardan eşit olarak yararlanmamaktadır¹²⁶. Esasen gelişmiş ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlardan yararlanma konusunda gelişmekte olan ülkelere üstünlüğü söz konusudur. Gelişmiş ülkeler arasında DYY'lardan en çok yararlanan ülke ise ABD'dir.

Gelişmiş ülkeler son yıllardaki nispi gerilemeye rağmen, dış doğrudan yabancı yatırım akımlarına hakimdir. 1981-1992 döneminde global dış akımların

¹²⁴ YAVAN; a.g.t., s.21

¹²⁵ UNCTAD Dünya Yatırım Raporu 2007, 16 Ekim 2007, İstanbul, www.yased.org.tr

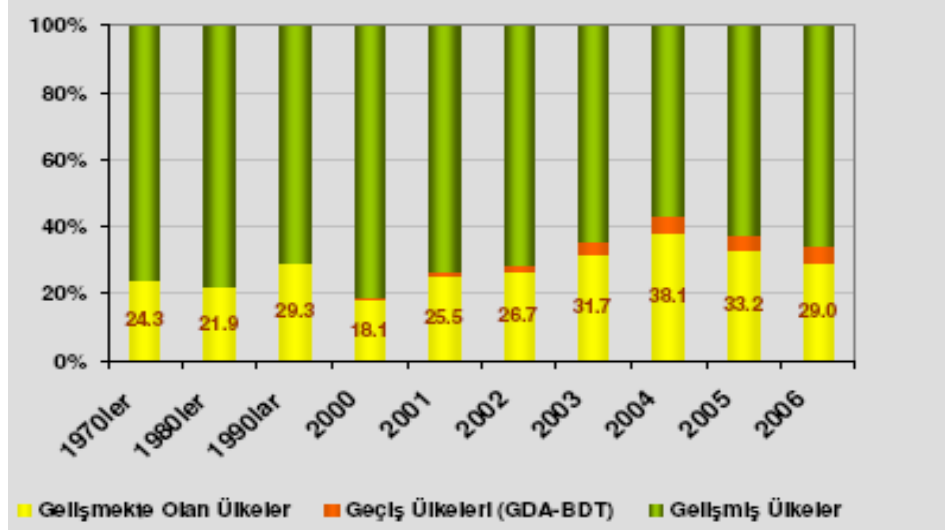
¹²⁶ TÖRE, Nahit; Dünyada Yabancı Sermaye Akımları, **Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Dergisi**, s. 78, Erişim: 12.10.2007

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/dunyayabsermaye.doc>

yaklaşık %95-%98'i bu ülkelere aitken, 1997'ye geldiğinde gerileyerek yaklaşık %85 olarak gerçekleşmiştir¹²⁷.

Şekil 3: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Uluslar arası Doğrudan Yatırımlardan Aldıkları Paylar(%)

(Kaynak: www.yased.org.tr)

Şekil 3'ten görüldüğü gibi, 2006 yılında uluslar arası doğrudan yatırımlar gelişmiş ülkelerde %45 artışla 857 milyar dolara, gelişmekte olan ülkelere %21 artışla 379 milyar dolara ve geçiş ekonomilerinde %68 artış ile 69 milyar dolara ulaşmıştır.

B. Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırımlarına Yönelik Alınan Tedbirler

Küreselleşme sürecinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemi gitgide artmaktadır. Bu nedenle yatırımların korunması güncel konularından biri olmuştur. Bu yönde ülkeler, çifte vergilendirmeyi önlemek ve yabancı yatırımcılara kanuni garantiler sağlamak üzere anlaşmalara başvurumaktadırlar.

a. Çifte Vergilendirme Anlaşmaları

Çifte vergilendirme (double taxation), yabancı ülkede elde edilen kazançlar üzerinde o ülkede kurumlar vergisi ödendikten sonra, vergi sonrası kalan kazançlar ana merkeze transfer edildiklerinde bir kez de ana ülkede vergilendirilmeleridir. Kuşkusuz çifte vergilendirme adaletsiz bir uygulamadır. Ayrıca ödenen toplam vergi

¹²⁷ ÇETİNTAŞ; a.g.m.

yükünün aşırı biçimde artırarak yurt dışı ekonomik faaliyetleri engelleyici bir rol oynar¹²⁸.

Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları, temel olarak; gelirin hem elde edildiği ülkede, hem de geliri elde edenin mukim olduğu ülkede ayrı ayrı vergilendirilmesini önlemek; akit devletlerin ülkesinde yatırım yapan yabancıların kendi mükelleflerine kıyasla daha ağır vergilendirilmesinin önüne geçmek amacıyla imzalanmaktadır. Başka bir ifadeyle çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının hedefi, uluslar arası yatırımcılar bakımından vergilendirmeyi belli prensiplere bağlayarak, iç mevzuattaki değişkenliğin uzun vadeli planlama açısından yaratacağı sakıncaları ortadan kaldırarak yerli ve yabancı mükellefler arasında oluşabilecek ayrımı engellemektir¹²⁹.

b. İkili Yatırım Anlaşmaları

Gelişmekte olan ülkeler, ekonomilerini dışa açarken, yabancı teknoloji ve yönetim becerileri de elde etmek amacıyla yabancı sermaye yatırımlarını ülkelere çekebilme yolları aramaktadırlar. Yatırımları güvence altına alma ihtiyacı, ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Güçlü makroekonomik parametrelere ve iyi bir politik sisteme sahip bir ülke için yabancı yatırımların korunması önemli bir faktör değildir. Fakat zayıf bir ekonomiye ve güvenilir olmayan bir politik sisteme sahip bir ülke için yatırımları güvence altına alan bir sistem kaçınılmazdır.

Dolayısıyla, yatırımcının haklarını güvence altına alan ve bu konuda yasal bir alt yapı oluşturan iki taraflı yatırım anlaşmaları gelişme yolunda olan ülkeler açısından önem kazanmaktadır. Son 40 yıldır ülkeler yabancı yatırımları korumak ve teşvik etmek amacıyla iki taraflı anlaşmalar yapmaktadırlar. Akit taraflara yabancı sermaye konusunda yükümlülükler yükleyen ve bu yükümlülükler konusunda anlaşmazlıklara çözüm mekanizmaları oluşturan anlaşmalara iki taraflı yatırım anlaşmaları denir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına kaynak olan gelişmiş ülkeler iki taraflı yatırım anlaşmalarını gelişme yolundaki ülkelerdeki yatırımlarını koruma mekanizması olarak görürlerken, gelişmekte olan ülkeler iki taraflı yatırım

¹²⁸ SEYİDOĞLU; a.g.e., s. 747

¹²⁹ Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Haziran 2007, s. 69

anlaşmalarını yabancı sermayeyi ülkelerine çekebilmek için yürürlüğe koymaktadırlar.

İki taraflı yatırım anlaşmaları, ekonomik yabancı yatırımların teşvikine ve bu anlaşmaların, akit taraflar arasında doğrudan yabancı sermayeyi teşvik etmeye yöneliktir. İki taraflı anlaşmalar, açık, basit ve zorlayıcı bir takım kurallarla yabancı yatırımcıları korumalı ve yatırımcıların güvenini artırmalıdır¹³⁰.

---

¹³⁰ KARLUK; **Türkiye Ekonomisi**, s. 643

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK VERGİSEL TEŞVİKLER

I. VERGİSEL TEŞVİKLERİN KAPSAMI VE EKONOMİK ETKİLERİ

Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde, büyümenin ve ödemeler dengesinin sağlanmasının, istihdamın artırılmasının ve bunun yanında belirlenen sosyal, kültürel ve politik hedeflere ulaşabilmesinin bir gerekliliği olarak devlet ekonomiyeye çeşitli müdahalelerde bulunmaktadır. İster gelişmiş ister gelişmekte olan ülkeler de olsun, devletin amacı elindeki mevcut sermaye ile gerekli yatırımları gerçekleştirmektir. Ancak belirlenen, sosyal, kültürel ve politik hedeflere ulaşabilmek için gerekli olan mal ve hizmetlerin tümünü sağlayacak yatırımlarda devlet yetersiz kalmakta ve müdahalelerde bulunmaktadır. Bu konuda devletin başvurduğu en önemli kaynaklardan biri ise vergisel teşviklerdir¹³¹.

Vergisel teşvikler tarihin hemen hemen her döneminde tüm ülkelerin vergi sistemlerinde yer almışlardır¹³².

Yabancı yatırımcılar bir ülkeye yatırım yapmaya karar verirken;

- o ülkenin pazara erişim kolaylığı,
- yatırım ve işletme masrafları ve
- ekonomik ve politik risklerin düzeyi gibi faktörler yanında vergi sisteminin sunduğu imkân ve/veya fırsatları

göz önünde tutmaktadır. Bu itibarla, bu yönde karar alınmasında ilgili ülkenin vergi teşvik sisteminin önemli rol oynadığına ilişkin görüşler bulunmaktadır¹³³.

Hükümetlerin teknolojik dışsallıklarından faydalanmak üzere çok uluslu şirketleri ülkelere çekmelerinde vergi tatillerinden başlayarak ihracat

---

¹³¹ USLU, Cemile Cansu; "Yabancı Sermaye Yatırımlarına Sağlanan Vergisel Teşvikler ve Örnek Çalışma", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara 2007, s. 54

¹³² GİRAY, Filiz; Küreselleşme Sürecinde Vergi Rekabeti ve Boyutları, **Akdeniz İİBF Dergisi** 2005, Sayı: 9, s. 95

¹³³ Özel İhtisas Raporu, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Vergi TC Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 2007, s.8

muafiyetlerine, yatırım indiriminden hızlandırılmış amortismanına kadar vergisel teşvikleri önemli konuma getiren bu yeni eğilim 1990'larda yoğunlaşmıştır¹³⁴.

A. Vergi Teşviki Kavramı

Vergi politikasının belirli amaçları gerçekleştirmek için uygulanmasında iki durum söz konusudur. Vergi toplayan taraf olarak devlet belirli amaçları gerçekleştirmek için gerek kendisi bir politika aktörü olarak hareket eder, gerekse vergi yükümlülerinin vergi yüklerine ilişkin belirli amaçları gerçekleştirmelerini sağlamak amacıyla değişiklik yaparak dolaylı bir rol üstlenir. Örneğin, devletin ekonomik kalkınmada vergiyi zorunlu bir tasarruf aracı olarak kullanıp bu fonları kendisinin yatırımlara kanalize etmesi veya vergileri özel tasarruf ve yatırım hacmini arttıracak şekilde düzenleyerek kalkınmayı sağlaması ikincisi vergi politikasının teşvik edici yönünü oluşturmaktadır¹³⁵.

1. Vergi Teşvikinin Tanımı

Sözlük anlamıyla isteklendirme, özendirme olarak açıklanan teşvik, ekonomik bir terim olarak, belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi ve/veya gayri maddi destek, yardım ve özendirmeler olarak tanımlanabilir¹³⁶. Teşvik kavramı yerine sübvansiyon, iktisadi gayeli mali yardım, üreticiye yapılan transfer harcamaları, primler, destekler, uygun koşullu krediler gibi diğer bazı kavramlar da kullanılabilir¹³⁷.

Vergisel teşvikleri ise, önceden belirlenmiş makro ekonomik hedeflere ulaşabilmek için, vergi mevzuatında değişiklikler yapmak suretiyle bazı ekonomik unsurlara ya da faaliyetlere vergisel kolaylıklar ve ayrıcalıklar sağlamak şeklinde

---

¹³⁴ MORISSET, Jacques; Using Tax Incentives To Attract Foreign Direct Investment, **The World Bank Group Private Sector and Infrastructure Network**, Sayı: 253, Şubat 2003, s.1, <http://rru.worldbank.org>, (Erişim: 23.11.2007)

¹³⁵ ÇELEBİ, Ahmet Kemal; Bölgesel Kalkınmada Teşvik Edici Vergi Politikası ve Planlı Dönem Türkiye Uygulaması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Manisa 1986, s. 51

¹³⁶ AYKIN, Hasan; Uluslararası Ampirik Çalışmalar Işığında Vergi Teşviklerinin Etkinliği, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 160, Nisan 2006, s.44

¹³⁷ DURAN, Mustafa; **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları**, Hazine Müsteşarlığı Araştırma Dizisi: 33, Ankara 2003, s.6

tanımlamak mümkündür¹³⁸. Vergisel teşvikler en önemli teşvik mekanizmalarından biri olup, gelişmekte olan ülkelerde yoğun bir biçimde kullanılmaktadır¹³⁹.

Teorik olarak vergi teşvikinin, belli bir yatırım projesine genel olarak yatırımlara tanınan avantajlardan farklı biçimde sağlanan, bir vergi indirimi olduğu söylenebilir. Bir başka ifadeyle vergi teşvikleri yatırımların diferansiyel vergilemesi ile ilgili bir konudur. Örneğin, yabancı yatırımlara yerli yatırımlardan daha düşük kurumlar vergisi oranı uygulaması bir vergi teşvikidir¹⁴⁰.

Heller ve Kauffman'a göre yatırımlara yönelik vergi teşvikleri çeşitli vergilerden kısmi veya tam istisna ve yatırımlar için özel indirim veya hızlandırılmış amortisman uygulamalarını kapsamaktadır. Bazı teorisyenler ise teşvikleri "vergi harcaması" olarak kabul etmektedir. Vergi teşvikini vergi gideri olarak kabul eden görüşe göre, vergi yasalarındaki indirimler, muafiyetler, istisnalar, farklı oran uygulamaları, sosyal ve ekonomik amaçlarını gerçekleştirmek için vergi alan devlet açısından vergi gideridir. Bu tanıma göre makine ve araç alımlarına uygulanan yatırım kredisi, çeşitli banka ve tasarruf sandıklarının ayırdığı şüpheli alacaklarla ilgili karşılık ve rezervler, birer vergi gideridir¹⁴¹.

2. Vergi Teşviklerinin Önemi ve Nitelikleri

Vergisel teşvikler tarihin hemen her çağında tüm ülkelerin vergi sistemlerinde yer almışlardır. Yatırımların yerleşim yerlerine ilişkin nihai kararlarda, vergi dışı belirleyici faktörler etkili olmakla birlikte, diğer koşullar aynı kalmak şartıyla (ceteris paribus) özellikle dolaysız vergiler, oldukça büyük önem taşırlar. Ampirik olarak da yatırım kararlarının vergi politikalarına duyarlı olduğu kanıtlanmıştır. Özellikle yabancı doğrudan yatırımlar, yüksek efektif vergi oranlarına daha fazla negatif reaksiyonda bulunurlar. Örneğin, Meussen konuya ilişkin yaptığı çalışmasında, bir ülkede şirketlere yönelik efektif vergi oranında % 1'lik bir indirimin, ilave yabancı doğrudan yatırımları yaklaşık olarak % 3.3 oranında artırılabilceğini belirtmiştir.

¹³⁸ BENK, Serkan; Vergisel Teşvikler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı: 206, Kasım 2005, s. 184

¹³⁹ AKIN, Emrah; Çokuluslu Şirketler, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Vergisel Teşvikler, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı:148, Nisan 2005, s. 70

¹⁴⁰ BATIREL, Ömer Faruk; Vergi Teşvikleri ve Yatırım İlişkisi, **Vergi Dünyası**, Sayı: 274, Haziran 2004, s.36

¹⁴¹ BİLDİRİCİ; a.g.e., s.9

Benzer şekilde, geniş vergisel teşviklere sahip dört Avrupa ülkesi, Avrupa'daki GSYİH'nın sadece % 9'na sahip olmalarına rağmen, 1996-2000 yılları arasında Amerikan yabancı doğrudan yatırımların % 38'ni kendi ülkelerine çekebilmişlerdir. Yabancı yatırımlar, özellikle sermaye sorunu olan azgelişmiş ülkeler için oldukça önemlidir. Küreselleşme ile yabancı yatırımlara yönelik politik tutum değişmiştir. Günümüzde birçok hükümet, ekonomik büyümeyi artırmanın kilit faktörü olarak gördükleri yabancı yatırım akışını aktif olarak teşvik etmektedir¹⁴².

Teşvik kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için temel niteliklerini açmakta yarar vardır. Bu özellikleri altı ana başlıkta incelemek mümkündür;

- ✓ Teşvikler, devlet tarafından verilir.
- ✓ Teşvikler, genellikle özel kesime verilmekle birlikte kamu teşebbüslerine de verilebilmektedir.
- ✓ Teşvikler, devlete bir maliyet yükler. Bu, (a) nakdi teşviklerde ucuz kredi ve hibeler yoluyla yapılan transferler nedeniyle kamu fonlarının azalmasından kaynaklanacağı gibi, (b) vergisel teşviklerde tahakkuk etmiş veya gelecekte tahakkuk edecek bir devlet gelirinini bağışlanmasından kaynaklanan gelir azalması şeklinde de olabilir.
- ✓ Teşvikler, devlet açısından gelir kaybı veya fon azalmasına neden olurken, firmalar açısından bir "yararı" ifade eder.
- ✓ Teşvikler, yatırımın mahiyetini, bölgesini, sektörünü, büyüklüğünü ve zamanlamasını etkilemek amacıyla dönük olarak kullanılır.
- ✓ Teşvikler, dolaylı veya dolaysız verilebilir.
- ✓ Teşvikler, açık veya gizli olabilir¹⁴³.

3. Vergi Teşviklerinin Nedenleri

Küreselleşme sürecinde artan uluslararası ekonomik ilişkiler, gerek firmalar gerekse bireyler açısından yabancı yatırım olanaklarının artmasına, uluslararası piyasalarda rekabet koşullarının iyileşmesine ve bu bağlamda yeni yatırım fırsatlarının doğmasına yol açmaktadır. Böylece yabancı ülkelerde şube açma veya merkezi yurtdışına taşıma firmalar için kolaylaşmaktadır. Hem döviz hem de sermaye hesaplarının liberalizasyonu firmaların hareketliliğini artırmıştır.

¹⁴² GİRAY; a.g.m., s.96

¹⁴³ DURAN; **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları**, s.7

Dalgalı döviz kuruna adaptasyonun yaygınlaşmasıyla yatırım akışını serbestleştirecek sınırlar açılmıştır. Entegre bölgeler içinde mal ve faktör ticaretindeki engeller azaltılmakta veya kaldırılmaktadır. Klâsik örnek olarak 1993'de tek pazar olarak kurulduğundan beri AB'de mal ve faktörlerdeki serbest ticaret verilebilir. Daha evrensel düzeyde mal ve faktör ticareti, Dünya Ticaret Örgütü'nün liderliğinde GATT çerçevesi içinde Uruguay görüşmeleri ile genişletilmiştir.

Dünya ticaretindeki bu gelişmeler; bir yandan ülkeleri uluslararası rekabet güçlerini artıracak önlemler almaya zorlamış, diğer yandan ekonomik faaliyetler ve yerleşim kararları üzerinde önemli bir faktör olan vergilerin önemine katkıda bulunmuştur. Hızlı gelişmelerin yaşandığı "iletişim", "enformasyon" ve "teknoloji" kavramlarıyla paralel bir seyir izleyen küreselleşme sürecinin temel niteliklerinden olan liberalizasyon ve artan üretim faktörleri hareketliliği vergi politikalarında değişim yaratmıştır.

Küreselleşme, geniş bir vergi matrahı ve düşük vergi oranları üzerine odaklanan vergi reformlarının arkasındaki itici güçlerden birini oluşturmaktadır. Özetle bu reformların çoğu, yeni global çevreye vergi sistemini adapte etme gereksiniminin bir sonucudur¹⁴⁴.

4. Teşvik Rekabeti Olgusu

Küreselleşme, son dönemde vergi sistemlerindeki değişimlere damgasını vuran süreç olmuştur. Küreselleşme süreci, mal ve hizmet hareketlerindeki sınırları kaldırmıştır. Bunun sonucu olarak, faktör fiyatlarındaki farklılığın yarattığı üretim maliyetlerindeki nispi avantajları kullanmak isteyen ülkeler arasında, dış yatırımları çekmek konusunda bir yarış başlamıştır¹⁴⁵.

1980'lerin ortalarından sonra hükümetlerin doğrudan yabancı yatırımları kendi bölgelerine çekmek için önemli çabalar içerisine girdiği görülmektedir. Dünyanın bir çok ülkesi yatırım cazibelerini arttırıcı politikalarının kalitesini gün geçtikçe arttırmakta, yatırım ikliminin iyileştirilmesine yönelik reformlar uygulamakta, en etkili enstrümanları geliştirmeye çalışmaktadır. Bu çabaların uzantısı olan

---

¹⁴⁴ GİRAY; a.g.e., s.102

¹⁴⁵ Özel İhtisas Raporu, **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013**, Vergi TC Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 2007, s.8

politikaların belki en önemli araçları durumundaki teşviklerin yabancı yatırımlara yönelik olarak kullanılması yaygınlaşmış, uluslararası ve alt-ulusal düzeylerde yaşanan “teşvik rekabeti” ve yabancı yatırımcılara yönelik “teklif savaşları” gündemin üst sıralarındaki yerini almıştır. ASEAN ülkelerinden NAFTA ülkelerine, AB ülkelerinden dünyanın diğer ülkelerine kadar genişleyen bu rekabet ve savaşlar sadece ulusal düzeyde değil özellikle Brezilya, ABD ve Çin gibi ülkelerde bölgeler ya da devletler arası düzeye kadar inmiş ve giderek şiddetini arttırmıştır¹⁴⁶.

B. Vergi Teşviklerinin Amaçları

Küreselleşmenin somut etkisi olarak sermayenin akışkanlığının artması, giderek genişleyen doğrudan yabancı yatırımlar pastasından daha fazla pay alma çabasını da beraberinde getirmiş, bir takım özendirici tedbirler hükümetlerce uygulamaya konulmuştur¹⁴⁷. Klasik liberalizmin “bırakınız yapsınlar” felsefesinin aksine, günümüz ekonomileri belli amaçların gerçekleştirilmesi için bilinçli olarak etkilenmekte, uyarılmakta ve yönlendirilmektedir. Bazen Batının gelişmiş ekonomileri de endüstriyel gelişme süreçlerinde teşvik yoluyla ekonomilerini yönlendirmişler ve halen bugün de belli ölçüde yönlendirmektedirler. Aynı şekilde gelişmekte olan ülkelerde başta daha hızlı kalkınmak üzere teşvik önlemlerine başvurumaktadırlar¹⁴⁸.

Gelişmiş ülkelerde yatırımların teşviki için nakit yardımlar (bazen yatırım tutarının %50’sinden fazla) faizsiz yada düşük oranlı krediler gibi finansal enstrümanlar kullanılırken, gelişmekte olan ülkeler vergi indirim, muafiyetleri ve istisnaları ile vergi iadeleri gibi mali teşvik araçlarını kullanmaktadır¹⁴⁹.

Teşvikler, günümüzde çok çeşitli bir biçimde ve artan bir şekilde uygulanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik kalkınma, geri kalmış bölgelerin kalkındırılması, uluslararası rekabet gücü kazanma, verimlilik artışı, istihdam imkanlarını genişletme, teknoloji transferi, ihracatı arttırmak, sanayileşme ve yabancı sermaye çekme amacı doğrultusunda teşvikler vermektedirler. Gelişmiş

¹⁴⁶ MUTER, Naci, KOVANCILAR, Birol; “Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Teşvik Rekabeti”, XIX. **Türkiye Maliye Sempozyumu**, Yaklaşım Yayıncılık San. ve Tic. A. Ş., Ağustos 2004, Antalya, s. 334

¹⁴⁷ DEMİRCAN, Hayrettin; **Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri**, Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Mart 2003, s.18

¹⁴⁸ DURAN, Mustafa; **Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)**, Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi: 19, Ankara 1998,s.12

¹⁴⁹ DEMİRCAN; a.g.e., s.18

ülkelerde teşvik verilmesinin temel amaçları ise, rekabet gücünü korumak, teknolojik gelişmeyi sürdürmek, bölgesel dengesizlikleri gidermek, verimlilik artışı, sorunlu sektörleri desteklemek gibi unsurlardır¹⁵⁰.

Vergisel teşviklerin kullanım amaçları ülkeden ülkeye değişiklik göstermesine rağmen, genel olarak teşviklerin ana amacı; yatırımların maliyetlerini düşürmek, finansman ihtiyacını hafifletmek, kolaylıklar sağlamak ve kârlılığı artırmak, özel sektör yatırımlarını belirli sektörler ve yörelere kaydırmaktır. Yatırımları teşvik edici vergi politikaları ise belirli bir kazanç veya iradın vergiden istisna edilmesi veya işletmelerin çeşitli yollarla ertelenmesi olarak tanımlanabilir.

Yatırımları teşvik edici vergi politikaları, piyasa ekonomisi koşullarında değişik biçimlerde uygulanmakta olup, iktisadi kalkınmanın sağlanması ve sosyal refah hedeflerine ulaşılması açısından önemli rol oynamaktadır. Çünkü bir yatırımın kısa vadede bir getiri sağlamaması, belirli bir mali külfeti ve risk unsurunu beraberinde taşıması teşvik politikalarının uygulanmasını zorunlu kılmaktadır¹⁵¹.

Teşvikler, gelişmekte olan ülkelerde genellikle aşağıda sıralanan dört temel amacın gerçekleştirilmesi için kullanılmaktadır.

1. Bölgesel Yatırımların Desteklenmesi

Dünya ekonomisinin küreselleşmesi kapsamında, ülkeler arası ekonomik gelişmişlik farklılıkları dikkate alınarak, daha az gelişmiş ülke ve bölgelerde sosyal refahı artırıcı ve dengesizliği azaltıcı Devlet müdahaleleri benimsenmektedir. Sermaye ve emek göçüne yol açan ve bundan dolayı birçok sosyo-ekonomik sorunun nedenini oluşturan dengesizliklerin giderilmesi amacıyla, bölgesel kapsamda teşvikler gerekli olmaktadır¹⁵².

Bölgesel dengesizlikler gelişmiş ülkelere daha fazla gelişmekte olan ülkelere görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelere aynı zamanda nüfus artış hızının da yüksek olması nedeniyle bölgeler arası göç ve nüfus hareketlerinin doğurduğu

---

¹⁵⁰ ABBASOV; a.g.t., s. 143

¹⁵¹ GERÇEK, Adnan; **Türkiye’de Yatırımlar Teşvik Edici Vergi Politikaları ve Etkinliği**, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü, <http://idari.cu.edu.tr/igunes/makale/tesvik.doc>, (Erişim: 12.10.2007)

¹⁵² GÖKBUNAR; a.g.t., s. 24

sorunlar daha da büyük olmaktadır. Bir taraftan kıt kaynaklarla ülke kalkınması hedeflenirken diğer taraftan nüfus ve sermaye hareketlerinin önlenmesi ve bunların doğurduğu sosyal problemlerin önlenmesi için bölgesel kalkınma programları gündeme gelmektedir¹⁵³.

Günümüzde en gelişmiş ülkelerde bile bölgesel kalkınma politikaları uygulanmaktadır. Bazı bölgeler daha hızlı kalkınırken bazılarının ise kalkınmada daha yavaş hareket etmeleri bu politikaları gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla görece geri kalmış bu bölgelerin kalkındırılması için de teşvik araçlarıyla buralardaki faaliyetler desteklenmektedir¹⁵⁴.

Ülkeler vergisel teşvikleri kullanarak yatırımları belli bir alana ya da bölgeye yönlendirebilmektedirler. Bölgesel kalkınma amaçlarını kırsal bölgelerin kalkınmasını hızlandırmak, yeni endüstriyel merkezler oluşturmak, çevresel riskleri azaltmak ve nüfusun dengeli bir biçimde dağılımını sağlamak şeklinde sıralayabiliriz. Angola, Ekvator, Gana, Hindistan ve Tayland gibi bazı ülkeler vergisel teşvikleri bu saydığımız amaçlar için kullanmaktadırlar¹⁵⁵.

2. Sektörel Yatırımların Desteklenmesi

Ülkeler, kalkınma için stratejik önem teşkil eden sektörleri teşvik etmek için de vergisel teşvik vermektedirler. Verilen bu teşviklerle, genellikle üretimin artırılması, madenlerin çıkarılması ve işletilmesi, ihracatın artırılması ve teşviki ve turizmin teşviki amaçlanmaktadır. Bazı ülkeler ise (örneğin, Malezya, Singapur), bu teşvikleri çokuluslu şirketlerin merkezlerini bu ülkelere taşımaları için vermektedirler¹⁵⁶.

Kosta Rika'da ise turizm sektöründe uygulanabilir teşvikler yer almaktadır. Pakistan'da elektrikli aletler, enformasyon teknolojisi ve güneş enerjisi kullanımını içine alan ileri teknoloji endüstrisi ile ilgili faaliyet gösteren firmalar çeşitli mali teşviklerden yararlanabilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler tarafından uygulanan

---

¹⁵³ DURAN; **Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)**, s. 16

¹⁵⁴ TANSU, Önder; "Türkiye'nin Rekabet Gücünü Artırmada Teşvik Politikaları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2003, s.116

¹⁵⁵ BENK; a.g.m., s. 184

¹⁵⁶ ABBASOV; a.g.t., s. 151

vergi teşviklerinin çoğu üretim, yer altı kaynaklarının çıkarması ve işletilmesi, ihracatın geliştirmesi ve turizm yatırımları ile ilgilidir¹⁵⁷.

3. Ekonomik Kalkınmanın Sağlanması

Gelişmekte olan ülkelerin en büyük problemlerinden biri ekonomik kalkınmayı gerçekleştirememiş olmalarıdır. Gelişmiş ülkelerle aralarındaki farkı kapatabilmek için yatırım ve üretimlerini artırmak, kaliteli ve ucuz mal üreterek ihracatlarını artırmak ve tüm bunların sonucu olarak GSMH'lerini artırmayı amaç edinmektedirler¹⁵⁸.

Ekonomik kalkınmanın sağlanması sanayileşmekten geçmektedir. Diğer bir deyişle, gelişmek ve kalkınmak ile sanayileşmek eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler sanayileşmek için büyük çaba harcamaktadırlar. Sanayileşmenin ilk dönemlerinde teknoloji transferi kolaylaştırılırken, daha sonraki yıllarda teknoloji taklidi ve teknoloji üretimi teşvik edilmektedir. Gelişen yeni sanayiinin belli bir dönem dış rekabete karşı korunması, bilgi, personel, pazar ve yönetim dezavantajlarının belli bir düzeye erişinceye kadar korunması ve stratejik sektörlerle ayrıcalıklı teşvikler verilerek ülke sanayiinin gelişmesinin sağlanması amaçlanmaktadır¹⁵⁹.

4. Teknolojik Yenilenmenin Sağlanması

Günümüzde teknolojik gelişmeler iktisadi üretim şeklini de önemli ölçüde etkilemektedir. Teknoloji, kol gücünü hemen hemen tümüyle, beyin gücünü ise kısmen ikame eder bir hale gelmiştir. Bu yönüyle teknolojinin üretim faktörleri arasındaki nispi önemi giderek artmakta ve gün geçtikçe diğer üretim faktörleri arasında "öncül" güç sıfatını kazanmaktadır.

Bilim ve teknoloji alanında gösterilen yüksek performansın en genel sonuçları; yaşam standartlarının yükselmesi, verimliliğin artması, yeni enerji kaynaklarına yönelim ve ekonomik büyümedeki sürekliliğin sağlanması şeklinde

---

¹⁵⁷ UNCTAD; **Tax Incentives and Foreign Direct Investments: Global Survey**, United Nations, New York and Geneva, 2000, s.13

¹⁵⁸ DURAN; **Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları**, s. 16

¹⁵⁹ TANSU; a.g.t., s.115

kendini göstermektedir. Günümüzde bilim ve teknoloji alanında egemen ülkelerin başta sanayi olmak üzere, bir çok iktisadi faaliyet alanında diğer ülkeler karşısında mutlak üstünlüğü elde etme yolunda oldukları görülmektedir. Bir diğer ifade ile teknolojik üstünlük, uluslar arası rekabetin en güçlü silahı konumuna gelmiştir¹⁶⁰.

Yukarıda saydığımız nedenlerden ötürü gelişmekte olan ülkeler vergisel teşvikleri uygulayarak teknoloji transferini sağlamayı amaçlamaktadırlar. Singapur ve Malezya gibi bazı ülkeler AR&GE faaliyetlerine ve teknolojik projelere yönelik bir takım teşvik türü tanıtmaktadır. Bunlar içinde teknoloji geliştirme fonları ve AR&GE ile ilgili insan kaynaklarının geliştirilmesi için yapılan harcamalarının vergi muafiyeti yer almaktadır. Ayrıca, vergi indirimini bazı harcama türü için geçerli olmakta ve kurumlar vergisi muafiyeti belli bir zaman içerisinde sunmaktadır. Teknoloji ithalatı için uygulanan teşvikler ise transfer fiyatları ve paten hakları için kabul edilen indirimler, AR&GE projeler için uygulanan vergi ayrıcalıkları şeklinde sağlanmaktadır¹⁶¹.

Günümüzde baş döndürücü bir ivme kazanan bilgiye dayalı ekonomik rekabet, AR-GE'nin ve yaratılığın teşvikini evrensel bir zorunluluk haline getirmiştir. AR-GE faaliyetlerinde bulunan işletmelere sermaye ve vasıflı işgücü desteği, ucuz enerji sağlanması ve harcamaların belli bir oranında hibe yardımı gibi değişik şekiller alan bu teşvikler içinde vergi teşvikleri en yaygın ve ağırlıklı olanıdır¹⁶².

C. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Uygulanan Teşvik Türleri

Gelişmekte olan ülkelerde uygulandığı gibi, gelişmiş birçok ülkede de uygulanan vergi teşviklerinin çeşitli uygulama şekilleri görülmektedir. Vergi teşvikleri genel anlamda vergi teşvikleri olduğu gibi belirli bölgedeki yatırımları teşvik edici de olmaktadır¹⁶³.

---

¹⁶⁰ OKTAYER, Nagihan; Teknoloji Gelişinde Vergisel Teşviklerin Rolü, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı: 184, Ocak 2004, s. 131

¹⁶¹ UNCTAD; **Tax Incentives and Foreign Direct Investments: Global Survey**, United Nations, New York and Geneva, 2000, s.13

¹⁶² NAS, Adnan; "Firma Değeri, AR-GE ve Kamunun Rolü", [http://www.turmob.org.tr/turmob/basin/13-03-2007\(3\).html](http://www.turmob.org.tr/turmob/basin/13-03-2007(3).html), (Erişim:14.12.2007)

¹⁶³ BİLDİRİCİ; a.g.e., s.10

Günümüzde ülkelerin kullandığı çeşitli teşvik araçları vardır. Teşvikleri

- Finansal teşvikler: İmtiyazlı orandan borç verme, bir defaya mahsus hibeler, vs;
- Mali teşvikler: Vergi oranlarının düşürülmesi, vergi tatilleri, vs;
- Diğer teşvikler: Altyapı, sübvansiyonlu hizmetler¹⁶⁴.

Şeklinde üç temel başlık halinde ele almak mümkündür.

Çalışmamızda mali teşvikler olarak da adlandırılan vergisel teşvik araçlarına yer verilecektir.

1. Genel Amaçlı Teşvikler

Bu tür teşvikler, ulusal vergilendirme alanı içerisinde mukim ve mukim olmayan tüm mükelleflerin yararlanabileceği şekilde istisna ve muafiyet gibi vergisel kolaylıkları kapsamaktadır. Günümüzde ülkeler genel amaçlı teşvikler kapsamında; hızlandırılmış amortisman, zarar mahsubu, yatırım indirimi, finansman fonu gibi birçok teşvik aracına yer vermektedir¹⁶⁵.

a. Hızlandırılmış Amortisman

Amortisman sabit tesis, araç ve gereç maliyetini karşılamak üzere gayri safi kârdan yapılan ve yıllık aşınma-yıpranma payına eşit olduğu varsayılan bir indirimdir. Makine, bina, teçhizat v.s. de işçilik ve hammadde gibi bir maliyet unsurudur ve bunlara yatırılan tüm sermayenin onlar yardımıyla sağlanan gelirden tamamen karşılanması gerekir. Ancak, yıllık amortisman payı gerçek aşınma ve yıpranmayı aksettiren bir rakam olmaktan çok birer tahminden ibarettir. Bu da yıllık net gelirin gerçekçi bir şekilde hesaplanmasını zorlaştıran bir etkidir.

Bir süre öncesine kadar, yıllık aşınma payının bulunması için sadece düz amortisman metodundan yararlanılabildiği halde, son yıllarda, bu amaçla hızlandırılmış amortisman metodlarına başvurma olanağı da doğmuştur. Bu fırsat ve kolaylıktan yararlandıkları takdirde işletmeler sabit tesis maliyetini ilk yılların gayri safi kârından geniş çapta indirebilmektedir. Hatta, ani amortisman metodundan

---

¹⁶⁴ ABBASOV; a.g.t., s. 145

¹⁶⁵ SARAÇ; a.g.e., s. 126

faaydalanılması halinde sabit tesis maliyeti ilk yılın gayri safi gelirinden bütünüyle düşülebilir¹⁶⁶.

b. Vergi İstisnası

Gelir vergisi istisnası yatırım yapmak isteyen yatırımcıların yapacakları yatırımların tutarını ve yönünü önemli ölçüde etkiler. Bir yatırımcı gelirlerinin yetersiz olması nedeniyle herhangi bir yatırımı yapmaktan kaçınırken, vergi istisnası yatırımdan elde edilecek geliri artırabilir ve böylece yatırımcının yatırım kararını etkileyebilir. Gelir vergisi istisnasının yatırımın geliri üzerindeki etkisi yatırımın şimdiki değerinin bulunması yoluyla açıklanabilir. Bir yatırımdan gelecekte beklenen gelir akımını belirleyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler vergi oranı, gelecekteki gelirin iskonto oranı vergi matrahının genişliği, vergi istisnasının dönemsel sınırı olarak sayılabilir¹⁶⁷.

Vergi istisnası değişik şekillerde uygulanmaktadır. İstisna belirli yatırımlardan elde edilen kazançlara veya yeni yatırımlara kullanılan gelirlere uygulanabilir. Bazı durumlarda ise işletmede dağıtılmayarak bırakılan ve yeni yatırımlarda kullanılan kazanç vergileme dışı bırakılmaktadır. Vergi istisnası kısmi veya tam olarak da uygulanmaktadır. Yatırımcılar vergi istisnası yoluyla vergi oranına bağlı olarak likiditelerini ve iç fonlarını artırır. Vergi istisnasının diğer bir sonucu ise, yatırımlar çok riskli bile olsa yatırımcı bu tür yatırımları yapmaya karar verebilir¹⁶⁸.

c. Yatırım İndirimi

Yatırım indirimi, sermaye stokuna yapılan ilavelerin belli bir yüzdesinin gelir veya kurumlar vergisi matrahından düşülmesini öngören selektif nitelikte özendirici bir vergi önlemidir. Bu projeden bütün yatırımlar değil, sadece ekonomik kalkınma bakımından stratejik önem taşıyan bölgelere veya üretim türlerine yapılanlar yararlanır¹⁶⁹.

Yatırım indirimi, gelişmiş ekonomilerde dengesizliklerin giderilmesine, gelişmekte olan ülkelerde ise milli gelirin dengeli dağılımına katkıda bulunması

---

¹⁶⁶ NEMLİ, Arif; **Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Politikası**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1979, s.144

¹⁶⁷ BİLDİRİCİ; a.g.e., s. 11

¹⁶⁸ y.a.g.e., s. 15

¹⁶⁹ NEMLİ; a.g.e., s.156

sebebiyle vergisel teşvikler içerisinde en önemlisidir. Bu sistem ile belirli şartlar dâhilinde yatırım harcamalarının belirli bir oranının gelir ve kurumlar vergisinden istisna edilerek vergi yükünün hafifletilmesi amaçlanmaktadır¹⁷⁰.

Sermayenin verimsiz alanlardan kalkınma ve istihdam katkısı fazla olan işkollarına kaydırılması ölçüsünde yatırım indiriminin ekonomik gelişmeye katkısı yüksek boyutlara ulaşır. Yatırım indiriminden sonra toplam yatırımlarda bir artış görülmesi, girişimcilerin vergi tasarrufu ile birlikte tüketimlerinden de yaptıkları kısıntıyı yatırıma yönelmelerine bağlıdır. Bu teşvik türü, yatırım maliyetini azaldığından işletmelerin kârlılığı artırarak yatırım riski ve likiditesini yükseltir.

Yatırım indirimi bazı yatırımlara %100'ün üzerinde amortisman uygulanması olanağı sağlamaktadır. Yatırımların belirli yüzdesi oranında mükellefe vergi tasarrufu sağladığından, yatırımın net maliyetini düşürmekte, dolayısıyla net gelir akımı maliyetteki düşme oranında artmaktadır. Dolayısıyla işletmenin riski ve likiditesi artmaktadır. Yatırım indirimi yatırımın yapıldığı yılda uygulandığından likidite ve risk etkisi vergi istisnasına çok benzemektedir¹⁷¹.

d. Yatırım Vergi Kredisi

Yatırım kredisi, yatırım yapan bir işletmenin bu yatırımın belli bir oranının o yıllık vergi borcundan düşülmesi demektir. Yatırım kredisinin, yatırım indiriminden farkı ise, vergi borcundan ve o yıla ait olmak üzere indirilmesidir. Yatırım kredisinin teşvik edici etkisi, kısa vadeli yatırımlarla sermayeyi daha çabuk devrettirmek suretiyle yatırım kredisinden sık sık faydalanma imkanı sağlamasıdır¹⁷².

Vergi kredisi, yatırım harcamalarının yapıldığı birkaç yılda uygulanabilir. Vergi kredisi işletmelerin muhasebesini etkilememek ve işletme kararlarını bozmamak açısından önemli avantajlara sahiptir. Normal amortisman uygulaması işletmenin vergilenebilir gelirinden indirildiğinden muhasebe sistemi içinde gösterilmesi gerekir. Vergi kredisi ise işletmenin muhasebe sisteminde herhangi

---

¹⁷⁰ USLU; a.g.t., s. 92

¹⁷¹ BİLDİRİCİ; a.g.e., s.26

¹⁷² ÇELEBİ; a.g.t., s. 59

karışıklık yaratmaksızın ekonomik şartlara bağlı olarak farklı şekillerde uygulanabilmektedir¹⁷³.

e. Gümrük Vergisi İadesi

Hükümetler gümrüklerle ilgili olarak iki tip tarife teşviki uygulamaktadırlar. Birinci tip tarife teşviki sermaye ekipmanları ve yatırım projeleri için gerekli olan malzemeye uygulanan ithalat vergilerinin indirilmesinden ibarettir. Bu tür teşvik yatırım maliyetlerinin düşürülmesinde önemli etkilere sahip olmaktadır. İkinci yöntem yabancı yatırımcının ülke içindeki rekabet düzeyinin korunabilmesi için diğer ürünlerin gümrük vergisi oranlarının artırılması şeklinde uygulanır. Ancak bu tür teşvik birçok gelişmekte olan ülkede etkinsizliğe, fiyat yükselmesine ve endüstriyel yapının zedelenmesine neden olabilmektedir¹⁷⁴.

2. Özel Amaçlı Teşvik ve Uygulamalar

Yurtiçi mükellefleri kapsam dışı tutan ve sadece yerleşik olmayan –yabancı – mükellefleri hedef alan ve hacim itibarıyla bir veya birkaç firma ve bireyin yararlanabildiği vergi teşviklerini kapsamaktadır. Özel amaçlı teşvikler ulusal kimlik farklılığından hareketle aynı alanda faaliyet gösteren mükellefler arasında vergi adaletini ciddi şekilde göz ardı eden uygulamalara dönüşebilme potansiyeli taşıdıklarından eleştiri konusu olabilmektedir¹⁷⁵.

a. Serbest Bölgeler

Genel olarak serbest bölgeler; ülkenin siyasi sınırları içinde olmakla beraber gümrük bölgesi dışında sayılan, ülkede geçerli ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, sınaî ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerler olarak tanımlanabilir¹⁷⁶.

---

¹⁷³ BİLDİRİCİ; a.g.e., s.22

¹⁷⁴ BENK; a.g.m., s.186

¹⁷⁵ SARAÇ; a.g.e., s. 127

¹⁷⁶ USLU; a.g.t., s. 72

Serbest Bölgeler, bir ülkenin siyasal sınırları içerisinde bulunmakla birlikte, özellikle gümrük uygulamaları gibi yasal kısıtlamaların dışında bırakılmış alanlardır. Serbest bölge oluşturan ülkeler, bu bölgeleri yerli veya yabancı yatırımcılar açısından daha çekici kılmak amacıyla çeşitli vergi muafiyetleri tanımakta, bölgelerde dünya standartlarında iletişim ve haberleşme gibi altyapı olanakları sunmakta ve ihracata yönelik yapılan üretime çeşitli sübvansiyonlar sağlamaktadır. Serbest bölgeler, genellikle GOÜ'lerde ihracatın artırılması, yabancı yatırımların özendirilmesi, teknoloji ve bilgi transferi ile yerli işgücüne istihdam olanakları yaratma gibi çeşitli amaçlarla oluşturulmaktadır¹⁷⁷.

Aşağıdaki tabloda bazı ülkeler serbest bölgelerinde hangi tür vergisel teşvikler sağlandığı gösterilmektedir.

Tablo 4: Dünya'da Serbest Bölgelerde Uygulanan Teşvikler

Ülke	Teşvikler Listesi
A. Barbados	1 - 10 yıl kurumlar vergisinden muafiyet, 2 - Sermaye malları ve teçhizatların gümrük vergisinden muafiyeti, 3 - Vergi muafiyeti sırasında oluşan zararların izleyen 5 yılda elde edilecek kârdan düşürülmesi
Brezilya	1 - İthalatta gümrük vergisinden muafiyet, 2 - İthal malların ticaret vergisinden muafiyet
Hindistan	1 - İthal edilen sermaye mallarının, parçaların ve hammaddelerin gümrük vergisinden muafiyeti, 2 - Sabit sermaye artırımlarının %10 oranında büyük işletmelere nakit sübvansiyonu, 3 - 10 yıl süreyle kârın %20 oranında gelir vergisinden muafiyet
İrlanda	1 - Sınırlı bir süre gelir ve kurumlar vergisinden muafiyet, 2 - İthal edilen malların gümrük vergisinden muafiyeti, 3 - Taşınmaz mülkün %35 oranına ve eğitim harcamalarının %100 oranına kadar karşılıksız kira indirimi
Ürdün	1 - Sınırlı bir süre gelir vergisinden muafiyet, 2 - İthal edilen malzemeler her türlü harç ve vergiden muafiyet
Mauritius	1 - Duruma göre 10 ile 20 yıllık süre boyunca kurumlar vergisinden muafiyet, 2 - 5 yıl süreyle temettülerin gelir vergisinden muafiyeti, 3 - Gümrük vergisinden muafiyeti, 4 - Tercihli faiz oranından borç ve ihracat finansmanı
Suriye	1 - İthalatta gümrük vergisinden muafiyet, 2 - Dövizle alışveriş
G. Kore	1 - İthalatta gümrük vergisinden muafiyet, 2 - İhracat vergilerinin işletme vergisinden muafiyeti, 3 - 5 yıl boyunca gelir, kurumlar, mülkiyet, kâr, temettü, mülk alım-satım vergilerinden muafiyet, müteakip 3 senelik süre içerisinde %50'lik bir vergi indirimi
Sri Lanka	1 - Hammaddelerin, parçaların, makine ve teçhizatın gümrüksüz ithali, 2 - 10 yıla varabilen süre boyunca vergilerden muafiyet, 3 - Vergi muafiyet süresinden sonra ihracattan %2'lik hasılat vergisi
Mısır	1 - Gelir vergisinden muafiyet, 2 - İthalatta gümrük vergisinden muafiyet, 3 - Serbest bölgelerde çalışan yabancı personelin ücretlerinin gelir vergisinden muaf tutulması

(Kaynak: USLU; a.g.t., s. 74)

¹⁷⁷ ÖZTÜRK, Lütfü; Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünya Uygulamalar Teoriler Işığında Bir Bakış, **Akdeniz İİBF Dergisi**, 2004, Sayı: 7, s.112

b. Vergi Cennetleri

İngilizce'den "tax haven" Türkçe'ye yanlış olarak "vergi cenneti" şeklinde çevrilen deyimini aslında liman, barınak, sığınak anlamına gelir. Pek doğru bir çeviri olmasa bile vergi cenneti deyimini Türk mali literatürüne girmiş ve yerleşmiştir. Vergi cenneti uluslararası vergi rekabetinden doğmuş bir kavramdır¹⁷⁸.

Vergi cenneti, Hükümetin belirlediği bir politika sonucu belli bir süre ile sınırlı kalmak kaydıyla ayrıcalıklı vergi oranı uyguladığı veya yine önceden belirlenen bir süre ile sınırlı olmak üzere hiç vergi almama uygulaması olarak adlandırılan vergi tatilinden farklıdır. Vergi cenneti uygulamasında bir devlet, diğer ülke vatandaşlarının sermaye gelirleri nedeni ile hiç vergi ödememeleri yahut çok az vergi ödemelerini önermektedir¹⁷⁹.

Geleneksel vergi cennetleri, yükümlülere aksi taktirde diğer ülkelerde yüksek oranda vergi ödeyecekken vergiden kaçınma yoluyla avantajlar sağlayan ülkelerdir. Bir çok vergi cenneti, küçük ve doğal kaynaklarının kıtlığı nedeniyle sanayi ülkesi olmaya uygun olmayan ülkelerdir. Bu nedenle fiziki yatırımları teşvik edememelerinden dolayı, finansal hizmetler ve portföy yatırımları açısından cazibe ortamı sağlamaya çalışmakta ve bankacılık, muhasebe, hukuk hizmetleri sunarak, iletişim, ulaşım, otel, ofis araç ve gereçleri gibi alt yapı hizmetleri sağlayarak birey ve kurumların vergi yüklerini azaltmayı önermektedirler. Vergi cennetlerinde, yükümlüler vergi kaçırmamakta, mevcut yasalarla yasal olarak vergi ödememektedirler¹⁸⁰.

Vergi rekabetinin olumsuz etkilerini azaltmak için global düzeyde vergi koordinasyonunu sağlamaya çalışan OECD, "Zararlı Vergi Rekabeti" adlı çalışmasında vergi cennetlerinin temel özelliklerini belirtmektedir¹⁸¹.

OECD Komitesi Raporu'na göre, bir ülkenin vergi cenneti olduğunu belirleyen dört faktör bulunmaktadır.

---

¹⁷⁸ TUNCER, Selahattin; Vergileme ile İlgili Yeni Deyim ve Kavramlar, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı: 304, Aralık 2006, s.6

¹⁷⁹ USLU; a.g.t., s. 92

¹⁸⁰ ÖZ; a.g.e., s. 128

¹⁸¹ USLU; a.g.t., s. 92

- Belirli vergilerin ülke mevzuatında bulunmaması, uygulanmaması veya önemsiz düzeyde kalması,
- Söz konusu ülkenin, vergi istihbaratından diğer ülkeleri yararlandırmaması,
- Yasal mevzuat ve idari ve yargısal hükümlerin şeffaflıktan yoksun ve belirsiz oluşu,
- Yatırımcı şirketin asli faaliyetlerinin ilgili ülkede gerçekleşmemesi, ülke mevzuatının sadece vergi teşvikleri nedeniyle mükellefleri söz konusu ülkeye çekmiş olmasıdır.

Bir ülkeden, vergi cenneti diğer bir ülkeye vergi nedeniyle yönelen sermaye hareketi, kendi menşe ülkesindeki kamu harcamalarından yararlanırken bu harcamaların finansmanına vergi ile katkıda bulunmayan bir “karşılıksız faydalanıcı” durumuna girmektedir.

Daha da geniş anlamda, vergi cennetlerinin hükümetleri ve mukimleri, ‘normal’ vergilendirme ülkelerinin yarattığı genel kolektif hizmet ve ürünlerden yararlanan karşılıksız faydalanıcılar durumundadır¹⁸².

Dünyanın yüksek vergili ülkeleri için, vergi cennetleri büyük sorunlar oluşturmaktadırlar. Vergi cennetlerinin varlığı yatırımların yerini değiştirerek, yatırımların yüksek vergili ülkelere düşük vergili ülkelere kaymasına yol açmakta ve ülkelerin vergi tabanları küçülmektedir. Vergi cennetleri ile, yüksek vergi uygulayan ülkelerin aynı bölgede olmaları bu olguyu daha da güçlendirmektedir¹⁸³.

OECD raporlarında vergi cenneti olarak açıklanan ülkelerin listesini ilan etmektedir. Uluslar arası haksız rekabet yarattığı için vergi cennetleri ile mücadele, üzerinde çalışılan bir sorun olarak güncelliğini korumaktadır¹⁸⁴. Günümüz itibariyle vergi cennetlerini genel olarak, bölgeler itibariyle aşağıdaki şekilde ortaya koyabiliriz.

- Karayipler Bölgesi: Bermuda, Bahama, Hollanda Antiller, Panama, Cayman Adaları;
- Avrupa Bölgesi: İsviçre ve Lüksemburg;

¹⁸² EYÜPGİLLER, Saygın; Zararlı Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri, <http://archive.ismimo.org.tr/docs/malicozum/53MaliCozum/14%20-2053%20SAYGIN%20EY%C3%9CPG%C4%BOLLER%20.doc>, (Erişim:14.12.2007)

¹⁸³ ABBASOV; a.g.t., s. 139

¹⁸⁴ TUNCER; a.g.m., s.6

- Orta Doğu Bölgesi: Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri, Kıbrıs;
- Uzak Doğu ve Okyanusya Bölgesi: Hong Kong, Singapur, Norfolk Adaları vs¹⁸⁵.

c. Vergi Tatili

Vergi tatili, DYSY'ları çekmek üzere gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerine sahip ülkeler tarafından kullanılan teşviklerden biridir. Vergi tatili uygulamalarından yararlanan yeni kurulmuş şirketler belli bir süreç içinde, örneğin 5 yıl, kurumlar vergisinden muaf tutulmaktadır. Bu tür uygulamalar şirketleri buna benzer vergi yükümlülüklerinden muaf tutabilmektedir. Vergi tatilleri, yatırım projelerinden elde edilen net gelirin vergi dışı bırakılmasını sağlamakta olup yatırımları teşvik etmeye yöneliktir¹⁸⁶. Vergi tatilleri özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve geçiş ekonomilerinde en yaygın kullanılan teşvik araçlarıdır ve 67 ülke tarafından kullanılmaktadır. Gelir ve kurumlar vergisinin tamamen veya kısmen geçici bir süre tatil edilmesi olarak ta açıklanabilecek vergi tatili uygulaması, yeni yatırımların hedeflenmesine oldukça uygun vergisel teşvik türüdür. Buna karşılık vergi tatilleri bir ülkeden yada bölgeden diğerine taşınması oldukça kolay olan "footloose" (özgür) olarak belirtilen oldukça serbest ve kısa dönemli endüstrilere ve şirketlere daha cazip gözükmemekte özellikle uzun dönemli yatırım projeleri için bu oranda cazip olmamaktadır¹⁸⁷.

Bir çok araştırmaya göre vergi tatilinin kısa bir süre için uygulanması halinde yabancı yatırımların kayda değer bir şekilde artmadığı görülmüştür. Bunun temel nedeni, firmaların yatırımı tamamladıktan sonra birkaç yıl sonra kâra geçmeleridir. Firma kâra geçtikten sonra vergi tatili bitmekte ve vergi tatilinin firmaya herhangi bir katkısı olmamaktadır. Bu nedenle yabancı yatırımcılar özellikle kısa dönemli vergi tatillerinde yatırım yapmaktan kaçmaktadırlar. Ancak kısa dönemli vergi tatillerinin sadece ihracat ağırlıklı yatırım yapan yabancı yatırımcılar için yararlı olduğu görülmüştür. Örneğin tekstil üretim ve ihracatı yapan yabancı kaynaklı bir yatırımcı kısa dönemde kâr elde etmekte ve vergi tatilinden yararlanabilmektedir. Ayrıca bahsi

---

¹⁸⁵ ABBASOV; a.g.t., s. 142

¹⁸⁶ UNCTAD; **Tax Incentives and Foreign Direct Investments: Global Survey**, United Nations, New York and Geneva, 2000, s.19

¹⁸⁷ MUTER – KOVANCILAR; a.g.m., s.350

geçen sektörlerde sermayenin hareketliliği oldukça yüksektir. Yani vergi tatilinin bitmesi halinde ihracat firması kendisine vergi tatili teşviki sağlayan başka bir ülkeye hızlıca gidebilmektedir. Kısa dönemde iş yapan inşaat şirketleri, montaja yönelik imalatçılar ile ithalat ve ihracat şirketleri planlanmasalar dahi vergi tatilinden yararlanmak için yatırım yapmaktadırlar. Söz konusu yatırımlar kısa dönemde kâr elde etme ve vergi tatilinin bitmesine müteakip ülkeyi terk etme şeklinde olmaktadır. Örneğin, mikro işlemci üretimi yapan çok uluslu bir şirket geliştirmekte olan Asya ülkelerinden birinin sunmuş olduğu sekiz yıllık vergi tatilinin sona ermesinin hemen akabinde üretim tesisini vergi tatili teşvikini sağlayan diğer bir komşu ülkeye taşımıştır¹⁸⁸.

3. Vergi Teşviklerinin Değerlendirilmesi

Yukarıda belirttiğimiz vergisel teşviklerin her birinin kendi içinde barındırdığı avantaj ve dezavantajlarının olduğuna işaret edilmektedir. Kuşkusuz ki, vergisel teşviklerin barındırdığı dezavantajlar zaman zaman başarısızlık sonuçları ile sebep-sonuç ilişkisi içine girebilmektedir.

---

¹⁸⁸ YETKİNER, Erkan; Vergi Tatilinin Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Teşvikindeki Yeri, **Vergi Dünyası**, Sayı: 275, Temmuz 2004, s. 57

Tablo 5: Vergisel Teşviklerin Avantaj ve Dezavantajları

B. Vergi Tatilleri	
Avantajları	Dezavantajları
<ul style="list-style-type: none"> - Yönetilmesi kolaydır. - Yatırımcıya vergileme ile ilgili açıklık ve belirginlik sağlar. - Erken kâra geçilecek projelerin başlangıç aşamasında önemli ve büyük yarar sağlar. - Borçlanma ile yapılan finansman eğilimini düşürür. - Mükellefin vergi idaresi ile muhatap olmamasını sağlar (özellikle, vergi idaresinde etkinsizlik ve yolsuzluk olduğu düşünüldüğünde, bu teşvik önem kazanmaktadır).	<ul style="list-style-type: none"> - Büyük başlangıç maliyeti olan projeler için cazip değildir. - Uygulandıktan sonra kaldırılması zordur. - Tüm kârlar vergiden istisna edildiği için, devlete büyük maliyet oluşturmaktadır. - Yatırım ve işçi eğitimi gibi arzulanan hedeflerden ziyade, yeni firmaların kurulmasını teşvik etmektedir. - Transfer fiyatlamasını teşvik etmektedir. - Vergi tatilinin son dönemi ters etki yapabilmekte ve hükümet üzerinde yoğun baskı yaratabilmektedir.
C. Vergi Kredisi ve Yatırım İndirimi	
<ul style="list-style-type: none"> - Olumlu etkisi belirli bir dönemden ziyade uzun bir döneme yayılmaktadır. - Vazgeçilen vergi gelinin hesaplanması kolaydır. - Belirli yatırımlara yönelik uygulanması kolaydır. Uzun dönemli aktiflere yatırım yapılmasını teşvik eder. - Vergi tatillerine göre daha az gelir kaybı yaratır.	<ul style="list-style-type: none"> - Yüksek yönetsel maliyet yaratabilir. - Hemen ve anında bir fayda sağlamamaktadır. Faaliyette bulunan firmalar, başlangıç aşamasındaki firmalardan daha çok yararlanmaktadırlar. Yeni yatırımların ülkeye çekilmesinde etkin bir yöntem olmayabilir. - Emek Faktörü yerine sermaye faktörünün ikame edilmesini teşvik edebilir. - Ekonomik ömrü uzun olan aktifleri daha az etkiler.
D. Hızlandırılmış Amortisman	
<ul style="list-style-type: none"> - Daha esnekler. - Vergi kredisi ve yatırım indirimindeki uygulamanın aksine, aktifleri ayırtmamaktadır (kısa-uzun ömürlü).	<ul style="list-style-type: none"> - Etkisi düşüktür. - Hemen ve anında fayda sağlamaz.
E. Düşük Kurumlar Vergisi Oranı	
<ul style="list-style-type: none"> - Yönetilmesi kolaydır - Vergi tatillerinde olduğu gibi son dönem sorunu yoktur. - Transfer fiyatlamasını teşvik etmez. - Yabancı yatırımcıların ülke içine çekilmesi için devlete güçlü sinyaller verir.	<ul style="list-style-type: none"> - Vergi geliri açısından maliyetli olabilir. - Vergi tatilleri ve yatırım indirimleri gibi başlangıç aşamasında büyük bir yarar sağlamadığından ve yarattığı etki uzun bir döneme yayıldığından, etkisi düşük olabilir - Mevcut yatırımlar için daha avantajlıdır. - Vergi oranındaki düşüşün yatırımlar üzerindeki etkisi uzun bir zaman sonra ortaya çıkacak ve vergi tabanının genişleme süresi uzayacaktır. Hükümetin acil gelir ihtiyacı teşvikin başarısını engelleyecektir.

(Kaynak: ABBASOV; a.g.t., s. 156)

Bu olumlu veya olumsuz etkiler vergi teşviklerinin etkinliğinin tartışılmasına yol açmaktadır. Tabloda bazı vergisel teşviklerin potansiyel avantajları ve dezavantajları gösterilmiştir. Bu tablodan bazı ülkelerdeki ekonomik, politik ve yasal sistem göz önünde bulundurularak, vergisel teşviklerin ne kadar etkin olabileceği tahmin edilebilir¹⁸⁹.

D. Vergi Teşviklerinin Ekonomik Etkileri

Yatırımları teşvik edici vergi politikaları, piyasa ekonomisi koşullarında değişik biçimlerde uygulanmakta olup, iktisadi kalkınmanın sağlanması ve sosyal refah hedeflerine ulaşılması açısından önemli rol oynamaktadır. Çünkü bir yatırımın

¹⁸⁹ ABBASOV; a.g.t., s. 153

kısa vadede bir getiri sağlamaması, belirli bir mali külfeti ve risk unsurunu beraberinde taşıması teşvik politikalarının uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.

Teşvik edici politikaların uygulanması neticesinde, toplumsal nitelikli kaynakların devlet eliyle belirli kesimlerin lehine transfer edildiği bir gerçektir. Bu ise, bazı tartışmaları gündeme getirerek, teşvik politikalarının kaynak dağılımını bozduğu, toplumun bir kesiminin aleyhine sonuçlar doğurarak gelir adaletsizliğine yol açtığı görüşünün ortaya atılmasına sebep olmaktadır. Ancak bu tartışmalı yönüne rağmen, serbest piyasa ekonomisi açısından teşvik politikaları vazgeçilmez bir niteliğe sahiptirler. Bu nedenle, önemli olan bu teşvik politikalarının dengeli ve verimli bir şekilde kullanılmasıdır¹⁹⁰.

1. Olumlu Etkiler

Vergisel teşvikler uygulandığı zaman bundan ülke ekonomisine belli faydalar sağlanması beklenmektedir.

a. Yatırımların Pozitif Dışsallığa Neden Olması

Üretim ve yatırımların taşıdığı pozitif dışsallık, özel yatırımların dolaylı yoldan kamu malı arzını artırması sayesinde büyümeyi içselleştirmektedir. Bunun en önemli sonucu yatırımlara tanınan teşviklerle ilgilidir. Bu teşviklerin olmadığı bir ortamda yatırım hesapları yapan özel girişimci sadece kendi özel – kâr/zarar hesabını yapar. Sosyal refahın maksimize edilebilmesi için sosyal faydalarının içselleştirilmesinde kullanılmaması durumunda yatırım seviyesi optimal seviyenin altına düşer ve büyüme hızı da düşer¹⁹¹.

Pozitif dışsal faydalar oluşturan ve kaynakların verimliliği yüksek faaliyetlerde kullanılmasını sağlayan sektörlerin teşviki önemlidir. Potansiyel dışsallıkların devletin piyasa ekonomisine karışarak vergisel teşviklerle içselleştirilmemesi durumunda, olumlu dışsal ekonomi yayan mal ve hizmetlerin toplum için gerekli düzeyin altında üretilmemesi için kamu kuruluşları özel girişimcilerin yerini almak zorunda kalırlar. Bazı sanayi kollarında yapılan yatırımların sosyal faydası özel

---

¹⁹⁰ GERÇEK; a.g.e.

¹⁹¹ GÖKBUNAR; a.g.t., s. 17

faydasını aştığından bu sanayi kollarında firmalar korunarak dışsal ekonomilerin oluşturulması sağlanır¹⁹².

b. Pozitif Vergi Rekabetine Yol Açması

Vergi rekabeti, bir bölge veya ülkedeki bireyler ve işletmelere teşvik sağlamak üzere, vergisel ayrıcalıklar kullanılarak farklı vergilendirme yetkisine sahip birimler arasında gerçekleştirilen rekabet olarak tanımlanabilir. Daha kapsamlı olarak vergi rekabeti, bir ülkede işletmelerin rekabet gücünü artırmak veya yabancı yatırımları ülkeye çekebilmek için, vergi yükümlülerinin vergi yüklerini azaltarak, bir ülkenin ulusal ekonomisini geliştirme olarak tanımlanmaktadır¹⁹³.

Küreselleşme sürecinde iktisadi faaliyetlerin gelişimi ve coğrafi olarak dağılımında bir bütün olarak kamu sektörü performansının belirleyiciliği üzerinde duran Oates, vergi rekabetinin; verginin kamusal gelir olma özelliğine bağlı olarak mali rekabet ve verginin hukuki bir tasarruf olma özelliğine bağlı olarak regülasyon rekabeti şeklinde gerçekleşebileceğini vurgulamaktadır¹⁹⁴.

c. Etkin Sermaye Dağılımına Yol Açması

Teşvikler, yatırımları yaygın bir şekilde gelişmemiş bölgelere çekmek amacıyla kullanıldığı için gerçekten de daha etkin bir sermaye dağılımına yol açıp refahı arttırabilirler. Bartik'e göre, bir yerden diğerine sadece iş kaymalarına neden olsa bile, nispeten düşük büyüme ya da yüksek işsizliğin mevcut olduğu bölgeler içinde bir toplanma faydası sağlar. Bu nedenle sıkıntı çekilen bölgelerde yaratılmış olan iş imkanlarının faydaları daha düşük işsizliğin mevcut olduğu alanlardan sağlanan faydaları aşacaktır. Wood ve Williamson bu transfer faydalarını, gelişmekte olan ülkeler içindeki sermaye hareketlerinin ve uluslararası ticaretin faydalı etkileri olarak ifade etmiştir. Fisher ve Peters'in bu konuda ulaştıkları kanıtlar ise karma bir nitelik göstermektedir¹⁹⁵.

---

¹⁹² y.a.g.t., s. 18

¹⁹³ GİRAY; a.g.e., s.94

¹⁹⁴ SARAÇ; a.g.e., s.110

¹⁹⁵ MUTER – KOVANCILAR; a.g.m., s.342

1. Olumsuz Etkiler

Yatırımlarda vergi teşvikleri, yatırımların vergiye duyarlı olmaması halinde; yatırımların etkin olmayan biçimde sapsmasına, hazinenin gelir kaybına, yolsuzlukların artmasına ve vergi yönetim maliyetlerinin yükselmesine sebep olan bir önlemdir¹⁹⁶. Aşağıda vergisel teşviklerin oluşturabilecekleri maliyet unsurlarına yer verilmiştir.

a. Hazinenin Vergi Kaybına Uğraması

Vergi teşvik tedbirlerinin maliyeti olarak gösterilebilecek çeşitli faktörlerin, muhtemelen, en önemlisi devletin vergi gelirinde yaptığı azalmadır. Zira, teşvik tedbirlerinin müşterek özelliği, normal olarak devlete geçecek bir kısım fonların alınmasından vazgeçilerek müteşebbislere terkedilmesindedir. Üstelik, bu maliyet karşılığında elde edilecek sonuçların bazen hiç önemli olmayabileceği de dikkate alınmak gerekir. Zira müteşebbis bakımından bu tedbir olmaksızın ulaşacağı yatırım miktarında hissedilir bir değişme yapmayacak kadar önemsiz olabilir. Bu durumda, vergi almaktan vazgeçmenin nedenini teşkil eden yatırım artışları katlanılan maliyeti karşılamıyor demektir¹⁹⁷.

b. Vergide Adaletsizliğe Yol Açması

Teşvik tedbirlerinin maliyeti yalnızca hazinenin gelir kaybına yol açmamaktadır. Bunun yanında, vergi sisteminin adaletini bozucu, vergi idaresini güçleştirici etkisini de bu tedbirlerin maliyeti olarak belirtmek gerekir.

Vergi adaleti, ister herkesin ödeme gücüne göre vergilendirilmesi gibi pasif, isterse kişiler arasında var olan servet farklarını gidermeye yönelmiş bir vergi sistemi gibi aktif bir kavram olarak anlaşılın, teşvik tedbirleri adeta zorunlu olarak vergi adaleti ile çatışacaktır. Çünkü vergi teşvik tedbirleri müteşebbisleri, yani yüksek gelir elde eden kişileri hedef almakta ve diğer gelir kategorilerinin aleyhine bu grubun gelirini yükseltmeye çalışmaktadır. Hatta, çoğunlukla bu tedbirler nedeniyle vergi gelirlerinden doğan azalışı telafi için diğer gelir kategorilerinin vergi yükünü

---

¹⁹⁶ BATIREL; a.g.m., s.38

¹⁹⁷ DEMİR, Mehmet Hulûsi; **Vergilerin Yatırımlar Üzerindeki Etkisi ve Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası**, Ankara Üniversitesi Yayınları: 311, Ankara 1971, s. 91

artırma yoluna da gidebileceğinden tedbirlerin vergi adaletini bozucu etkisi daha da belirgin olarak ortaya çıkar¹⁹⁸.

c. Sosyal Damping

Yabancı sermaye rekabeti “sosyal damping”e neden olabilir. Bu konuda kabul görmüş bir tanımlamaya göre, ülkelerin potansiyel rakiplere karşı rekabetçi bir üstünlük kazanmak amacıyla ülkelerin yaşam kalitesinde bir geriletme pahasına sağlamaya çalıştıkları her türlü rekabetçi üstünlük sosyal damping sayılmaktadır¹⁹⁹. Başka bir ifadeyle, devletler DYSY’ları çekebilmek için mali ve finansal teşvikler yerine veya onların yanı sıra çevre ve işçilerin haklarını etkin bir şekilde korumaktan vazgeçebilirler²⁰⁰. Bu konuda kabul görmüş bir tanımlamaya göre “ülkelerin potansiyel rakiplere karşı rekabetçi bir üstünlük kazanmak amacıyla ülkelerin yaşam kalitesinde bir geriletme pahasına sağlamaya çalıştıkları her türlü rekabetçi üstünlük sosyal damping” sayılmaktadır²⁰¹.

Devletler, özellikle ağır sanayi başta olmak üzere, belirli türdeki yabancı yatırımları çekebilmek için çevrenin korunmasını ihmal etmek yoluyla “kirlilik cennetleri” (pollution havens) oluşturabilirler. Keza, ülkeler aynı gerekçeyle iş güvencesini gevşetmek, işgücü güvenlik standartlarını ve işgücünün örgütlenme ve sendikal haklarını aşındırmak, çalışma koşullarının ağırlaştırılmasına ve reel ücretlerin geriletmesini sağlayacak uygulamalara göz yummak suretiyle işçi hakları geriletilebilir. Emek ve çevre standartları üzerinde oluşturulan bu aşağıya doğru baskı, yatırımcıların yerel üretim maliyetlerini daha da azaltmak için devletleri istismar ettikleri, kamusal düzenlemelere dayalı bir “arbitraj” sürecinin ortaya çıkmasına neden olabilir²⁰².

Günümüzde ülke örnekleri kapsamında değerlendirildiğinde, sosyal damping uygulamalarının geniş bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Hatta sosyal damping uygulamalarına vergi denetiminin fiili durumu da konu olabilmektedir. Bu konu daha çok vergi kanunlarının nasıl uygulandığı ile ilgilidir. Çünkü yüksek vergilerin olduğu

---

¹⁹⁸ DEMİR; a.g.e., s.91

¹⁹⁹ TUNCER; a.g.m., s.7

²⁰⁰ AKTAN – VURAL, a.g.e., s. 228

²⁰¹ TUNCER; a.g.m., s.6

²⁰² AKTAN – VURAL;a.g.e., s. 228

bir ülkede idare vergi kanunlarını gerektiği gibi uygulamıyorsa, vergi denetimi yatırımcıların dikkate aldığı değişkenlerden olma özelliği kazanmaktadır. Bu bağlamda ülkelerdeki kayıtdışılığın hayat standartlarını düşürmesi nedeniyle bir çeşit sosyal damping olarak görülmesi ve vergi otoritesi açısından istenilmeyen bir durum olmasına rağmen yabancı yatırımcıları teşvik etmesi nedeniyle rekabet aracı haline gelmesi söz konusudur²⁰³.

d. Negatif (Zararlı) Vergi Rekabeti

Küreselleşme karakterli vergi sorunları içinde en önemlisi vergi rekabetidir. AB ve OECD gibi kuruluşlar uluslar arası vergi rekabetine özel önem vermişler bu konuyu işlemişlerdir. Bu çalışmalar daha çok vergi rekabetine mani olma ve engelleme yönünde gelişmiştir²⁰⁴. Günümüzde yabancı yatırımların popülaritesinin artması ve büyüme üzerindeki olumlu etkilerinin sürekli vurgulanması, ülkeleri DYSY çekmek için birbirleriyle rekabet içine sokmuştur. Bu rekabet çerçevesinde özellikle gelişmekte olan ülkeler, sık sık vergisel teşviklere başvurmaktadır. Rekabetin gün geçtikçe şiddetlenmesi zaman zaman etkinsiz uygulamalara yol açabilmektedir²⁰⁵.

Vergi rekabeti bir ülkede daha az vergi toplanmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda eğer sermaye vergileri, vergi sisteminde gelirin yeniden dağıtım aracı olarak görülüyorsa vergi rekabeti sonucunda adil olmayan bir vergi sisteminin olacağı iddia edilebilir. Uluslararası vergi literatüründe daha da ileri gidilerek, sermaye üzerinden alınan vergilerin oranları sıfır oluncaya kadar rekabetin devam edeceğine yönelik görüşler yer almaktadır. Bu iddia Bond ve Samuelson (1989) ve Razin ve Sadka'nın (1991) çalışmalarının bir bulgusudur. Bu çalışmalardaki modellerde sermaye vergi oranları, sıfır oluncaya kadar rekabetin devam edeceği ortaya koyulmaktadır. Çünkü kamu mallarının varlığı dikkate alınmaz veya sermayenin kamusal mallardan hiç bir fayda elde etmediği varsayılır²⁰⁶.

Vergi rekabeti, belirli bir limite kadar kabul edilebilir uygulamaları içerirken bu noktadan sonra yatırımcının ikamet ettiği ya da vatandaşı olduğu ülke vergi idaresine zarar verici olmaya başlamaktadır. Örneğin, son 15 yıl içerisinde 1 trilyon

---

²⁰³ SARAÇ; a.g.e., s.133

²⁰⁴ TUNCER; a.g.m., s. 5

²⁰⁵ ABBASOV; a.g.t., s.170

²⁰⁶ GOODSPEED; a.g.m., <http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/yayinlar/md/md139/i.%20saqbas.pdf>, (Erişim: 14.12.2007)

ABD Doları, kıyı bölgesi finans merkezlerine yatırılmıştır. Vergisel avantajlardan dolayı dolaşan sermaye akışı, özellikle çıkış yaptığı ülkeler için zararlı boyutlara varabilmektedir²⁰⁷.

OECD'nin 1998 yılında başlattığı zarar verici vergi rekabeti çalışmaları ve 2000 yılında bazı ülkelerin vergi cenneti statüsünde olduğunu ilan edip, bu ülkeleri OECD ile işbirliği yapmaya zorlaması, beraberinde “zarar verici vergi rekabeti” ile ilgili bir çok tartışmayı da gündeme getirmiştir. Bu tartışmalar, özellikle “vergi rekabeti mutlaka zararlı mıdır?” sorusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. OECD Raporunda zarar verici vergi rekabeti, agresif bir yaklaşımla sermaye ve finansal yatırımların yön değiştirmesinin sağlanarak, diğer ülkelerin vergi matrahlarının erozyona uğratılması olarak tanımlanmaktadır²⁰⁸.

II. VERGİSEL TEŞVİKLERİN REFAH BOYUTLARI VE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI ÜZERİNE ETKİLERİ

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik teşvikler farklı etkiler yaratmaktadır. Bu etkiler hem olumlu hem de olumsuz nitelikte olabilmektedir. Aşağıda bu etkiler ikiye ayrılıp incelenecektir. Ayrıca, çalışmamızın bu kısmında teşviklerin refah boyutlarına yer verilmiştir.

A. Vergisel Teşviklerin Refah Boyutları

Birçok hükümetin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik olarak, ulusal açıdan rasyonel cazibe politikaları benimsemesi ve küresel refah üzerine farklı sonuçlar ortaya çıkarması beklenmektedir. Uluslararası bağlamda, hükümetler artık sadece iç hedefler bakış açısıyla değil bununla birlikte yatırım faydaları için diğer ülkelerle rekabet içinde bulunacağı realitesi ile hareket ederek yeni bir yatırım teşvik politikası tasarlamak ihtiyacındadır. Rekabete dayanan teşvikler sunma süreci sıkça “teklif savaşı” terimiyle ifade edilmektedir. Bu, hükümetlerin firmalar için sundukları teşvikleri arttırılmasının bireysel açıdan rasyonel olabilmesine rağmen bu rekabetin kolektif etkisinin arzulanmayan sonuçlar üretebileceği bir durumu

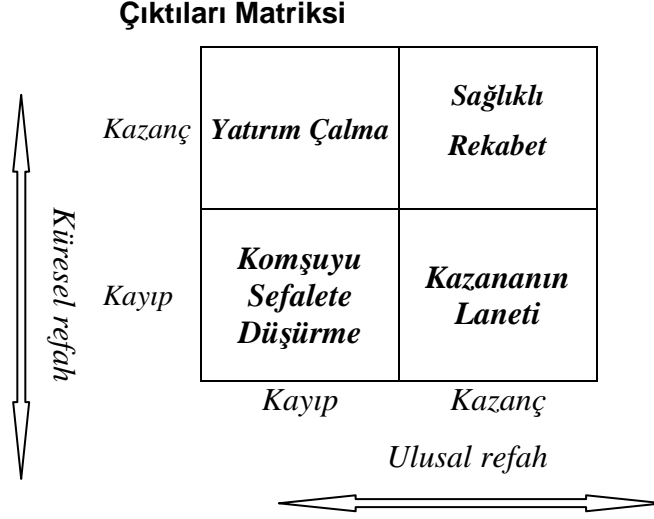
---

²⁰⁷ ÖZ, Semih **Uluslar arası Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri**, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara, Mart 2005, s.57

²⁰⁸ y.a.g.e., s.58

betimlemektedir²⁰⁹. Yatırım teşviklerinin refah çıktıları aşağıdaki matrikste görülmektedir.

Şekil 4: Yatırım Teşviklerinin Kullanımından Kaynaklanan Refah

(Kaynak: CHRISTIANSEN, Hans, OMAN, Charles, CHARLTON, Andrew, Incentives-Based Competition For Foreign Direct Investment: The Case of Brazil, OECD Working Papers On International Investment, Number 2003/1, March 2003, p.11)

1. Yatırım Çalma (Investment Poaching)

Teşvikler yurtiçi ekonominin etkinliğini artırıcı şekilde işlerken, küresel etkinlik üzerine negatif etkilere yol açıyor ise bu durum ortaya çıkar. Bir hükümetin bir yatırım projesini doğal olarak daha etkin olduğu bir yerden kendi ülkesine çekmesi – ayartması – durumu bunun bir örneğidir. Böyle bir durum iç refah açısından bir kazanç iken uluslararası refah açısından bir kayıp ya da israfa işaret etmektedir. Böyle bir senaryo içinde sonuçta net istihdam yaratılmamakta ve yatırım daha az kârlı hale gelebilmektedir²¹⁰.

2. Sağlıklı Rekabet (Healthy Competition)

Vergi teşvikleri minimum saptırıcı etki oluşturacak şekilde seçilmiş ve ölçükleri toplam refah üzerinde maksimum fayda üretecek şekilde hesaplanmışsa, bu durumda teşvik rekabetine giren taraflar açısından kazanç oluşmakta ve gerek ulusal gerekse küresel refah üzerinde olumlu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Sağlıklı

²⁰⁹ KOVANCILAR; a.g.e., s.64

²¹⁰ MUTER-KOVANCILAR; a.g.m., s. 340

rekabet olarak işleyen bu süreçte ülkelerin birbirleriyle girişecekleri vergi rekabeti her türlü yıkıcı ve saptırıcı etkiden arındırılmış olduğundan yatırımların uluslararası etkinliği artmakta ve yatırımların en fazla katma değer oluşturacağı bölgelere yerleşmesi sağlanmaktadır²¹¹.

3. Komşuyu Sefaletе Düşürme (Beggar – thy - Neighbour)

“Komşuyu sefaletе düşürme” vergi rekabetinin en fazla zarar potansiyeli taşıyan sonucudur. Bu durum, teşviklerin uluslararası etkinliğe negatif etkilerine ilave olarak ulusal düzeyde de etkinsizliklere neden olduğu zaman ortaya çıkar. İç etkinsizlikler, uygulanmada sorunları olan veya potansiyel faydalarının yanlış hesaplandığı zayıf teşvik politikalarından kaynaklanabilir. Örneğin, bir hükümet, yatırım projesi işgücünün eğitim düzeyine ve ulusal kaynaklara uygun olmayan bir firmayı çekebilmek için uyguladığı teşviklerle etkinsizliklere neden olabilir. Benzer bir şekilde, yatırım projesinden sağlanacak potansiyel faydalar olduğundan fazla hesaplanarak ekonominin net kaybı uğraması iç etkinsizlikler oluşturabilir²¹².

4. Kazananın Laneti (Winner’s Curse)

Teklif verme süreci uluslararası açıdan etkin olsa bile proje en yüksek teklif veren yer tarafından kazanılacak, teklif veren hükümet yatırım için gereğinden fazla ödemeyi kabul etmişse açık arttırmayı kazanmış görünmesine rağmen önemli kayıplar ile karşı karşıya kalabilecektir. Bu senaryo uluslararası açıdan etkin fakat iç etkinsizliğe sahip bir durumu betimlemektedir²¹³.

B. Vergisel Teşviklerin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerine Etkileri

İlk bakışta vergi teşviklerinin DYSY üzerine etkisi şüpheli ve belirsiz görünmektedir. Son yirmi yılda yapılan ekonometrik analizler ve uluslararası yatırımcılar tarafından yapılan çeşitli incelemeler ÇUŞ'ların yatırımlarının yapılacağı yer seçiminde vergi teşviklerinin önemli bir rolün olmadığını ortaya koymaktadır²¹⁴.

---

²¹¹ SARAÇ; a.g.e., s. 304

²¹² MUTER-KOVANCILAR; a.g.m., s. 341

²¹³ KOVANCILAR; a.g.e., s.66

²¹⁴ MORISSET; a.g.m., s.1

Teorik nitelikteki çalışmalar üretim maliyetleri ve net kârları etkileyen vergilerin DYY üzerindeki etkisinin önemli olduğunu savunurken, vergilerdeki değişikliklerle DYY düzeyi arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışan ekonometrik çalışmalar çoğunlukla çelişkili ve ikna edici değildir. Bunun temel nedeni DYY üzerinde etkili olan vergi dışında çok sayıda faktörün olmasıdır²¹⁵. Altyapı sistemi, politik istikrar işgücü maliyet ve kalitesi gibi faktörlerinin daha önemli olduğuna işaret edilmektedir. Hem analizler, hem incelemeler ülke yatırım ikliminde olumsuz faktörlerinin telafi edilmesinde vergisel teşviklerin zayıf bir araç olduğunu doğrulamaktadır²¹⁶.

Vergiler ve dolayısıyla vergi politikalarının DYY açısından öneminin artmasının farklı nedenler bulunmaktadır. Bunlar:

- DYY önündeki korumacılıktan kaynaklanan engeller, dış ticaretteki serbestleşme faaliyetleri sonucu tedricen ortadan kalktığı için DYY belirleyen faktörlerden geriye kalanların ve bu arada vergilerin de etkisi artmaktadır.
- Globalleşme sonucu üretimin uluslararasılaşması ihracatın vergilemedeki uluslararası farklılıkların önemini artırmaktadır.
- Ekonomik entegrasyonlar, entegrasyon içerisinde yatırım ve ticaret önündeki tüm engelleri ortadan kaldırmak yoluyla tek bir yerden bütün piyasanın mal ve hizmet talebinin tedarik edilmesini kolaylaştırmakta ve vergilerin tam olarak uyumlaştırılmadığı bir durumda vergilemenin DYY üzerindeki göreceli öneminin artmasına yol açmaktadır. Vergi oranlarının yatırım kararı üzerindeki etkisi ihracata yönelik firmaların düşük kâr marjı ile şiddetli rekabetin söz konusu olduğu piyasalarda faaliyet göstermeleri vergi teşviklerinin önemini artırmakta ve globalleşme süreci içerisinde daha mobil hale gelen firmalar, alternatif yerler arasında vergi sistemi ve vergi politikalarını karşılaştırma eğilimi içerisine girmektedirler²¹⁷.

Daha önce belirtildiği gibi, literatürde, vergi politikalarının ve vergisel teşviklerin yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkilerini inceleyen çok sayıda araştırma mevcuttur. Özellikle 1980'li yıllara kadar yapılan çalışmalarda temel anlayış, vergi politikalarının ve bu politikaların araçlarından olan vergisel teşviklerin

---

²¹⁵ AKTAN – VURAL; a.g.e., s.219

²¹⁶ MORISSET; a.g.m., s.1

²¹⁷ AKTAN – VURAL; a.g.e., s.219

çokuluslu şirketlerin yatırım kararı alma süreçlerinde tek faktör olup olmadığını araştırmaya dayanmaktaydı. Bu konuda ilk çalışma Barlow ve Wender tarafından 1955 yılında yapılmıştır. Araştırma kapsamında 247 Amerikan şirketi yöneticisiyle görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmelerde yöneticilere yabancı yatırıma girişmeden önceki beklentileri sorulmuştur. Şirket yöneticilerinin sadece %10'u yatırımlar için uygun vergisel ortamın önemli olduğunu belirtmişler ve %11'i ise ev sahibi ülkenin verdiği teşviklerin önemli olduğunu vurgulamışlardır²¹⁸.

Ayna zamanda, diğer uluslararası ekonometrik çalışmalar ve gözlem araştırmalar; yatırımlar üzerinde etkili olduğu kabul edilen saydamlık ve kısa vadeli sermaye hareketlerinin liberalizasyonu gibi değişkenlerin etkileri ayıklanamadığı için, vergilerle yatırımlar arasında anlamlı bir korelasyon kurulamadığını göstermektedir. Analizlerde vergi değişkenlerinin seçimi ülkelerin yasal vergi oranlarına, zarar nakil sistemlerine, amortismanlara bağlı olduğundan, güç tespit edilir niteliktedir. Yapılan çalışmalarda genel olarak kurumlar vergisi oran indirimlerinin hem yerli hem de yabancı yatırımları anlamlı biçimde etkilediği anlaşılmış bulunmakla birlikte; yatırım indirimi ve vergi tatili gibi özel teşvik önlemlerinin maliyet-etken olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu önlemlerin doğurduğu vergi kaybı ve bunun sonucu kamu hizmet sunumundaki azalma sağlanan yararların üzerindedir²¹⁹.

Teşviklerin yatırımcıların yatırım yeri konusundaki kararlarına etkisi tartışmalıdır. Bu konuda farklı yazarların farklı yaklaşımlara sahip oldukları söylenebilir. Bu alanda yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlara göre mali ve finansal teşviklerin yatırımcıların yatırım yeri kararları üzerinde sınırlı bir önemi vardır. Dolayısıyla yatırımcılar teşvikleri genellikle yatırım belirleyici bir faktör olarak görmemektedir. Ancak şu açıktır ki, daha büyük projeler için yapılan rekabet hesaplarında ciddi boyutlardaki ödüller, bu gibi yatırımların ülkeye çekilmesinde önemli bir role sahip olmaktadır. Bir diğer ifade ile, teşvik paketleri yatırımcıların ilk aşamada ilgilendikleri yer seçim faktörleri arasında olmasa da, yer seçiminin sonucu geniş oranda bölge veya ülke tarafından sunulan teşvik paketine bağlı olmaktadır²²⁰.

Vergi teşviklerinin DYSY üzerine hiç etki yaratmadığı söz konusu değildir. 1985-1994 yıllarda Karayipler ve Güney Büyük Okyanus bölgesinde bulunan vergi

---

²¹⁸ BENK; a.g.m., s. 187

²¹⁹ BATIREL; a.g.m., s. 39

²²⁰ MUTER – KOVANCILAR; a.g.m., s.347

cennetlerinde yapılan DYY beş kat artması hiç rastlantı değildir. Diğer taraftan, İrlanda'ya son 20 yılda uluslararası yatırımcıları çekmesinde başarının anahtarı olarak vergisel teşvikler belirlenmektedir. Bundan ziyade, son yıllarda büyük şirketlerin yer seçimi karar almalarına vergi oranları ve teşviklerinin etkilenmesine dair güçlü bir kanıt ortaya koyulmaktadır. Buna benzer, ABD'de yabancı şirketlerin yer seçiminde vergi teşvikleri kesin bir rol oynadığına işaret edilmelidir. Yani, teşviklerin belli yatırımcılara belli zamanında etkilemesini söylememiz daha doğru olacaktır²²¹. Ayrıca, teşvik önlemlerinin mutlaka getirisi götürüsü hesaplanarak sisteme sokulması gerekmektedir. Aksi durum saydamlığı zedeleyecek, hedeflenen büyüme ve istihdam amaçlarına hizmet etmeyecektir²²².

III. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA İLİŞKİN VERGİSEL TEŞVİK POLİTİKALARI VE ÜLKE UYGULAMALARI

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, sanayileşmiş ülkelerin piyasa ekonomilerinde vergi politikası ile özel girişimin desteklenmesi önemli ortak özelliklerden biri olmuştur. Öte yandan, sermaye gelirleri üzerindeki vergiler, amortisman ve vergi istisnaları gibi araçlarla yürütülen bu tür bir vergi politikası, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik istikrar ve yatırımı özendirme açısından ciddi bir ağırlığa sahip olmamıştır. Bu ülkelerde, döviz kuru, faiz oranı ve ticaret politikası gibi diğer politika araçlarına göre özel yatırımları desteklemek üzere vergi politikası çok fazla kullanılmamıştır. Bunun yerine, finansal piyasa ve döviz kuruna doğrudan müdahale edilerek özel sektörün sermaye maliyetini etkilemek, yatırım kararları ve proje seçimine ilişkin düzenlemeler daha fazla kullanılmıştır. Liberalizasyon ve özelleştirmenin başarıyla gerçekleştirilmesi halinde doğrudan müdahaleler yerine iyi tasarlanmış bir kurumlar vergisi rejimi maliye politikaların önemli parçası olabilir. Gelişmekte olan ülkelerde, vergi politikasının etkili bir şekilde kullanılmamasının iki temel nedeni, yüksek enflasyon dolayısıyla nominal ve reel gelir arasındaki ayrımın dikkate alınmaması ve sermaye piyasaların yetersizliğidir.

Gelişmekte olan ülkelerde, kurumlar vergisine ilişkin benzer yapılar olmakla beraber, kişisel gelir vergisi açısından önemli farklar vardır. Örneğin, faiz geliri kârdan çok daha düşük oranda vergilendirilmektedir. Faiz geliri bazen vergiden muaf tutulmakta, bazen de önemli avantajlar sağlanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin

---

²²¹ MORISSET; a.g.m., s.1

²²² BATIREL; a.g.m., s. 39

çoğunda sermaye kazançları vergiden muaf olduğundan ve kurum geliri üzerinden alınan vergiler faiz geliri üzerinden alınan oranlardan daha yüksek olduğundan, borçlanma ile finansman öz sermayeye tercih edilecektir. Bu tercih, hükümetlerin finansal piyasaya doğrudan müdahaleleri ile daha da desteklenmektedir. Belirli sektörlerle veya firmalara düşük faiz ve kredi sağlanması veya zorluk içerisindeki firmaların kurtarılması, vergi öncesi borçlanma maliyetini yapay olarak düşük göstermektedir. Özellikle enflasyonist ortamlarda, nominal faiz giderlerinin indirilmesi bu avantaj daha da arttırmaktadır. Bu doğrudan destekler, firmaların etkin çalışmamasına neden olmaktadır. Söz konusu uygulamaların bulunduğu ülkelerde, normal koşullarda kabul edilemeyecek projeler, vergi avantajları, amortisman, faiz oranları ve enflasyonist ortam nedeniyle daha kârlı görünmektedir. Sonuç olarak, bu uygulamalar kaynakların yanlış dağılmasına ve etkin olmayan yatırımlara neden olabilmektedir²²³.

Günümüzde hemen hemen her ülke aktif bir şekilde mali teşviklere başvurmaktadır. Gelişmiş ülkeler genel olarak finansal ve mali teşvikler vermekteyken, gelişmekte olan ülkeler genelde mali teşvikler vermektedirler²²⁴.

Çalışmamızda teşviklerin birçok şekilde yapılabildiğine işaret edilmiştir. Belli başlı teşvik şekilleri olarak doğrudan yardımlar, faiz oranı indirimleri, vergi istisnaları ve ertelemeleri, ödeme koşulları uygun krediler ve sermaye katılımları sayılabilir. AB ülkelerindeki sanayi teşvikleri büyük ölçüde (%80-90 gibi) doğrudan yardımlar ve faiz indirimi olarak yapılmaktadır. Ayrıca bu iki teşvik şeklinin payında son yıllarda bir artış eğilimi de gözlenmektedir. Bununla birlikte, istisnai olarak Almanya ve Avusturya ödeme koşulları uygun kredileri, Fransa sermaye katılımlarını göreceli olarak daha yoğun kullanmakta, Portekiz, İrlanda, Danimarka ve Hollanda'da ise genel eğilimin aksine vergi kolaylıklarının payı artmaktadır²²⁵.

Gelişmekte olan ülkelerin finansal teşvikleri finanse edecek kaynakların olmaması, onları yoğun olarak mali teşviklere yönlendirmektedir. Gelişmekte olan ülkeler daha çok vergi tatilleri, hızlandırılmış amortisman, istisna ve muafiyetler gibi mali araçları kullanmaktadırlar. Gelişmiş ülkelerin kullandığı finansal teşviklerin

---

²²³ PINAR, Abuzer; **Maliye Politikası: Teori ve Uygulama**, Naturel Yayınları, Ankara 2006, s. 209

²²⁴ ABBASOV; a.g.t., s. 164

²²⁵ ÖZÇAM, Mustafa; **Ekonomide Teşvikler ve Türkiye'deki Durum**, Sermaye Piyasası Kurulu, Araştırma Raporu (Kamuya Açık), Araştırma Dairesi, 30 Ocak 2003, s. 4

içinde nakit yardımlar /hibeler, faizsiz veya sübvansiyone edilmiş borçlar önemli yer tutmaktadır. Gelişmiş ülkelerin verdikleri mali teşvikler genel olarak, hızlandırılmış amortisman ve kurumlar vergisi matrahından spesifik indirimlerden oluşmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki finansal teşvikler, genel olarak, sübvansiyonlu borçlar (subsidized loans), borç garantileri (loan guarantees) ve az da olsa, devlet hibeleri şeklindedir. Azgelişmiş ülkedeki finansal teşvikler ise, genel olarak, imalat sanayiindeki işçilerin belirli bir dönem eğitimi için devletin bağış yapması, uluslararası kaynaklardan borç garantisi, gerektiğinde devletin şirketin hissedarı olması, elektrik bedelinden indirim, su ve kanalizasyon hizmetleri şeklindedir²²⁶.

Ülkelerin vergi sistemlerini dilediğince kurma hak ve yetkisine sahip olması (vergi egemenliği), yatırım ve finansman kararları üzerinde sapmalara yol açmaktadır. Bu durum zararlı vergi rekabeti olarak adlandırılmakta ve bu tip uygulamalara karşı uluslararası alanda/ölçekte mücadele edilmesi amaçlanmaktadır.

Vergi aracı kullanılarak yapılan teşvikler ile bazı sektörler veya ürünler, vergi iadesi, muafiyet, istisna veya indirim şeklinde kolaylıklar sağlanarak desteklenmektedir. Oysa sağlıklı bir serbest rekabet ortamında, üye ülkelerin vergileri, rekabeti lehlerine çevirmek için bir araç olarak kullanmamaları arzulanır. Üretim faktörlerinin ve mali kaynakların en verimli şekilde kullanılabilmesi amacıyla, vergiyle ilgili hükümlerin tarafsız kalması gereklidir. Bu sağlandığı takdirde, sermaye hareketleri ve şirketlerin kuruluş yerini seçmeleri hammadde, işçilik gibi diğer ekonomik nedenler dikkate alınarak yapılacaktır. Bu teorik düşüncelere rağmen ülkeler arasında yoğun bir teşvik rekabetinin yaşandığı görülmektedir²²⁷.

Genelde gelişmiş ülkelerde vergi politikalarında vergi cenneti yaratma mantığı yerine, sermaye ve yatırımların başka ülkelere kaymasını önleme amacı yatmaktayken gelişmekte olan ülkeler dibe doğru bir yarışa giriştikleri görülmektedir. Aşağıdaki tabloda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hangi tür teşvikler verildiği gösterilmektedir.

---

²²⁶ ABBASOV; a.g.t., s. 164

²²⁷ Özel İhtisas Raporu, **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Vergi**, TC Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 2007, s.9

Tablo 6: 1990'ların Başında Yabancı Yatırımcılar İçin Mali Teşvikler

Teşvikler	Gelişmekte olan ülkeler			Gelişmiş Ülkeler				Toplam
	Afrika	Asya	Latin Amerika ve Karayipler	Kuzey Amerika	Batı Avrupa	Diğer Gelişmiş Ülkeler	Merkezi ve Doğu Avrupa	
Ülke sayısı	23	17	12	2	20	4	25	103
kurumlar vergisi indirimi	18	13	12	2	16	2	20	83
vergi tatilleri	16	13	8	2	7	2	20	67
hızlandırılmış amortisman	12	8	6	2	10	3	6	47
yatırım indirimi	4	5	9	-	5	-	3	26
sosyal güvenlik kesintilerinden indirim	2	1	2	-	5	-	2	12
KDV istisnası, vs.	14	12	6	2	9	-	2	45
ithalat üzerinden alınan vergilerin istisna edilmesi	15	13	11	2	7	2	13	63
gümrük vergisi iadesi	10	8	10	1	6	2	12	49

(Kaynak: ABBASOV, a.g.t., s. 165)

Tablodan da görüldüğü gibi, ülkelerin en çok başvurduğu mali teşvik, kurumlar vergisi oranının düşürülmesidir. Ele alınan 103 ülkeden 83'ü bu uygulamaya başvurmuştur. Bu oran ise, böylesi bir mali teşvikin bu ülkelerdeki diğer yatırım teşvikleri içinde önemli yer tuttuğunu göstermektedir. Kurumlar vergisi oranında indirim yapmak şeklindeki bir teşvik, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde aktif olarak uygulanmaktadır. Vergi tatilleri de her iki kategorideki ülkeler tarafından yoğun olarak kullanılsa da az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bu uygulamaya daha çok başvurmuştur. Üçüncü olarak, en çok kullanılan teşvik türü, ithalat üzerinden alınan vergilerin istisna edilmesidir. Gelişmekte olan ülkelerin bu teşviki nispeten daha çok uyguladığı görülmektedir. Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve diğer gelişmiş ülkeler bu teşviki daha az kullanmaktadır. En az kullanılan mali teşvikler ise, sosyal güvenlik kesintilerinden indirim ve yatırım / yeniden yatırım indirimleridir. Toplamdaki yerinin düşük olmasına rağmen, yatırım indirimi gelişmekte olan ülkelerin sıkça uyguladığı bir teşvik türüdür²²⁸.

A. ABD

ABD'de değişik eyaletlerce kendi bölgesindeki yatırımları ve dolayısıyla ihracatı artırmak amacıyla, yatırımın yapılacağı yer, sektör, yaratacağı istihdam ve

²²⁸ ABBASOV; a.g.t., s. 166

yatırımın büyüklüğü gibi kriterleri dikkate alarak, bedelsiz arazi temininden uygun koşullu kredi sağlamaya ve vergi muafiyetinden bedelsiz arazi teminine kadar çok çeşitli teşvikler sağlamaktadır²²⁹. Örnek olması amacıyla New York ve California eyaletlerinde uygulanan yerel teşvikler aşağıda kısaca belirtilmiştir.

1. New York Eyaletinde Yatırımcılara ve İhracatçılara Sağlanan Vergisel Teşvikler

New York Eyaletinde yatırımcılara ve ihracatçılara sağlanan vergi teşvikleri şunlardır:

- Yeni yatırım yaparak istihdam yaratan firmaların 1. yaptıkları yatırımın % 10'u ödeyecekleri vergiden düşülmektedir.
- Araştırma geliştirme alanında yatırım yapan firmalara % 9 oranında kurumlar vergisi indirimi ve yeni teknoloji yaratan firmalara yarattıkları istihdam başına üç yıl boyunca 1000 dolar kredi ve sermaye kredisi sağlanmaktadır.
- Araştırma ve geliştirme şirketlerinin satın alacakları 3. makinalar ve kullanacakları yakıt, elektrik ve doğal gaz için satış vergisi muafiyeti uygulanmaktadır.
- Yeni yapılan ticari binalar 10 yıl süreyle emlak vergisinden muaftır.
- Kişisel mallar eyalet ve yerel vergilerden muaftır.
- Ekonomik Gelişme Bölgeleri'nde (economic development zones) yatırım yapan firmalara indirimli elektrik, yatırım ve istihdamda geniş vergi indirimleri ve ilave satış ve emlak vergisi muafiyetleri uygulanmaktadır.
- Ticari faaliyetin türüne ve değişik adlar altındaki vergilere göre çok geniş kapsamda muafiyet veya indirim sağlanmaktadır²³⁰.

2. California Eyaletinde Yatırımcılara ve İhracatçılara Sağlanan Vergisel Teşvikler

California Eyaletinde yatırımcılar ve ihracatçılar aşağıda sıralanmış vergisel teşviklerden yararlanabilmektedir.

²²⁹ İstanbul Ticaret Odası, **Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde Uygulanan Teşvik Uygulamaları ve Ülkemizde Uygulanabilirliği**, Yayın N: 2007-51, İstanbul 2007, s. 90, <http://www.ito.org.tr/ITOPortal/Dokuman/Kitaplar/2007-51.pdf>, (Erişim:14.12.2007)

²³⁰ <http://www.globalcomputing.com/states>, (Erişim: 10.12.2007)

- California'da çeşitli Ekonomik Gelişme Bölgeleri bulunmaktadır. Yatırım Bölgeleri'nde (Enterprise Zones) yapılan yatırımlar için özel vergi muafiyetleri ve kullanılan elektrik ve gaz fiyatında indirim yapılmaktadır.
- Kapatılan Askeri Üslerin olduğu alanlarda yatırım yapan firmalara vergi indirimleri sağlanmaktadır. Tulare ilçesi ile Brawley ve Calexico bölgelerinde yapılan yatırımlara vergi muafiyetleri uygulanmaktadır.
- Belli bir yılda zarar eden işletmelerin bu zararı takip eden yıllarda da muhasebe kayıtlarında göstermelerine imkan sağlanmaktadır. Mevcut işletmeler zararlarının yarısını 5 yıl süreyle, yeni işletmeler ise zararın tamamını 7 yıl süreyle bir sonraki yıla aktarabilmektedir.
- İşletmelerin yapacakları binalar ve alacakları demirbaş ve ekipmanlar için düşük faizli limiti yüksek kredi sağlanmaktadır.
- Şirketlerin kendi içlerinde yapacakları araştırma ve geliştirme harcamalarının % 11'i dışarıya yaptıracakları bu tür harcamaların ise % 24'ü vergiden muaf tutulmaktadır.
- İşyerinde çocuk bakımı amacıyla yatırım yapan işletmelerin bu amaçla yaptıkları harcamaların % 30'u vergiden muaf tutulmaktadır.
- En az 10 kişiye yeni istihdam imkanı sağlayan işletmelerin binaları 5 yıl süreyle emlak vergisinden muaf tutulmaktadır.
- Yatırım tutarı 150 milyon dolardan fazla olan ileri teknoloji yatırımlarında 15 yıl süreyle emlak vergisi alınmamaktadır²³¹.

B. Brezilya

Brezilya zaman zaman karşı karşıya kaldığı ekonomik kriz ve sorunlara rağmen ekonomik açıdan ciddi bir potansiyele sahiptir. Kapsamlı özelleştirme programı sayesinde, en fazla yabancı sermaye yatırımı çeken ülkeler arasında ilk on sırada yer almakta olup, 2050 yılında Rusya, Hindistan ve Çin ile birlikte en büyük ekonomiler arasında yer alacağı tahmin edilmektedir²³².

Brezilya 1980'lere kadar ithal ikameci politikalar uygulamış bir ülkedir. Yabancı yatırımcılara yalnızca iç piyasaya yönelik yatırımlar yapmasına izin verilen

²³¹ <http://www.globalcomputing.com/states>, (Erişim: 10.12.2007)

²³² İstanbul Ticaret Odası; a.g.r.,s. 90, <http://www.ito.org.tr/ITOPortal/Dokuman/Kitaplar/2007-51.pdf>, (Erişim:14.12.2007)

ülkede, bu tarihe kadar diğer ülkelerle DYSY'ları çekme yönünde herhangi bir rekabetçi uygulamaya gidilmemiştir. 1982 yılında ortaya çıkan ekonomik kriz sonrasında ülkede 1988 yılında anayasa değişikliğine gidilmiş ve bu anayasa ile mali federalizm uygulamasına başlanmıştır. Mali federalizm Brezilya'daki yerel yönetimlere DYSY'ları konusunda rekabet etme olanağı kazandırmıştır²³³.

Yatırımları çekmek için Brezilya'da rekabetçi politikaları 1994 yılında ülkede enflasyonu durdurmak ve makroekonomik istikrarı sağlamak üzere "Gerçek Plan"ın uygulamaya geçmesiyle başarılı bir şekilde başlatılmıştır. Plan'ın böyle başarılı olmasının bir sebebi, yatırım koşulları hem yerel hem yabancı yatırımlar için uygun bir şekilde düzeltilmiştir. Belki de daha az beklenen diğer bir sebep ise, Plan'ın nüfusun daha fakir kesimlerin lehine yeniden dağılımının etkini yaratmasıdır. Yeniden dağılımı etkisinin hem sektörel hem de bölgesel boyutu vardı. Talep artışı özellikle düşük gelirli kesimindeki mallarda olduğu gibi orta gelirli kesimindeki mallarda da önemli seviyede gerçekleştirilmiş, ve en yoksul bölgelerde talep artışı milli ortalamasından daha yüksek olmuştur²³⁴.

Yapılan bu değişiklik hem yatırımlarda hem de tüketim talebinde ciddi artışlar sağlamış ve Brezilya 1997 yılı itibariyle krizden sonra en çok DYSY çeken ülkelerden biri haline gelmiştir. Günümüzde Brezilya'daki yerel yönetimler vergi oranı indirimleri başta olmak üzere ücretsiz arazi tahsisi, altyapı yatırımları, düşük faizli krediler gibi teşvik araçları vasıtasıyla oldukça yoğun bir mali rekabet sürecinde bulunmaktadır²³⁵.

1. Bölgesel Teşvikler

Brezilya'da uygulanan bölgesel teşvikler belli bölgelerde iktisadi ve sosyal gelişmeyi hedef almaktadır. Bölgesel teşvik uygulamaları Kuzey Doğu Bölgesi Kalkınma Yönetimi (*Superintendência do Desenvolvimento do Nordeste — SUDENE*) ve Amazon Bölgesi Kalkınma Yönetimi (*Superintendência do*

---

²³³ SARAÇ; a.g.e., s.296

²³⁴ CHRISTIANSEN, Hans, OMAN, Charles, CHARLTON, Andrew; "Incentives-Based Competition For Foreign Direct Investment: The Case of Brazil", **OECD Working Papers On International Investment**, Number 2003/1, March 2003, p.15

²³⁵ SARAÇ; a.g.e., s.296

Desenvolvimento da Amazônia — SUDAM) olmak üzere iki federal özerk ajansa tarafından kontrol edilmektedir²³⁶.

2. Sektörel Teşvikler

Brezilya'da uygulanmakta olan çeşitli vergisel teşvikler sanayii teknoloji geliştirilmesi amacını güden tarım-sanayii teknoloji gelişimi programlarına dayandırılmaktadır. Teşvikler öncelikle Bilim ve Teknoloji Bakanlığı tarafından onaylanmış projelere verilmekte olup bu teşviklerin bazılarının 2013 vergi yılına kadar uygulanması tasarlanmıştır.

Genelde bu tür teşvikler:

- Bazı maddi olmayan varlıklar için hızlandırılmış amortisman;
- Yurtiçinde üretilmiş teçhizat için hızlandırılmış amortisman;
- % 8 oranında temel gelir vergisi yükümlülüğü baz alınarak AR-Ge harcamaları için çifte indirim
- teknik hizmetleri ve royalti havaleleri için %50 oranına kadar stopaj vergileri indirimi²³⁷

şeklinde uygulanmaktadır.

3. İhracat Teşvikleri ve Serbest Bölgeler

Manaus ticari serbest bölgesi, Atlantik Okyanusu'ndan 1000 kilometre uzaklıkta Amazon Nehri kıyısında bulunan Manaus Limanına yakın bir yerde kurulmuştur. Bölge ithal parçalara bağımlı olan radyo, televizyon, teyp, motosiklet ve benzeri mallar için önemli bir yer haline gelmiştir. Manaus serbest bölgesinin 2013 yılına kadar faaliyet sürdürülmesi Anayasa tarafından temin edilmektedir.

Bölgenin gelişmesini sağlamak üzere, serbest bölgede bulunan bütün şirketlere aşağıda sıralanan teşvikler verilmektedir:

- Malın üretim sürecinde kullanılmak şartıyla veya bölgeden ayrılıncaya kadar gümrük vergilerinden dışı tutulması veya indirimi;
- Serbest bölgesi sınırlarında kalmak şartıyla ithal edilen mallar ve bölgede üretilen mallar için tüketim vergisi muafiyeti, vs.

²³⁶ CHRISTIANSEN, OMAN, CHARLTON; a.g.ç., s.149

²³⁷ y.a.g.ç., s.150

Brezilya'da bulunan fakat yabancılara ait şirketler serbest bölgede kurulabilirken yabancı şirketlerin şubeleri bölgede faaliyete giremezler. Bölgede sorumlu olan kurum Manaus Serbest Ticari Bölgesi Yönetimidir (*Superintendência da Zona Franca de Manaus – SUFRAMA*)²³⁸.

C. İrlanda

İrlanda doğrudan yabancı yatırımlar için uygun bir ekonomik ortam oluşturulması sayesinde, bir bölgenin nasıl refah yaratabildiğinin ve yüzlerce yıldır süregelen ekonomik bahtsızlığını 15 yıl gibi bir süreçte nasıl yenebildiğinin çarpıcı bir örneğidir. İrlanda tüm dünyada örnek olarak gösterilen, doğrudan yabancı yatırımlar ve yenilik ekonomisi ile bağlantılı ekonomik modeli sayesinde mucize ülke olarak anılmaktadır. İrlanda modeli ekonomik kalkınma vasıtasıyla ülkelerini içinde bulunduğu yapıdan kurtarmaya çalışan pek çok dünya ekonomisi için esin kaynağı durumundadır²³⁹.

Dış yatırımları teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımcıları çağırmak, onları desteklemek, Avrupa Birliği'ne katılmak, vergiler konusunda gerekli kararları almak derken, İrlanda, yavaş yavaş bir topluluğun ilgisini çekmeye başlamış; bu ABD'dir. Bu kararlar kısa sürede etkisini göstermiş, İrlanda, birdenbire ilgi çeken ülke olmuş ve ABD mensubu işadamları, dikkatlerini bu ülkeye çevirmişlerdir. Vergiler bakımından avantajlara, yüksek kaliteli işgücüne sahip olduğu görülmüş ve 300 milyon nüfuslu Avrupa pazarına yakın bir ülke olarak Amerikalılar İrlanda'yı belirlemişlerdir²⁴⁰.

İrlanda'da teşvik politikası, tercihli ve genel teşviklerden oluşmaktadır. Tercihli teşvikler; imalat sanayi sektöründe yeni yatırımlar ve uluslararası ticarete, özellikle de ihracata dönük hizmetler için kullanılan geri ödemesiz kredilerdir. Genel teşvikler ise esas olarak aynı sektörlerde uygulanmakta olan düşük kurumlar vergisi haddidir. Yabancı ve yerli firmalar arasında kesin bir ayırım yapılmamaktaysa da esas olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmek için tasarlanmış bir

---

²³⁸ y.a.g.ç., s.150

²³⁹ KOVANCILAR, Birol; **Ülkemizde Yatırım Ortamının İyileştirilmesi, Yatırımların Teşviki ve Avrupa Birliği Uygulamaları Çerçevesinde Alternatif Modeller**, TÜGİAD Yayınları, İstanbul 2003, s. 71

²⁴⁰ TOBB, **İrlanda "Mucizesi": Efsane Mi, Gerçek Mi?**, Tebliğler ve Tartışmalar, TOBB Ankara, 13 Aralık 2003, s. 54

mekanizma olduğu ifade edilmektedir. Uluslararası Çifte Vergilemeyi Önleme Anlaşmaları ile tamamlanan düşük vergi haddi, başta ABD’li olmak üzere, yabancı firmalara cazip gelmektedir. Tercihli teşvikler, İrlanda kalkınma kurumlarının yatırım projeleri için rekabet gücünü arttırmıştır. İmalat sanayi sektöründe faaliyet gösteren yabancı şirketlerin, toplam istihdam hacminde yüzde 45 ve üretimde yüzde 70 pay sahibi olmaları politikanın başarısını göstermektedir. Ülkenin yabancı yatırımcıya sunduğu teşvikler; “Mali Yardımlar” ve “Vergi Teşvikleri” olarak iki grupta toplanabilmektedir²⁴¹.

1. Genel Amaçlı Vergi Teşvikleri

İrlanda vergi sisteminde uygulanan genel amaçlı vergi teşvikleri arasında vergi istisnası hızlandırılmış amortisman ve kurumlar vergisi indirimi gibi vergisel kolaylıklar yer almaktadır.

Vergi istisnası Shannon serbest bölgesindeki üretim şirketlerinin kazançlarına uygulanmaktadır²⁴². Düşük oranlı kurumlar vergisi haddi yabancı ve yerli firmalar arasında kesin bir ayırım yapılmamaktaysa da esas olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmek için tasarlanmış bir mekanizma olduğu ifade edilmektedir. Uluslararası Çifte Vergilemeyi Önleme Anlaşmaları ile tamamlanan düşük vergi haddi, başta ABD’li olmak üzere, yabancı firmalara cazip gelmektedir²⁴³.

Sınai imalat faaliyetleri, Shannon Havaalanı Bölgesinde faaliyet izni alan projeler, döviz kazandırıcı hizmetler ile işigal eden firmalar %10 oranı üzerinden kurumlar vergisi öderler. İrlanda’nın kurumlar vergisi oranlarını indirilmesinin bir sonucu olarak sanayiinin araştırma ve geliştirme faaliyetleri gerçekleştirmesi üzerine fikri ve sınai mülkiyet haklarının İrlanda’da tutulması yaygınlaşmıştır²⁴⁴.

²⁴¹ İstanbul Ticaret Odası; a.g.r., s. 139

²⁴² EKER, Aytaç; **Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Teşvik Sistemleri ve Teşvik Politikaları**, Türk-Alman İşadamları Dernekleri Almanya Federasyonu, Ankara 1995, s.95

²⁴³ **İrlanda Cumhuriyeti**, Konjonktür İzleme ve Analiz Dairesi Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/irlandasayi23.doc>, (Erişim: 14.12.2007)

²⁴⁴ KOVANCILAR; a.g.e., s.81

2. Serbest Bölgeler

1947 yılında İrlanda'nın batısındaki Shannon şehrinde kurulan "Shannon Serbest Bölgesi" dünyadaki ilk serbest bölge uygulamasıdır. İrlanda'nın 1990'lı yıllarda yakaladığı hızlı kalkınma döneminde de yabancı sermayenin ülkeye girmesinde büyük bir rol oynamıştır. Daha sonra "Shannon Kalkınma Alanı" adını alan Bölgeye, "Ulusal Teknoloji Parkı" "Havacılık Parkı", "İş Geliştirme Merkezi" dahil edilmiştir.

Serbest Bölgede halen yaklaşık 8.000 kişi istihdam edilmekte olup, bölgedeki ekonomik faaliyetler mühendislik, elektronik, haberleşme, havacılık ve bilgisayar programı yazılımı sektörlerinde yoğunlaşmaktadır²⁴⁵.

D. Malezya

Malezya 1968 yılında yatırımlara yönelik bir teşvik kanunu uygulamaya koymuş ve 1980'li yıllarda Japon Yeni'nin değer kazanmasıyla gerek ara malı gerekse nihai ürün üretimine yönelik artan DYY girişi sayesinde 1980-90 arası dönemde yıllık ortalama olarak yüzde 9 büyüme sağlamıştır. Ancak 1997 yılında artan cari açık nedeniyle Güneydoğu Asya Krizi olarak bilinen ve bölge ülkelerini derinden etkileyen krize sürüklenmiştir. Malezya kriz sonrasında DYSY'ları çekme politikasını daha çok üretime yönelik olan, standartlara uygun ara malı ithalatını kolaylaştıran ve ileri teknoloji ürünlerini üretmeyi hedef alan yatırımlara yöneltmiştir. Ayrıca 1968 yatırım teşvik kanunu ile öncü statüde bulunan firmalara vergi tatilleri ve vergisel yatırım kredileri sağlanmıştır. Bunun yanısıra ülkenin az gelişmiş bölgelerine yatırım yapacak ve istihdam oluşturacak firmalar için önemli miktarda vergi indirimleri getirilmiştir. Malezya'nın izlediği vergi politikası 1998 yılında hükümet açısından vergi hasılatında 2.4 milyar dolarlık bir kayıp oluşturmuş ancak buna karşılık aynı yıl ülkeye yarısı DYSY olmak üzere toplam 13.7 milyar dolarlık bir yatırım girişi gerçekleşmiştir. Yapılan bu yatırımlar istihdam açısından ise, 91 000 kişilik bir katkı sağlamıştır²⁴⁶.

²⁴⁵ ADEM, İsmail; **İrlanda Ülke Raporu**, KOSGEB, Mayıs 2004, <http://abmankara.org.tr/ulkeler/Irlanda%20Ulke%20Raporu.doc>, (Erişim: 14.12.2007)

²⁴⁶ SARAÇ; a.g.e., s. 297

Malezya'da hem dolaysız 1986 yılı Yatırım Kanunu, 1967 Yılı Gelir Vergisi Kanunu ve Serbest Bölgeler 1990 Yılı Kanunu çerçevesinde hem de dolaylı olarak vergi teşvikleri sağlanmaktadır. Bu Kanunlar üretim, tarım, turizm ve diğer (AR&GE, eğitim ve çevre koruma faaliyetleri gibi) uygun görülen hizmet sektörlerinde geçerlilik söz konusudur. Dolaysız vergi teşvikleri vasıtasıyla belli bir dönem içerisinde gelir vergisinden tam yada kısmi muaflik kazandırılmaktayken dolaylı vergi teşvikleri ihracat istisnası ve satış vergisi istisnası şeklinde sağlanmaktadır²⁴⁷.

1. Sektör Liderleri

“Sektör Lideri” pozisyonu öngörülen firmalar oldukça lider pozisyonda oldukları faaliyet ve hizmetlerden elde ettikleri gelir bakımından avantajlı duruma gelmektedirler. Genel bir kural olarak sektör lideri durumunda olan firmaların lider ürün ve faaliyetleri için aşağıda sayılan uygulamalar geçerlidir:

- Teşvik edilen bölgelerde (ör. Sabah ve Sarawak) 13 Eylül 2003 tarihinden itibaren yapılan başvurular için 5 yıllık dönemde %100 oranında vergi muafiyeti söz konusudur.
- Kâr payı ödemelerinin tamamı vergiden muaftır.

Hem % 70 muafiyet kuralı hem de 5 yıllık muafiyet süresi temel olup daha fazla teşvik imkanı da mevcuttur:

- Dünya standartlarında üretim yapan (ürün kalitesi, fiyat, ve kapasite açısından) firmalar 10 yıllık dönem için tamamen vergiden muaf tutulabilir. Daha küçük imalat firmaları için bu süre 5 yıldır.
- Sektör lideri pozisyonu aynı zamanda 3 yıldızlı, orta ve küçük ölçekli otellerin inşaatı, modernizasyonu ve büyütülmesi için de geçerlidir. Bu projelerin Labuan ya da Malezya yarımadası doğu koridorunda olması gereklidir. Buna göre, 10 yıllık süreyle ve %100 oranda vergi muafiyeti söz konusudur.
- Yüksek teknoloji firmaları sektör lideri pozisyonu alabilir. Bu firmaların iş gücünün %7 sinin bilimsel ya da teknik altyapısını gösteren diploma derecelerine sahip olmaları beklenir. Benzer şekilde AR-GE giderlerinin toplam satışın %1 tekabül etmesi beklenir. İleri teknoloji firmaları vergiden tamamen muaf tutulmuş olup vergi muafiyeti 5 yılına kadar uygulanmaktadır.

²⁴⁷ Incentives For Investments, <http://www.mida.gov.my/beta/view.php?cat=3&scat=6&pg=976>, (Erişim: 16.11.2007)

- Ulusal öneme sahip stratejik projeler için de sektör lideri pozisyonu söz konusudur. Bu kapsamda yüksek yatırım gerektiren, uzun gelişme süreleri olan, yüksek teknoloji gerektiren ve ulusal ekonomiye etkisi olan projeler ele alınır.; Bu durumda %100, 10 yıllık vergi muafiyeti söz konusudur.
- Yerel sahipleri olan mevcut firmalar için üretimde kullanılmak üzere ağır makine yatırımı yapanlar (vinç, tesis vb) 5 yıl için %70 vergi muafiyeti alırlar. Bu miktar teşvik kapsamındaki yöreler için %100 dür.
- AR&GE firmaları: Yasa ile belirlenen firmalara 5 yıl için %100 vergi muafiyeti elde edebilirler.
- Genel amaçlı yazılım üreten firmalar 5 yıl için yazılım gelirlerinden %100 vergi muafiyeti elde ederler²⁴⁸.

2. Çifte İndirim Vergi Teşvikler

Belirli kalemde yer alan giderler vergi kapsamı kardan iki kez düşülebilir. Bu kapsamda:

- *İhracatın Geliştirilmesi Giderleri*

İhracatı geliştirme amaçlı ve dışarı ürün satışı ile ilgili giderler 2 kez vergiden düşülebilir. Bu kapsamda izin verilen gideler yasadaki belirlenmiştir ve reklam, pazar araştırması, ihale hazırlık giderleri, seyahat, konaklama giderleri, onaylı fuarlar ve yurt dışı ofis giderleri bu kapsamda yer alır. Bu teşvik imalat ve tarım firmaları için söz konusudur ve Malezya'ya gelişleri yurtdışında artırma amaçlı giderlere uygulanır.

- *Personel Eğitim Programları*

Devlet onaylı eğitim programları için imalat proseslerini modernize etmekte ve beceri geliştirmekte kullanılan eğitimler iki kez gider gösterilebilir. Bu teşvikler imalat ve turizm sektörleri için geçerlidir.

- *Özürlüler*

Fiziksel ve zihinsel özürli çalıştırma kapsamında yer alan tüm istihkaklar imalat firmalarında iki kez vergiden düşülebilir.

- *AR & GE*

---

²⁴⁸ İstanbul Ticaret Odası;a.g.r., s. 109

Devlet onaylı araştırmalar için yapılan harcamalar, onaylı araştırmalarına ödenen paralar, gönüllü olarak verilen nakit destekler iki kez vergiden düşülebilir²⁴⁹.

Tablo 7: Malezya’da Uygulanan Vergisel Teşvikler

Kurumlar Vergisi Oranı (%)	28
F. G. Vergi Azaltma	Stratejik projelere (ileri teknolojik içerikli, araştırma-geliştirme projeleri, mültimedya sanayileri) komple gelir vergisi muafiyeti veya 5-10 yıl vergiden iptali
Vergi Tatili	Stratejik projeler için 10 yıl vergi tatili, çevre ile ilgili firmalara üretimle ilgili faaliyet gösteren hizmet sektörüne 5 yıl süre
H. Yatırım Teşviki	Öncü yatırımlara ilk 5 yıl süre ile 60-100% arasında (AR-GE faaliyetlerine 10 yıl) kullanılmayan yatırım teşviklerinin bitene kadar ileriki yıllara taşınması, bazı bölgelerdeki firmalara %80 oranında yatırım indirimi
Hızlandırılmış Amortisman Uygulaması	Bilgisayar teknolojisi, çevre koruma sanayilerine 3 yıl amorti etme uygulaması
İthalat Vergisi ve KDV İstisnası	İhraç edilen malları tümü ile yerel piyasalar için getirilen ürünler eğer yerel olarak üretilmiyorsa

(Kaynak: USLU; a.g.t., s. 114)

E. Türkiye

Gelişmekte olan bir ülke Türkiye’de kalkınma amaçlı vergi teşviklerinin yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir²⁵⁰.

Türkiye teşvikleri birçok amaç çerçevesinde vermektedir. Temel amaçlar, istihdam, bölgesel gelişme, teknoloji transferi, ihracatın teşvik edilmesi ve artırılması, yurtiçi üretimin ve katma değerin yükseltilmesidir. Böylesi bir karma amacın benimsenmesi kuşkusuz, Türkiye’nin bu alanlarda yeteri kadar veya arzu edilen seviyede başarılı olmadığına göstergesidir. DYSY aracılığıyla Türkiye’de bu amaçların bazılarını sınırlı düzeyde ulaşılabilir. Örneğin, DYSY aracılığıyla bölgesel gelişmenin gerçekleşmesi ve bölgesel dengesizliklerin giderilmesi beklenemez. Ülkeye gelen DYSY miktarının da düşük olması, bu amaçlara ulaşmayı engellemektedir²⁵¹.

Teşvik sisteminin sürekli değişikliğe uğraması ve teşvik aracı olarak vergi istisna ve indirimlerinin ön plâna çıkması da Türk vergi sisteminde parçalanmanın nedenlerinden biri olmuştur.

²⁴⁹ y.a.g.r., s. 110

²⁵⁰ ŞEN-SARUÇ-KESKİN; a.g.m., s.209

²⁵¹ ABBASOV; a.g.t., s.241

Türkiye’de halen uygulanmakta olan temel vergi teşvikleri şunlardır:

- AR-GE indirimi,
- Eğitim ve öğretim işletmelerinde kazanç istisnası,
- Araçlar, petrol aramaları ve teşvik belgeli yatırımlarda KDV istisnası,
- Endüstri bölgelerinde uygulanan vergisel teşvikler,
- Teknoloji geliştirme bölgelerinde uygulanan vergisel teşvikler,
- Serbest bölgelerde uygulanan vergisel teşvikler,
- Olağanüstü hal bölgesinde ve kalkınmada öncelikli yörelerde uygulanan vergisel teşvikler,
- Organize sanayi bölgelerinde uygulanan vergisel teşvikler,
- Kredi teminine ilişkin işlemlerde vergi, resim ve harç istisnası,
- Yatırımların ve istihdamın artırılmasına yönelik vergisel teşvikler,
- Kültür yatırımları ve girişimlerine yönelik vergisel teşvikler.
-

Türkiye’de yaklaşık 40 yıldan bu yana uygulanan ve temel vergi teşvik aracı olan “yatırım indirimi müessesesi” 30.3.2006 tarihli 5479 sayılı Kanunla yürürlükten kaldırılmıştır²⁵².

---

²⁵² Özel İhtisas Raporu, **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007- 2013, Vergi**, TC Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 2007, s.19

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'DA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK VERGİ TEŞVİK POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

I. KAZAKİSTAN EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Bağımsızlığın ilk yıllarında yaşanan sosyo-ekonomik kriz ortamından sonra Kazakistan'ın uluslararası politik ve ekonomik arenadaki önemi hızla artmaya başlamıştır. Bölgesel ve küresel bir vizyona sahip Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev, öncelikle ülkesini bölgesel bir güç haline getirecek girişimlere hız kazandırmış, ardından güvenlik problemlerini asgariye indirmiş ve ardından ülkeye uluslararası toplum nezdinde itibar adımları atmayı başarmıştır²⁵³.

16 Aralık 1991'de bağımsızlığını ilan eden Kazakistan'da, Hükümet tarafından merkezi ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçebilmek ve bu sayede ülkeye yabancı sermayeyi çekebilmek için çeşitli ekonomik reformlar başlatılmıştır. Bu reformlar; kamuda tekelliliğin ortadan kaldırılması, özelleştirme, borçları yeniden yapılandırılması, bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması, fiyat politikaları ve ticarete liberalleşmenin sağlanması, yatırımların teşviki kanununun çıkarılması ve gümrük ile vergi konuları üzerine odaklanmıştır²⁵⁴.

1999 yılından itibaren Kazakistan ekonomisi sürekli gelişme ve büyüme izlemiştir. 2002 yılında ise ABD Ticaret Dairesi tarafından Kazakistan'a piyasa ekonomisi statüsü tanımlanmıştır²⁵⁵. Kazakistan ekonomisinde yaşanan olumlu gelişmeler dünya kredilendirme kuruluşlarının da dikkatini çekmiş ve ülkenin kredi notu Fitch tarafından BBB'ye yükseltilmiştir²⁵⁶. 2007 yılında ise bu not doğrulanmıştır²⁵⁷.

---

²⁵³ DİKKAYA, Mehmet, BORA, Ali; Çağdaş Kazakistan'ın Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Yeri, **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayını, Sayı:2, 2006, s. 115

²⁵⁴ ÇARIKÇI, Emin; **Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Kazakistan Örneği**, TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ocak 2002, <http://www.dtm.tr/ead/dtdergi/ocakozel2002/cakirci>, (Erişim: 15.12.2007)

²⁵⁵ **Doing Business In Kazakhstan**, The Almaty Office Of Mcguirewoods LLP, s. 1, www.mcguirewoods.com, (Erişim: 03.01.2008)

²⁵⁶ ÖZDEMİR; a.g.t.,s. 27

²⁵⁷ Kazkomertsbank, **Analitiçeskiy Obzor**, (Analitik İnceleme), Aralık 2007, www.kkb.kz, (Erişim: 27.02.2008)

Kazakistan ekonomisinde yaşanan gelişmelerden biri de 2000-2007 döneminde GSYİH'nın reel büyüme oranının ortalama olarak %10 olmasıdır. Büyümenin en önemli faktörü petrol, gaz ve değerli metaller başta olmak üzere Kazakistan'ın ihraç ettiği mal fiyatlarının dünya pazarında yüksek olmasıdır. 2007 yılında ise bütün sektörlerde üretim hacminin artması dolayısıyla Kazakistan'ın GSYİH'sı %8,7 oranında artış göstermiştir. Böylece, 2007 yılının ilk 11 ay içinde sanayi sektöründe üretim hacmi %4,5, tarım sektöründe %8,5, ticarete %10, taşımacılık sektöründe ise %4,7 oranında artış göstermiştir. Üretim artışına tarım sektörünün katkısı diğerlerine oranla nispeten daha fazla olmuştur. Bununla birlikte ekonomideki büyüme ise planlanan seviyede gerçekleştirilememiştir. Bunun nedenleri ise, GSYİH'daki büyümenin yavaşlaması, bankaların dış finansman kaynaklarından faydalanamaması ve likidite yetersizliğinden dolayı yerel üreticilere bankalar tarafından kredi verilememesidir.

2007 yılında ücretlerin artış eğilimi devam etmiştir. İstatistiki verilere göre, Ocak - Eylül dönemi için ücret ortalaması 50469 tenge, yani yaklaşık 400 dolara eşittir. Buna rağmen tüketici fiyatlarının artması ülkedeki yaşam standartlarının yükseltilmesi konusunda önemli bir engel oluşturmuştur²⁵⁸. Ayrıca, 2007 yılında fiyatlar genel seviyesindeki yükselmeye paralel olarak ortaya çıkan ücret artışları, yaşanan enflasyonist süreci daha da hızlandırmıştır.

A. Kazakistan'da Makroekonomik Gelişmeler

Kazakistan, BDT ülkeleri arasında son yıllarda en yüksek ekonomik performansa sahip ülke olup, Orta Asya'nın serbest ekonomisi olarak gösterilmektedir. Ülke, büyük petrol rezervlerine ve çeşitli yer altı kaynaklarına sahip olmanın yanısıra tarım ve hayvancılık alanında da büyük potansiyele sahiptir²⁵⁹.

---

²⁵⁸ Kazkomertsbank; **Analitiçeskiy Obzor**, (Analitik İnceleme), Aralık 2007, www.kkb.kz, (Erişim: 27.02.2008)

²⁵⁹ KARİBAYEVA, Dina; Kazakistan'ın Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Dış Ticaretinde Meydana Gelen Gelişmeler, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir 2006, s. 61

Tablo 8: Temel Makroekonomik Göstergeler

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
GSYİH, Milyar Tenge	2599,9	3250,6	3747,2	4612,0	5870,1	7453,0
Gayri Safi Sanayii Üretimi, Milyar Tenge	1798,3	2000,2	2336,9	2794,4	3733,8	2216,6
Ana Sermaye Yatırımları, Milyar Tenge	402,0	533,6	557,4	610,9	694,7	764,8
Bütçe Açığı/GSYİH	0,1	-0,2	0,2	-0,9	-0,2	0,35
Dış Ticaret Hacmi, Milyar Dolar	13,9	15,1	16,25	21,33	32,88	41,02
İhracat (FOB), Milyar Dolar	8,81	8,6	9,67	12,9	20,1	25,2
İthalat(CIF), Milyar Dolar	5,04	6,45	6,58	8,33	12,78	15,82
İşsizlik Oranı, Bin Kişi	906,4	780,3	690,7	672,1	658,8	650,8
TÜFE (%)	9,8	6,4	6,6	6,8	6,7	7,6

(Kaynak: **Invest Kazakhstan**, Overview, 2006/2, s.6, www.kazinvest.kz Erişim: 25.12.2006)www.stat.kz

Tablo 8'den görüldüğü gibi, ülkenin GSYİH'si istikrarlı bir şekilde büyümektedir. Böylece GSYİH, 2005 yılında 2000 yılına göre yaklaşık 3 kat artmıştır. Bütçe açığının GSYİH'ya oranı ise 2000-2005 döneminde 0,1-0,35 civarında değişmekte olup, nispeten düşük seviyede kaldığı görülmektedir. Bu dönemde ülkenin dış ticaret hacmi sürekli artma eğilimi göstermiştir. Bunun temel nedeni ise ülkeye yapılan DYSY'larında görülen artıştır. Ülkedeki enflasyon oranlarına bakıldığında ise enflasyonun yüksek boyutlara ulaşmadığı gözlenmektedir. Aynı dönemde işsizliğin de azalma eğiliminde olduğu dikkat çekmektedir. Bu tür olumlu gelişmeler, ülkede gerçekleştirilen ekonomik reformların başarılı olduğunu ortaya koymasından önem arz etmektedir.

2007 yılında dünya ekonomisini önemli ölçüde etkileyen ABD'de ortaya çıkan Mortgage krizi Kazakistan ekonomisinde de olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Kriz döneminden önce uygulanan istikrarlı mali politikalar etkisiyle enflasyon oranı makul seviyelerde seyredilirken, krizden sonra hızla artmaya başlamıştır. Böylece tüketim malları fiyatlarındaki artışla sonucunda ekim ayında yıllık enflasyon oranı, %15,9 seviyesine ulaşmıştır. Enflasyon oranlarındaki hızlı yükselişin temel nedeni buğdaydan imal edilen ürünlerinin fiyatlarının % 21,2 oranında ve ayçiçeği yağlarının fiyatlarının ise % 59,1 oranında artmasıdır. Bu bağlamda hükümet, 20 Ekim 2007-1 Şubat 2008 döneminde ülkeye ayçiçeği yağları için ihracat yasağı koymuş, diğer taraftan ithal edilen yağlar için gümrük tarifelerini kaldırmıştır²⁶⁰. Böylece 2007

²⁶⁰ Kazkomertsbank, Analitičeskiy Obzor, (Analitik İnceleme) Ekim-Kasım 2007, www.kkb.kz (Erişim: 23.12.2007)

yılında, gıda ürünleri fiyatları %26,6 oranı ile en yüksek seviyesine ulaşmış ve yıllık enflasyon %18,8 civarında gerçekleştirilmiştir.

B. Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın Yapısı ve Sektörel Gelişmeler

Dünya petrol fiyatlarının artışı nedeniyle Kazakistan ekonomisi hızla büyümektedir.

Tablo 9: Yıllar İtibariyle GSYİH'nın Artışı (%)

2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007*
13.2	9.5	9.2	10.1	9.4	8.6	8,7

(Kaynak: Doing Business in Kazakhstan 2007, Macleod Dixon Lawyers Yayınları, s.6, www.macleoddixon.com, (Erişim: 14.01.2008)) tahmini rakam

Yukarıdaki tablodan görüldüğü gibi Kazakistan, 2001-2007 döneminde her yıl ortalama %9 oranında büyüyerek istikrarlı bir gelişme kaydetmiştir.

Kişi başına düşen GSYİH 1995–2005 döneminde 700 dolardan 3500 dolar ve 2006 yılında ise 5200 dolar seviyesine ulaşmıştır. Kişi başına düşen gelir bakımından Kazakistan Eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında en iyi konumundadır²⁶¹. Ayrıca, ülke Orta Asya ülkelerinin toplam GSYİH'sının %70'ine sahiptir²⁶².

Ülkenin GSYİH yapısına bakıldığında, Kazakistan sanayisinin petrol ve doğal kaynakların çıkartılması ile makine imalatına dayalı olduğu göze çarpmaktadır²⁶³.

1. Tarım ve Hayvancılık

Kazakistan'da tarım ve hayvancılığın oldukça gelişmiş olduğu belirtilebilir. Üretilen tarımsal ürünlerin başında buğday ve pamuk gelmekle beraber darı, yulaf,

²⁶¹ Doing Business in Kazakhstan 2007, Macleod Dixon Lawyers Yayınları, s.6, www.macleoddixon.com, (Erişim: 14.01.2008)

²⁶² PEYROUSE, Sebastien; Kazakhstan's Economic Presence In Central Asia, **Central Asia-Caucasus Institute Analyst**, 10 March 2007, <http://www.cacianalyst.org>, (Erişim: 09.01.08)

²⁶³ <http://www.tika.gov.tr/Dosyalar/Kazakistan.doc> (Erişim: 15.07.2007)

mısır ve pirinç de önemli tarım ürünleridir²⁶⁴. Çağdaş koşullar çerçevesinde tarımsal üretim, iklimsel ve doğal koşullara son derece bağlı bir üretim gücü haline dönüşmüştür. Ülkede farklı koşullara sahip tarımsal üretim bölgelerinde, ülkenin en önemli ve temel tarımsal ihtiyaçları karşılanmaktadır.

Kazakistan'ın güney ve kuzeydoğu eyaletlerinde kültür bitkilerinin üretimi hayli yaygındır. Bunlar arasında pamuk, şeker pancarı, tütün (güneyde), ayçiçeği, kendir ve kenevir (kuzeydoğuda) üretimi bulunmaktadır. Kazakistan'da üzüm üretimi de önemli bir yer tutmakta olup, daha ziyade ülkenin güney eyaletlerinde gelişmiştir.

Kazakistan'da hayvancılık sektörünün en önemli dalları arasında, öncelikle koyun ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliği gelmektedir. Bunların yanısıra domuz yetiştiriciliği, kümes hayvanları, at ve deve yetiştiriciliği de hızla gelişmekte olan sektörlerdir. Bütün bu besicilik faaliyetlerinden ülkenin toplam et üretiminin %65'i karşılanmaktadır²⁶⁵.

Aşağıdaki tabloda Kazakistan'da 1990–2005 döneminde tarımın GSYİH içindeki payı gösterilmektedir.

Tablo 10: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla İçindeki Tarımsal Alan Payı (1990–2005, %)

	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2005
GSYİH içindeki Tarımsal Alan Payı	35,0	12,3	12,1	11,4	8,6	9,9	8,1	8,7	8,0	7,8	5,9

(Kaynak: KARIBAYEVA; a.g.t., s. 67)

Tablo 10'da görülebileceği üzere tarımın GSYİH'ya oranı, 1990 yılında %35 iken, ilerleyen yıllarda sürekli bir gerileme içine girmiş ve 2005 yılında %5,9'a kadar inmiştir. Bu noktada yüksek üretim potansiyeline sahip tarım sektörünün son yıllarda diğer sektörlerle nazaran ikinci planda kaldığı belirtilebilir. Ancak tarım sektörünün gelişimini destekleyici bir dizi devlet politikalarının uygulamaya konulması, ülkenin kendi kendine yetebilmesini sağlayabilmek açısından zorunluluk arz etmektedir. Bu bağlamda günümüzde sektörü canlandırmak amacıyla vergi sisteminde çeşitli

²⁶⁴ ÖZDEMİR, Yavuz; "Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın Enerji Potansiyelleri ve Politikaları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara 2007, s. 14

²⁶⁵ NURGALİEV, Kayırtay; **Kazakistan Ekonomisi**, Kazakistan El-Farabi Milli Devlet Üniversitesi, Tercüme-Dizgi-Baskı, YEPA LTD, Ocak, 1998, s. 70

düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Bunlar arasında tarım faaliyetlerinde bulunan tüzel ve gerçek kişiler için %10 oranında gelir vergisi ve tarıma yönelik bazı vergi muafiyetleri ön plana çıkmaktadır.

2. Madencilik ve Metalürji

Kazakistan'da madencilik ve metalürji sektörü, petrol ve doğalgaz sektöründen sonra ülkedeki ikinci önemli sanayi kolunu teşkil etmektedir. Metalürji sektörünün başlıca ihraç ürünü bakır olup bakır rezervleri bakımından dünyada üçüncü sırada yer alan ülkede bakır üretiminin tamamına yakını Kore'den Samsung firmasının ortak olduğu Kazakhmys firması tarafından gerçekleştirilmektedir²⁶⁶.

Kazakistan dünyada hacim ve çeşit itibarıyla en zengin doğal kaynaklara sahip ülkelerden biridir. Ülke uranyum, krom, kurşun ve çinko yatakları rezervlerinde dünya da ilk iki; kömür, demir ve altın rezervlerinde dünya sıralamasında ilk on; doğalgaz, petrol ve alüminyum rezervlerinde ilk yirmi ülke arasındadır. Kazakistan toprakları altında iki trilyon dolardan fazla keşfedilmiş doğal kaynak bulunmaktadır. Ayrıca, ülkenin mineral ve hammadde üretimi ihtiyacının çok üstündedir²⁶⁷.

Öte yandan Kazakistan dünyanın Kanada ve Avustralya'dan sonra en büyük üçüncü uranyum üreticisidir. 2004 yılında 3,719 ton uranyum üreten Kazakistan'daki toplam rezervlerin 1.5 milyon ton (tüm dünyadaki rezervlerin %20) olduğu hesaplanmakta ve Kazak hükümeti, 2010 yılına kadar 7 yeni uranyum madeni açarak yıllık üretimi 15,000 ton seviyesine getirmeyi planlamaktadır²⁶⁸.

3. Enerji

Kazakistan, 1,84 – 1,98 trilyon metre³'ye yakın önemli doğal gaz rezervlerine sahiptir. Doğal gaz rezervlerinin esas kısmı Batı Kazakistan'da bulunmakta olup %25 oranına yakın rezervleri ise Karaçaganak petrol bölgesinde yer almaktadır. 2006 yılında çıkarılmış doğal gaz hacmi 27,015 milyar metre³ hacmine yakındır. Kazakistan Hükümeti 2010 yılına kadar doğal gazın 47 milyar metre³, 2015 yılına

²⁶⁶ DEİK; **Kazakistan Ülke Bülteni**, Mayıs 2005, s. 8

²⁶⁷ <http://www.tika.gov.tr/Dosyalar/Kazakistan.doc>, (Erişim: 15.07.2007)

²⁶⁸ DEİK; **Kazakistan Ülke Bülteni**, Mayıs 2005, s. 8

kadar ise 52 milyar metre³ hacminde çıkartılmasını planlamaktadır²⁶⁹. Böylece, ülkemiz gaz ve petrol rezervleri ile Kanada ve Kuveyt gibi ülkeler arasında yer almaktadır.

Günümüzde petrol üretim ve ihracatı Kazakistan ekonomisi için çok önemli bir hale gelmiştir. Ülkede 1993 yılında 23 milyon ton'a kadar düşen petrol üretimi 2000 yılı itibariyle üretim 28 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Bunun altı milyon tonunun tüketilmesine rağmen geriye kalan 22 tonluk kısmı ihraç edilmiştir. Böylece Orta Asya'nın en büyük petrol üreticisi durumuna yükselen Kazakistan, 2002 yılında günde 989 bin varil petrol üretme kapasitesine ulaşmıştır. 2005'te ise bu rakam günlük 1.29 milyon varile çıkmış ve aynı yıl içerisinde üretilen petrolün 222 bin varillik bölümü Kazakistan iç piyasasında tüketilmiştir. Yani toplam ihracat günde 1 milyon varil olmuştur.

Kazakistan hükümeti, 2015'e kadar, yeni devreye girecek projelerle birlikte günlük 3.5 milyon varil petrol üretmeyi planlamaktadır. Bunun 1 milyon varilinin Kashagan, 700 bin varilinin Tengiz, 600 bin varilinin Kurmangaz ve 500 bin varilinin de Karachaganak bölgelerinden elde edilmesi planlanmaktadır. Bunun yanı sıra, 1999-2004 yılları arasında Kazakistan'ın petrol üretiminde her yıl %15'lik artış söz konusu olmuştur.

Kazakistan, yeni keşfedilen petrol yataklarında üretime geçilmesiyle sadece öngörülen üretim rakamlarına ulaşılmış olamayacak, aynı zamanda dünyada da petrol üretiminde ilk beş ülke içinde yer almış olacaktır²⁷⁰.

4. Bankacılık ve Sigortacılık

Kazakistan bankacılık sisteminde bankalar birinci derece ve ikinci derece olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Bankacılık sisteminde Ulusal Banka birinci derece banka olarak tanıtılmakta olup; ülkenin mali politikalarının belirlenmesi, ulusal dövizin istikrarlılığını sağlaması, faiz oranlarının belirlenmesi, bankacılık ve finansal piyasanın mevzuatının düzenlenmesinden sorumludur. Diğer banka ve finansal müesseseler ise sistemde ikinci dereceyi oluşturmakta ve Ulusal Banka

²⁶⁹ **Obzor Nalogovogo Rejima v Neftegazovoy Otrastli Kazahstana**, (Kazakistan'da Petrol ve Gas Sektörlerindeki Vergi Rejiminin İncelemesi), Ernst&Young, 2007, s.7

²⁷⁰ ÖZDEMİR; a.g.t., s.19

tarafından denetlenmektedir. 1994 yılında 220 banka bulunmaktayken günümüzde bu sayı 35'e kadar gerilemiştir. Ülkenin en büyük bankaları arasında Kazkommertsbank, Turan Alem Bank ve Halyk Savings Bank yer almaktadır²⁷¹. Öte yandan, bankacılık sisteminde yabancılar için sadece %50'ye kadar ortaklık payına izin verilmektedir²⁷².

5. Taşımacılık ve Telekomünikasyon

Kazakistan Cumhuriyeti'nde var olan büyük kaynakların mobilize hale getirilmesinde ulaşım, çok büyük bir rol oynamaktadır. Ülke, doğudan batıya 3.000 km ve güneyden kuzeye ise 1.700 km'ye ulaşan geniş topraklara sahiptir. Ülkede üretilen kömür, demir madeni, petrol ve petrol ürünleri, metalürji endüstrisi ürünlerinin yanısıra tarımsal üretimden elde edilen tahıl, yün, et vb. gibi ürünlerin taşınması gerekliliği ulaşımın ülke ekonomisi açısından önemini ortaya koymaktadır²⁷³.

Türkiye'nin üç kat büyüklüğünde yüzölçümüne sahip olan Kazakistan'da ulaştırma büyük ölçüde demiryollarıyla gerçekleştirilmektedir. Toplam 13,601 km uzunluğa sahip olan Kazak demiryollarının karayolu, nehir ve deniz taşımacılığı ile de bağlantısı bulunmaktadır. Örneğin, demiryolu ile Hazar Denizi kıyısındaki Aktau Limanı'na taşınan konteynerler buradan feribotla Bakü'ye geçirilmektedir. Yılda 9.8 milyon ton yük ve 56.000 m² depolama kapasiteli Aktau Limanı, Kazak demiryollarının önemli bir unsuru olup, Aktau ile Bakü arasında 28 vagonluk yük, 19 saatlik bir süre içinde taşınabilmektedir²⁷⁴.

C. Kazakistan'ın Dış Ticareti

Dış politika açısından Kazakistan 1991'den itibaren komşu ülkeler, Çin ve Rusya ile bağlarını güçlü tutma eğiliminde olmuştur. Bunun olarak Kazakistan'ın bir göstergesi olan Avrasya Ekonomik Topluluğu (AvET), Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİO) Orta Asya Birliği (OAB) örgütleri içindeki aktif rolü göz önünde bulundurulabilir²⁷⁵.

²⁷¹ **Investment in Kazakhstan**, KPMG 2006, s.30

²⁷² DEMİR, Musa; Kazakistan'da Geçiş Ekonomisi Uygulamaları ve Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci, **Dış Ticaret Dergisi**, Ocak 2002, s. 166

²⁷³ NURGALİEV; a.g.e., s. 75

²⁷⁴ DEİK; **Kazakistan Ülke Bülteni**, Mayıs 2005, s. 9

²⁷⁵ DİKKAYA, BORA; a.g.m., s. 116

1998 yılında Rusya’da yaşanan mali kriz ile birlikte Kazakistan’ın dış ticaret hacmi de önemli bir gerileme sürecine girmiştir. İhracatının önemli bir bölümünü petrol ve ham maddelerin oluşturduğu Kazakistan bu ürünlerdeki fiyat düşüşlerinden önemli oranda etkilenmiştir. Ancak kriz sonrasında alınan tedbirlerle ülkede gümrük duvarları yükseltilerek ithalata kısıtlama getirilmiş ve ulusal ekonomiyi güçlendirmeye yönelik önlemlerle birlikte ithal ikameci bir politika izlenmeye başlamıştır. Uluslararası enerji fiyatlarının son yılların en yüksek seviyesine ulaştığı 2000 yılından itibaren ülke, krizin olumsuz sonuçlarından kurtulmaya başlamış ve bu durum dış ticaret göstergelerine de yansımıştır²⁷⁶. Aşağıdaki tabloda 1999-2005 döneminde Kazakistan’ın dış ticaret hacmine ilişkin veriler gösterilmektedir.

Tablo 11: Kazakistan’ın Dış Ticareti (Milyar Dolar ABD)

Yıllar	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
İhracat	5.988	9.288	9.025	10.066	12.900	19.900	27.849
İthalat	5.645	6.848	8.224	7.646	8.327	12.700	17.352
Dış Ticaret Dengesi	0.343	2.44	0.801	2.42	3.573	7.200	10.497
Dış Ticaret Hacmi	11.633	16.136	17.249	17.712	21.227	32.600	45.201

(Kaynak: ADANALI; a.g.r., s. 4)

Tablodan da görüldüğü gibi, ülkede dış ticaret açısından istikrarlı bir gelişim söz konusudur. Böylece dış ticaret dengesi açısından olumlu yönde bir artış gerçekleşmektedir. Ülke ihracatının %65’ini petrol ve petrol ürünlerine dayalı olup bu durum dünya petrol fiyatlarındaki artış sonrasında Kazakistan’ın dış ticaret hacmindeki önemli artışın nedenini de ortaya koymaktadır²⁷⁷.

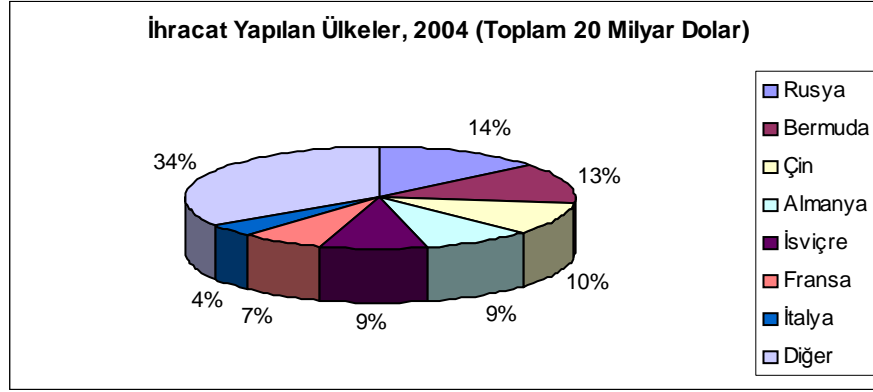
Ülkenin en önemli ticaret ortakları arasında Rusya başta olmak üzere Çin, AB ülkeleri ve ABD’nin önemli payı bulunmaktadır²⁷⁸. Kazakistan’ın ihracat yaptığı ülkelerle ilgili olarak aşağıdaki grafik verilmektedir.

²⁷⁶ ADANALI, Neslihan; **Kazakistan Cumhuriyeti Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Kazakistan Dış Ticareti Raporu**, İzmir Ticaret Odası, Temmuz 2006, s. 4

²⁷⁷ y.a.g.r., s. 4

²⁷⁸ DİKKAYA, BORA; a.g.m., s. 117

Şekil 5: Kazakistan'ın İhracat Yaptığı Ülkeler

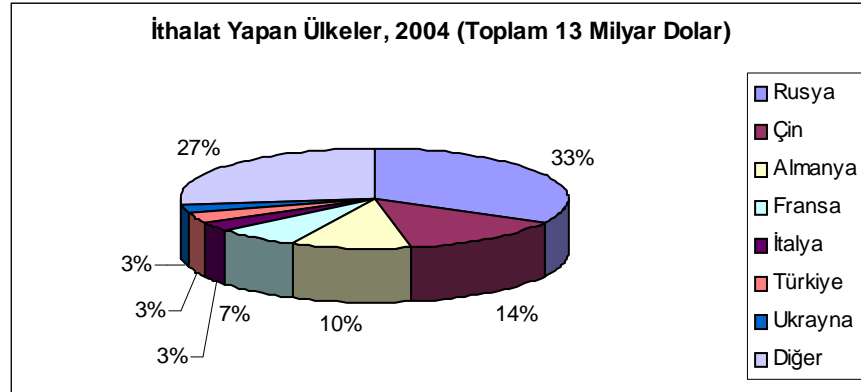

(Kaynak: Asian Development Bank)

Şekil 5'e bakıldığında, ülkenin ihracat yaptığı ülkeler arasında en büyük paya sahip ülkenin %14'lük oranıyla Rusya olduğu görülmektedir. Bu ülkeyi %13 ile Bermuda, %10 ile Çin ve %9 ile Almanya ve İsviçre takip etmektedir. Bu ülkelerin ardından ise Fransa ve İtalya gelmektedir. Türkiye'nin de içinde yer aldığı diğer ülkelerin ihracattaki toplam payı ise %34'dür.

Kazakistan'ın ithalat yaptığı ülkelerle ilgili ise aşağıdaki grafik verilmektedir.

Şekil 6: Kazakistan'a İthalat Yapan Ülkeler

(Kaynak: Asian Development Bank)

Yukarıdaki şekilden görüldüğü gibi, Kazakistan'a ithalat yapan ülkeler arasında %33 oranıyla Rusya ilk sırayı almaktadır. Böylece ülkenin en büyük ve önemli dış ticaret ortağı Rusya olduğu anlaşılmaktadır. İthalatın %14'ü ise Çin tarafından gerçekleştirilmektedir.

Kazakistan'ın dış ticaret hacmi Ocak-Mayıs 2006 döneminde 21,5 milyar dolar olarak gerçekleştirilmiş olup, 2005 yılının aynı dönemine göre %22,9 oranında artış söz konusu olmuştur. Bunun yanı sıra Kazakistan'ın ihracatı ise %25,1 oranında artarak 13,6 milyar dolara ulaşmış, ithalatı ise %19,3 oranda artarak ve 7,8 milyar dolar düzeyinde gerçekleştirilmiştir²⁷⁹.

2007 yılında 2006 yılına göre, dünya pazarlarında hammadde fiyatlarının yüksek olmasından kaynaklanarak ihracat %19,6, ithalat ise %40,8 oranında olmuş ve toplam dış ticaret artışı ise %27,6 oranında gerçekleşmiştir.

Kazakistan sahip olduğu üretim yapısı ile daha ziyade hammadde ve yarı mamul ihracatçısı bir ülkedir. Petrol ve petrol ürünleri, demirli metaller, kimyasallar, makineler, hububat, yün, et, kömür ülkenin başlıca ihraç ürünleridir. Ülkenin tüketim malları ihracatı ise sınırlı düzeydedir.

Doğu Asya'daki istikrarlı talep artışı metaller ve mineral ürünler sektörlerinin ihracatında da artış sağlamaktadır. Kazakistan'ın demir ve çelik üreticisi Ispat-Karmat'ın ihracatında önemli artış gerçekleşmiştir. Şirket, yılda 4 milyon tonluk çelik üretimi gerçekleştirmekte ve üretiminin tamamını ihraç etmektedir.

Kazakistan bölgedeki en önemli hububat ihracatçılarından biridir. Buğday, ülkenin ihracatı açısından büyük önem taşımaktadır. Hububat ihracatının büyük bir kısmı Rusya, İran, Çin ve diğer Orta Asya ülkelerine gerçekleştirilmektedir. Hububat üretimi 2004 yılında bir önceki yıla göre %6,1 oranında düşerek, 13,9 milyon ton düzeyinde gerçekleşmiştir²⁸⁰.

2007 yılında hububat hasılatının hacim olarak büyümesi ve dünya fiyatlarının yükselmesi tarım sektörünün toplam üretimdeki payının artmasına yol açmıştır.

---

²⁷⁹ **Analitičeskaya İnformatsiya o Hode Realizatsiyi Strategiyi İndustrialno-İnnovatsionnogo Razvitiya Respubliki Kazahstan na 2003-2015 godı** (2003-2015 Yıllarında Kazakistan Cumhuriyeti Sanayii ve İnovasyon Odaklı Gelişimi Stratejisine Dair Analitik Bilgiler), s. 20, http://www.mit.kz/docs/document_147.doc, (Erişim:16.01.2008)

²⁸⁰ **Kazakistan'ın Dış Ticareti**, <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=1319&l=1>, (Erişim: 01.02.2008)

Böylece tarım sektörünün GSYİH içindeki payı ilk defa 1 trilyon tenge (8,1 milyar dolar) seviyesine ulaşmıştır²⁸¹.

II. KAZAKİSTAN'DA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Dünya petrol pazarında yer alan eğilimler doğrultusunda ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımlar yüksek seviyelere çıkmıştır. Buna göre, DYSY ülke ekonomisine girişi 1993–2005 yıllar arasında 40538,7 milyon dolara ulaşmıştır²⁸². Kazakistan'da bulunan petrol yataklarının önemli ölçüde korunmuş olması ve hükümetin özel sektörü ekonomiye katılma konusunda teşvik etmesi, yabancı yatırımcıların bu ülkeyi tercih etmelerini sağlamıştır. Ülkede, 1993–2003 döneminde yapılan toplam yatırımın %46'sı petrol ve doğalgaz üretimine, %21 jeolojik araştırma ve keşiflere, %16'sı ise metalürji alanına yapılmıştır²⁸³.

Son yıllarda yabancı yatırımcılara karşı daha seçici bir davranışla yaklaşmaya başlayan hükümet politikaları neticesinde ülkedeki yatırım iklimi önemli değişikliklere uğramıştır. Yerli ve yabancı yatırımcıların haklarını eşitlemek üzere Meclis tarafından Yabancı Yatırım Kanunu ve Doğrudan Yatırımların Devlet Tarafından Desteklenmesi Kanunu'nun yerine geçen yeni Yatırım Kanunu kabul edilmiştir. Yeni Kanun ile şimdiye kadar geçerli olan yabancı yatırımcılara karşı ayrıcalıklı davranış ortadan kaldırılmış ve yatırım sözleşmeleri uluslararası anlaşmalar ile ülke kanunlarındaki değişikliklere karşı daha duyarlı hale getirilmiştir²⁸⁴.

A. Kazakistan'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Kazakistan'ın mevcut problemleri kendi imkânlarıyla çözmesi çok zor olup, gerek ekonomik gerekse de politik anlamda yardım ve desteğe ihtiyaç duyulmaktadır. Küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla her geçen gün daha da derinleşen global rekabetin yoğunlaştığı dünyada, ekonomik sorunların çözülmesi için sermaye kıtlığı ülkeyi ek finansmana başvurmaya zorunda bırakmaktadır. Söz konusu ek finansman olarak hedef alınan DYSY ülkeye çekmek için politikalar ve

²⁸¹ Kazkomertsbank, **Analitiçeskiy Obzor**, (Analitik İnceleme), Aralık 2007 www.kkb.kz

²⁸² Invest Kazakhstan, **Realiyi i Perspektivi Ekonomiki Kazahstana** (Kazakistan Ekonomisinin Gerçeği ve Perspektifleri), Overview, 2006/2, s.4, Erişim: 25.12.2006 www.kazinvest.kz, (Erişim: 27.02.2008)

²⁸³ ÖZDEMİR; a.g.t.,s. 27

²⁸⁴ **Investment in Kazakhstan**, s.40

reformlar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Böylece, bağımsızlığını kazandıktan sonra Kazakistan, tasarruf yetersizliği nedeniyle DYSY'larına kapılarını açmıştır.

Geçiş ekonomilerine sahip ülkeler arasında 1991 yılında doğrudan yabancı yatırımı alan ilk ülke Bulgaristan olmuştur. Kazakistan, Rusya ve Estonya ile Slovenya gibi daha küçük olan ülkeler ise yabancı yatırımları 1992–1994 döneminde ülke ekonomilerine çekmeye başlamışlardır²⁸⁵. Ülke bu doğrultuda dışa açılma ve ithal ikameci politikaları gibi reformlar gerçekleştirmeye başlamıştır. 1993 yılında ruble bölgesinden çıktıktan sonra hız kazanan reformlar Kazakistan'ın Kırgızistan ile beraber Orta Asya'nın en reformcu devleti olarak bilinmesine yol açmıştır. Bu dönemler, Kazakistan'ın daha çok kendi zengin hammadde kaynaklarından büyük beklentiler taşıdığı dönemler olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda, yabancı yatırımcılardan eskimiş teknolojilere göre çalışan fabrikaları modernize etmeleri, yeni teknolojileri getirmeleri, yani hem var olan üretim birimlerinin çalışmalarını düzeltmeleri hem de yeni üretim kollarını oluşturmaları beklenmektedir. Fakat ülkedeki yabancı sermaye genellikle doğal kaynakların çıkarılmasına yönelmektedir. Orta Asya'da en fazla yabancı sermaye çeken Kazakistan olmasına rağmen, sermayenin çok az bir kısmı doğal kaynakların çıkarılması dışındaki alanlara ve yeni istihdam sağlayan sektörlerle yönelmektedir²⁸⁶.

2000–2003 yıllar döneminde ülkeye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hacmi aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 12: 1995-2003 Döneminde Kazakistan'a Yapılan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Hacmi

Yıllar	1995	2000	2001	2002	2003
DYSY Hacmi, Milyon Dolar	964,0	1278,2	2860,6	2163,8	2209,8

(Kaynak: www.stat.kz Erişim 21.01.2008)

Tablo 12 incelendiğinde, Kazakistan'a 1995 ve 2000–2003 döneminde giren yabancı yatırım hacminin devamlı arttığı görülmektedir. Kazakistan İstatistik

²⁸⁵ LANKES, Hans Peter, STERN, Nicholas; Capital Flows to Eastern Europe and the Former Soviet Union, **EBRD Working Paper** 27, February 1998, s.8

²⁸⁶ AYUPOVA, Anar; Geçiş Ekonomilerinde Büyüme Stratejileri: Kazakistan ve Özbekistan Örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, Haziran 2000, s. 171

Ajansının verilerine göre, 1995 yılında ülke ekonomisine 964 milyon dolar doğrudan yatırım yapılmış iken 2000–2003 döneminde bu göstergeler istikrarlı bir artış izlemiştir. Böylece, 2000 yılında ülkeye giren 1278,2 milyon dolar tutarındaki doğrudan yatırım, 2004 yılında 5548,3 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. 2001 yılında 2000 yılına göre ise, DYSY girişi iki kat artmıştır. Bu artışın sebebi, 2001 yılında ülke ekonomisinde yüksek oranda büyümenin gerçekleşmiş olmasıdır. Ülke ekonomisinde yaşanan büyüme, bağımsızlığın kazanılmasından hemen sonra uygulamaya konulan çeşitli ekonomik reformlar neticesinde sağlanmıştır.

Günümüzde DYSY'larının girişi hem geçiş ekonomilerinde hem de söz konusu ekonomiler arasında yer alan Kazakistan'da önemli bir artış göstermiştir. Güney Doğu Avrupa'da kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi, bu bölgede üretim maliyetlerinin düşüklüğü ve Bulgaristan ile Romanya'nın AB'ye üye olmaları DYSY'larını ilgili ülkelere yönlendiren faktörler olarak sayılabilir. BDT'nin zengin yer altı kaynaklarına sahip ülkelerinde ise DYSY'larının girişinde önemli bir artış yaşanmıştır²⁸⁷.

2007 Yılı Dünya Yatırım Raporu verilerine göre ise, Kazakistan'ın geçiş ekonomisi ülkeleri arasındaki mevcut durumu aşağıdaki tablo yardımıyla incelenebilir.

---

²⁸⁷ World Investment Report 2007, s 61

Tablo 13: Geçiş Ekonomileri ve Kazakistan'da 2004-2006 Döneminde DYSY Akışları, (Milyon Dolar)

Bölge/Ülke	DYSY girişi			DYSY çıkışı		
	2004	2005	2006	2004	2005	2006
Toplam	40 258	41 169	69 283	13 995	14 620	18 689
Güney D. Avrupa	13 388	15 123	26 348	222	588	563
Arnavutluk	338	277	325	14	4	11
Bosna ve Hersek	668	521	423	2	1	-
Bulgaristan	3 452	3 862	5 172	-217	308	156
Hırvatistan	1 227	1 790	3 556	350	240	212
Romanya	6 517	6 483	11 394	70	- 30	38
Sırbistan ve Karadağ	1 029	2 090	5 128	3	62	146
<i>Sırbistan</i>	966	1 609	4 499	..	58	112
Karadağ	63	482	628	3	4	34
Makedonya	157	100	351	1	3	-
BDT	26 871	26 045	42 934	13 772	14 032	18 126
Ermenistan	219	258	343	2	7	3
Azerbaycan	3 535	1 679	-601	1 205	1 221	705
Beyaz Rusya	164	305	354	1	3	3
Gürcistan	499	450	1 076	10	-89	-18
KAZAKİSTAN	4 157	1 977	6 143	- 1 279	- 146	- 412
Kırgızistan	175	43	182	44	-	-
Moldavya	149	199	222	3	-	-1
Rusya Federasyonu	15 444	12 766	28 732	13 782	12 763	17 979
Tacikistan	272	54	385	..	..	..
Türkmenistan	354	418	731	..	..	..
Ukrayna	1 715	7 808	5 203	4	275	-133
Özbekistan	187	88	164	..	..	..

(Kaynak: World Investment Report, 2007, s. 254)

Tablo 13'te görüldüğü gibi, 2006 yılında Güney-Doğu Avrupa ve BDT ülkelerine yönelik yaklaşık olarak 69 milyar dolar DYSY girişi gerçekleşmiştir. Bu miktar 2004 ve 2005 yılındaki DYSY girişleriyle karşılaştırıldığı zaman %68 oranında artış gösterdiği sonucu ortaya çıkmaktadır. BDT'ye yönelik DYSY girişi ise, 2006 yılında yaklaşık 43 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Tablo 7'den geçiş ekonomilerine yönelik toplam DYSY girişi içerisinde, 69 milyar doların %82'sinin Rusya Federasyonu, Romanya, Kazakistan, Ukrayna ve Bulgaristan ülkelerine yönelik olduğu görülmektedir²⁸⁸. 2006 yılının ilk 6 ayında ülkeye gelen DYSY girişi 5,4 milyar dolar civarındadır. Öyle ki, Kazakistan'a yönelik DYSY girişinin kişi başına düşen payı, BDT içerisinde en yüksek paya denk gelmektedir²⁸⁹.

²⁸⁸ y.a.g.r., s. 70

²⁸⁹ World Monitor, 1 Mayıs 2007, s. 57, www.eurobak.com, (Erişim 27.02.2008)

B. Kazakistan'a Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Giriş Şekilleri

Yabancı yatırımlar ülkelere farklı şekillerde girebilmekte olup Kazakistan'a giriş şekilleri ise özelleştirme ve ortak girişim olmak üzere iki gruba ayrılabilir.

1. Özelleştirme

Yabancı yatırımların Kazakistan'a giriş şeklinin bir türü özelleştirmedir. Özelleştirme ile uluslararası ekonomik bağların kuvvetlendirilmesi ve verimlilik ile üretkenliğin artırılması hedeflenmiştir. Yapılan düzenlemelerle, yabancılar Kazak vatandaşlarla eşit haklara sahip olmuş ve özelleştirmeye katılmalarına engel teşkil eden bazı sınırlamalar ortadan kaldırılmıştır²⁹⁰.

Kazakistan'da uygulanan özelleştirme politikasının esas amacının özelleştirme ile devletin ekonomideki sanayi ve ticari faaliyetlerinin en aza indirilmesi, rekabete dayalı piyasa ekonomisinin oluşturulması, devlet bütçesi üzerindeki KİT finansman yükünün azaltılması, sermaye piyasasının geliştirilmesi ve atıl tasarrufların ekonomiye kazandırılması olarak ifade edilmektedir. 1994-1997 döneminde Kazakistan'ın gerçekleştirdiği özelleştirme gelirlerinin ekonomiye önemli katkıları olmuştur. 1994 yılından itibaren Kazakistan'ın IMF ile aktif işbirliğine başlamasıyla özelleştirme önemli bir kamu gelirleri kaynağı haline gelmeye başlamıştır. 1995'ten itibaren "güven yönetimi" adı altında büyük fabrika ve tesislerin yönetim ve işletme hakkı yabancı yatırımcılara verilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede, elektrik, enerji, metalürji, petrol, gaz ve iletişim gibi, Kazakistan'ın stratejik sektörlerinde 66 büyük çaplı işletme ya da tesislerin yönetimi yabancı yatırımcılara devredildiği görülmektedir²⁹¹.

1996 Kasım ayında ise Kanada kökenli Hurricane Hydrocarbons şirketi, Aral Gölü civarında faaliyet gösteren ve teşkilat yapısının yeniden oluşturulmasına karar verilen Yuzhneftegaz'ın %89,5'ini satın almıştır. Şirketin ilk gerçekleştirdiği yatırımın hacmi 120 milyon dolar olmuştur²⁹². Ülkede 1994-1998 döneminde ortalama olarak yılda GSYİH'nın % 2'si kadar özelleştirme geliri elde edilmiştir. 1997'de 1,3 milyar

²⁹⁰ ABELDİNOV, Bahıtcın; Kazakistan'ın Petrol Sanayiine Yapılan Yabancı Yatırımlar ve Ülke Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004, s. 42

²⁹¹ İZATOLDAYEV; a.g.t., s. 62

²⁹² ABELDİNOV; a.g.t., 42

dolar civarında sağlanan özelleştirme geliri tüm devlet gelirlerinin % 35,3'ünü oluşturmuştur²⁹³.

2. Ortak Girişim

Ülkeye gelen yatırımcıların çoğu dış yatırım yöntemi olarak ortak girişim kurmayı tercih etmektedirler. Bunun temel nedenleri ise şöyle sıralanabilir²⁹⁴:

- Yatırımcılar, piyasa ekonomisine geçiş sürecinde olan ülke ortamında faaliyette buldukları için, çeşitli risklerle karşılaşabilirler. Başta ekonomik ve politik olmak üzere, bu riskleri azaltmak için bazı yatırımcılar ortak girişim yöntemini seçmektedir.
- Sermaye, personel ve ekipman konusunda yetersizlikler de yatırımcı firmaları ortak girişim kurmaya yöneltebilmektedir.
- Uluslararası ortamda yönetim, AR-GE, pazarlama gibi içsel; ekonomik ve sosyal değişimlere uyum gibi dışsal alanlarda zayıf olan işletmelerin uygulayacakları en uygun strateji ortak girişimlerde bulunmaktır.

Ortak girişimlerin ev sahibi ülke için şu olumsuz yönleri de bulunmaktadır:

- Yerel yatırımcıların bir ölçüde şirket üzerindeki kontrolünü kaybetmesi,
- Yabancı yatırımcıya ait kârın bir kısmının yurtdışına transfer edilmesiyle üretimin genişletilememesi,
- Yabancı yatırımcının kendisinden pahalı ve kalitesi yüksek olmayan makine, teçhizat, parça satın alma şartını öne sürmesidir.

Kazakistan, finansman ve teknoloji sıkıntısı nedeniyle, yatırımların, ortak yatırım şeklinde düzenlenmesini teşvik etmektedir. Kazakistan'ın en büyük ortaklarının başında Chevron, British Gas, Agip, Mobil ve Samsung gibi şirketler gelmektedir²⁹⁵.

---

²⁹³ İZATOLDAYEV; a.g.t., s. 63

²⁹⁴ ABELDİNOV; a.g.t., s. 40

²⁹⁵ ABELDİNOVA, Aliye; Kazakistan'da Yabancı Sermaye Yatırımları ve Kazak Ekonomisine Etkileri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Eskişehir, Eylül 1999, s. 48

C. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Dağılımı

Çalışmamızın bu kısmında Kazakistan'a yapılan DYSY'ları sektörler ve ülkeler itibarıyla incelenecektir.

1. Sektörel Dağılım

Kazakistan'da yatırımcıların tercih ettikleri sektörlerin başında sanayi ve inşaat sektörü gelmektedir. Sanayi sektöründe petrole ve diğer doğal kaynaklara yatırım yapılmaktadır. Toplam yabancı yatırımın %60'ının bu sektöre yönelik olduğu görülmektedir²⁹⁶.

1993–2006 döneminde petrol ve gaz sektörlerine toplam olarak 35 milyar dolar DYSY girişi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Kazakistan, metalürji sektörüne en çok DYSY alan Mali, Moğolistan ve Yeni Guinea gibi ekonomiler arasındadır²⁹⁷.

Kazakistan'ın son dönemlerde yürütmekte olduğu yatırım politikasının amacı, sanayi sektörünün dışındaki sektörlerle yabancı yatırımı arttırmaktır. Bu amaçla devlet tarafından ilgili kanunda değişiklikler yapılmakta ve uygun ortam sağlanmaya çalışılmaktadır. Petrol dışı sektöre yatırımın yönünü çevirmek amacı ile Kazakistan Kalkınma Bankası kurulmuştur. Bankanın amacı petrol dışı sektörlerde faaliyet gösteren işletmelere kredi vererek bu tür işletmeleri desteklemektir²⁹⁸.

2005 yılında gayrimenkul değerler yatırımları 3471,5 milyon dolarlık hacmiyle doğrudan yabancı yatırımların tamamının %54'nü oluşturmaktadır. Yabancı yatırımcıların ilgi alanını hala Hazar Denizi kıyısında bulunan ve 2005 yılında 3311 milyon dolar hacminde yabancı yatırımı çekmiş petrol yatakları oluşturmaktadır²⁹⁹.

---

²⁹⁶ İZATOLDAYEV; a.g.t., s. 71

²⁹⁷ World Investment Report 2007, s.102

²⁹⁸ İZATOLDAYEV; a.g.t., s. 72

²⁹⁹ Invest Kazakhstan, **Realiti i Perspektivi Ekonomiki Kazahstana** (Kazakistan Ekonomisinin Gerçeği ve Perspektifleri), Overview, 2006/2, s.4, www.kazinvest.kz, (Erişim: 25.12.2006)

Tablo 14: Sektörler İtibariyle Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Akışı (Milyon Dolar)

Sektör	1993-2001	2002	2003	2004
Tarım, Ormancılık	12.5	2.4	1.6	2.0
Sanayi	13339.2	2955.8	3189.0	5787.5
Elektrik, Gaz ve Su Dağıtım	466.9	19.0	82.4	11.4
İnşaat	64.2	47.0	50.6	159.9
Perakende ve Toptan Ticaret	214.0	105.1	163.2	271.8
Otel ve Restoran İşletmeciliği	77.7	10.9	7.5	13.4
Taşımacılık, Depolama	321.1	95.1	75.2	83.2
Finansal Faaliyetler	251.2	11.8	52.3	71.0
Jeolojik Araştırma ve Arama Faaliyetleri	1887.4	845.9	998.5	1806.1
Eğitim, Sağlık ve Sosyal İşler	124.1	13.4	4.2	90.8
Diğer Faaliyetler	360.8	0.0	0.0	0.0
Toplam	17119.1	4106.4	4624.5	8297.1

(Kaynak: İZATOLDAYEV; a.g.t., s. 72)

Tablo 14'ten görüldüğü gibi 2004 yılında Kazakistan ekonomisine 8.4 milyar dolar civarında yabancı yatırım çekilmiş ve bunun %77,6 miktarı Kaşagan, Tengiz ve Karaçaganak petrol yataklarının işletilmesi için harcanmıştır. Kazakistan'a DYSY girişi artışında ülkenin sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynakları önemli bir etkidir. 1997 yılından itibaren ülkedeki toplam DYSY'lerinin %54'ü petrol ve doğal gaz sektörüne, %23'ü ise madencilik ve metalürji sektörüne yapılmıştır³⁰⁰.

2. Ülkeler İtibariyle Kazakistan'da DYSY

2005 yılında doğrudan yabancı yatırımların Kazakistan'da ülkeler itibariyle dağılımının yapısı değişme göstermiştir. Yabancı yatırımlarda başta gelen ABD, bu üstünlüğü Hollanda'ya devretmiştir. Hollandalı yatırımcılar 1534,2 milyon dolar yatırım yaparken, Amerikalılar ise 1125,5 milyon dolar hacminde yatırım gerçekleştirmişlerdir.

2006 yılının ilk çeyreği dikkate alındığında; Kazakistan ekonomisine en çok DYSY yapan ülke olarak 1055,6 milyon dolar (%34) ile Hollanda gelmekte, bu ülkeyi 495,2 milyon dolar(%16) ile ABD, 378,3 milyon dolar (%12,4) ile Büyük Britanya, 179,9 milyon dolar (%5,9) ile Fransa ve 157,3 milyon dolar (%5,2) ile Çin

³⁰⁰ İZATOLDAYEV; a.g.t., s. 73

izlemektedir³⁰¹. Aşağıda, Kazakistan'da DYSY'larının ülkeler bazında dağılımı 1993–2006 dönemine ait ortalama yüzdeleri verilmiştir.

Tablo 15: 1993–2006 Döneminde Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülkelere Göre Dağılımı, (%)

ABD	27,01	Çin	4,08
Hollanda	14,79	Kanada	3,89
İngiltere	10,54	Rusya	3,28
İtalya	5,66	İngiliz Virjin Adaları	2,75
Fransa	4,46	Japonya	2,64
İsviçre	4,37	Türkiye	2,02
Kore	4,32	Liberya	1,73

(Kaynak: www.stat.kz Erişim 21.01.2008)

Tablo 15'te, 1993–2006 döneminde Kazakistan'a yönelik doğrudan sermaye yatırımı yapan ülkelerin toplam DYSY içerisindeki payları görülmektedir. Tablodan açıkça görüldüğü gibi, ülkeye yönelik doğrudan yabancı yatırımların %27,01 oranında ABD tarafından yapıldığı, bu ülkeyi ise Hollanda ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerin takip ettiği görülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler ise Kazakistan'a daha az yatırım yapmakta olup, söz konusu ülkelere en çok Kore (%4,32) ve Çin (%4,08), Kazakistan'a doğrudan yabancı sermaye yatırımı yaptıkları görülmektedir.

III. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Kazakistan'ın ekonomi büyümesi, dış ticaret dengesi, ödemeler dengesi ve diğer önemli makroekonomik göstergeler üzerine doğrudan yabancı yatırımlarının etkisi pozitif olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda, doğrudan yabancı yatırımların yerel ekonomi üzerinde ne ölçüde etki yarattığını değerlendirmek için henüz erken olduğu ifade edilebilir³⁰².

Birinci bölümde belirtildiği gibi, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, teknoloji transferini, insan kaynaklarının gelişimi gibi etkiler yaratabilir. Bu yönde

³⁰¹ **Analitičeskaya İnformatsiya o Hode Realizatsiyi Strategiyi İndustrialno-İnnovatsionnogo Razvitiya Respubliki Kazahstan na 2003-2015 godı** (2003-2015 Yıllarında Kazakistan Cumhuriyeti Sanayii ve İnovasyon Odaklı Gelişimi Stratejisine Dair Analitik Bilgiler), s. 22

³⁰² **Investment Climate In Kazakhstan**, Country Report, United Nations Economic And Social Commission For Asia And The Pacific, February 2003, s. 14, www.unctad.org, (Erişim: 12.02.2007)

devletler çeşitli teşvik politikaları uygulamaktadır. Buna bağlı olarak, Kazak Hükümeti yabancı yatırımcılar ve yerel üreticiler arasında ilişki kurulmasına yönelik politikaları izlemektedir. Çalışmanın bu kısmında Kazakistan'da doğrudan yabancı yatırımların dış ticaret, toplam yatırımlar ve istihdam üzerindeki etkileri incelenecektir.

A. Toplam Yatırımlar Üzerine Arttırıcı Etkisi

Doğrudan yabancı yatırımların 2004 yılında ülkede yapılan toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payına bakıldığında %22,5'luk bir orana sahip olduğu görülmektedir. Aşağıdaki tablodaki veriler bölgeler bazında verilmiştir.

Tablo 16: 2004 Yılı İtibariyle Bölgeler Bazında Finansman Kaynağına Göre Sabit Sermaye Yatırımları ve Yabancı Yatırımların Toplam Sabit Sermaye Yatırımları İçindeki Payı, (Milyon Tenge, %)

Bölgeler	Merkezi Devlet Bütçesi	Yerel Bütçe	İşletmelerin Sabit Sermayeleri	Yabancı Yatırımları	Toplam Sabit Sermaye Yatırımları	Yabancı Yatırım/ Toplam Sabit Sermaye Yatırımları(%)
Toplam	141144	45215	998439	345830	1530628	22,5
Akmola B.	4290	269	11719	229	16507	1,3
Aktöbe B.	12719	1747	98930	25137	138533	18,1
Almata B.	6738	3855	41551	3687	55831	6,6
Atyrau B.	6342	3855	224116	19473	425786	4,5
Doğu K. B.	4209	1777	42141	522	48649	1,07
Jambıl B.	4056	1603	11778	-	17437	-
Batı K.	6076	1239	19087	51618	78020	66,1
Karagandı B.	3113	2747	52612	26052	84524	1,3
Kostanay B.	9116	2231	28091	-	39438	-
Kızılorda B.	5197	1953	20520	10091	37761	26,7
Mangystau B.	1336	1931	66950	9996	80213	12,4
Pavlodar B.	3265	664	32180	993	37102	2,6
Kuzey K.	2224	756	10796	35	13811	0,25
Güney K.	5868	3734	26040	2763	38405	7,1
Astana	54033	12451	114656	19797	200937	9,8
Almata	12562	4403	197272	3437	217674	1,5

(Kaynak: Kazakistan İstatistik Ajansı, Kazakhstan in Figures 2005, www.stat.kz)

Tablo 16'dan görüldüğü gibi, yabancı sermaye yatırımları ülkedeki toplam sabit yatırımlarının hacmini önemli ölçüde artırmaktadır. Bununla birlikte, yabancı sermaye yatırımları toplam yatırımlar üzerinde doğrudan etkiler dışında, yapıldığı alan ve diğer sektörlerde yeni yatırımları uyararak, dolaylı etkilerde de bulunmaktadır. Tablo'dan da görüldüğü üzere, Almatı, Aktöbe gibi daha gelişmiş ya da yeraltı kaynakları bulunan bölgeler yabancı yatırım açısından daha ön plana çıkmakta ve böylece yatırımlardan daha fazla pay almaktadır.

B. Dış Ticaret Üzerine Etkisi

Yabancı yatırımların dış ticaret üzerine olumlu bir etkisi olduğu belirtilebilir. İhracat gelirlerinin büyük çoğunluğu yabancı yatırımlar sayesinde elde edilmektedir³⁰³.

Aşağıdaki tabloda; yabancı sermayeli işletmelerin yaptıkları dış ticaret hacmine yer verilmekte olup, 2004 yılında ihracatın toplam 14,4 milyar dolar, ithalatın ise 6,5 milyar dolar tutarında gerçekleştiği görülmektedir. Tablo 10'da yabancı işletmelerin dış ticaret hacminin; ülkenin toplam ihracat ve ithalatı içinde önemli paya sahip olduğu görülmektedir.

---

³⁰³ BENLİ, Oya; **Kazakistan Ülke Profili**, İGEME 2006, s.19

Tablo 17'de görülebileceği üzere, yabancı sermayeli işletmelerin 2004 yılındaki toplam ihracatı, aynı dönemdeki ithalatın çok daha üstündedir. Bu durum, Kazakistan'ın dış ticaretini olumlu yönde etkilemesi açısından dikkat çekmektedir. Dış ticaretin dengesine bakıldığında, bölgeler arasında farklılıklar bulunmakla birlikte ülke genelinde ihracatın lehine bir eğilimin söz konusu olduğu ifade edilebilir. Özellikle, Batı Kazakistan Bölgesinin önemli petrol rezervlerine sahip olması, yabancı sermayeli işletmelerin yatırımlarını bu bölgede gerçekleştirmesine neden olmakta ve bu işletmelerin bölgedeki faaliyetleri neticesinde ihracatta bulunmaları ülkenin dış ticaret hacmini olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca Karagandı bölgesinde, kömür ve önemli maden yataklarının bulunması, yabancı sermayeli işletmelerin bu bölgeye yatırım yapmasına yol açmaktadır. Bu yatırımlar sonucunda ülkenin toplam ihracatı içinde bu bölgenin payı artmaktadır. Bununla birlikte Jambıl bölgesinin Karagandı bölgesi gibi önemli yeraltı kaynaklarına sahip olmaması ve diğer sektörlerin de gelişmemesinden dolayı toplam ihracat içindeki payının sınırlı kaldığı ifade edilebilir. Ülkenin ticaret merkezi olan Almatı bölgesinde ise, son yıllarda ithalatın ihracattan daha fazla gerçekleştiği görülmektedir.

C. İstihdam Üzerine Etkisi

Aşağıdaki tablodan görüldüğü gibi, yabancı sermayeli işletmelerde 2004 yılı verilerine göre 350 000 civarında kişi istihdam edilmektedir. Yabancı firmaların ek iş olanakları yaratması ülkedeki istihdam üzerine pozitif bir etki yaratmaktadır.

Ayrıca, yabancı yatırımcıların yerel personeli istihdam etmesi, Kazakistan için dünyada tanınmış şirketlerin deneyimlerinin kazanılmasına, organizasyon ve yönetim bilgilerinin edinmesine imkan sağlamaktadır³⁰⁴.

---

³⁰⁴ ABELDİNOV; a.g.t., s. 57

Tablo 18: Yabancı Sermayeli İşletmelerde Çalışanların Sayısı

Bölgeler İtibarıyla	2000			2001			2002			2003			2004		
	Yabancı sermayeli işletmelerde çalışanların sayısı (kişi) (1)	Toplam İstihdam (bin kişi) (2)	(1)/(2) (%)	Yabancı sermayeli işletmelerde çalışanların sayısı (kişi) (1)	Toplam İstihdam (bin kişi) (2)	(1)/(2) (%)	Yabancı sermayeli işletmelerde çalışanların sayısı (kişi) (1)	Toplam İstihdam (bin kişi) (2)	(1)/(2) (%)	Yabancı sermayeli işletmelerde çalışanların sayısı (kişi) (1)	Toplam İstihdam (bin kişi) (2)	(1)/(2) (%)	Yabancı sermayeli işletmelerde çalışanların sayısı (kişi) (1)	Toplam İstihdam (bin kişi) (2)	(1)/(2) (%)
Toplam	249856	6201,0	4	291672	6698,8	4,3	314690	6708,9	4,6	346072	6985,2	4,9	357469	7181,8	4,9
Akmola B.	4340	362,2	1,2	4422	388,0	1,13	4665	358,1	1,3	8119	372,8	2,1	7749	378,6	2,04
Aktöbe B.	11881	282,4	4,2	13479	322,8	4,17	14041	300,8	4,6	32989	314,3	10,4	29084	331,3	8,7
Almata B.	6016	573,5	1,04	6328	658,3	0,9	6798	690,8	0,9	7811	721,7	1,8	9062	736,4	1,2
Atyrau B.	8702	176,2	4,9	15871	175,5	9,04	17497	184,0	9,5	19740	193,2	10,2	24306	205,3	11,8
Doğu K. B.	10429	683,0	1,5	7274	704,8	1,03	7832	670,4	1,16	5768	689,4	0,83	19151	697,6	2,7
Jambıl B.	4118	368,5	1,1	210	417,8	0,05	272	423,4	0,06	2288	462,1	0,4	2536	442,4	0,5
Batı K. B.	5553	273,5	2,03	12357	285,5	4,3	16705	271,6	6,1	13578	285,1	4,7	10392	290,4	3,5
Karagandı B.	122043	618,8	19,72	129874	654,1	19,8	133901	664,6	20,1	130273	671,5	19,4	99786	676,0	14,7
Kostanay B.	1352	429,5	0,3	1148	506,4	0,2	1086	483,2	0,12	1846	494,1	0,37	2637	506,2	0,5
Kızılorda B.	2771	220,1	1,25	2542	223,9	1,13	2848	240,8	1,18	2515	254,7	0,9	2976	267,1	1,1
Mangystau B.	3476	132,7	2,6	4655	130,6	3,5	5988	133,2	4,49	6380	141,4	4,5	10160	164,4	6,1
Pavlodar B.	26744	357,3	7,4	24058	408,5	5,8	24985	372,7	6,7	23785	376,8	6,3	29914	375,8	7,9
Kuzey K. B.	2625	308,9	0,8	4654	400,8	1,16	5011	375,2	1,33	5607	372,5	1,5	13125	367,2	3,5
Güney K. B.	4625	708,1	0,65	9465	747,5	1,26	9745	812,2	1,19	9946	870,8	1,23	10025	927,0	1,08
Astana	7950	156,9	5,06	5732	178,1	3,2	6248	218,7	2,85	12173	239,0	5,09	18203	266,6	6,8
Almata	30231	549,4	5,5	49603	496,1	9,9	57068	509,3	11,2	63254	525,7	12,03	68363	549,4	12,4

(Kaynak: Kazakistan İstatistik Ajansı, Kazakhstan in Figures 2005, www.stat.kz)

Tablo 18'de 2000-2004 yılları baz alınarak Kazakistan'da yabancı sermayeli işletmelerde istihdam edilen kişi sayısı bölgeler itibariyle verilmektedir. Yabancı sermayeli işletmelerde çalışanların sayısına bakıldığında bölgeden bölgeye farklılıklar olduğu ve toplam istihdamın içinde payının ise %4-4,9 civarında kaldığı görülmektedir. Tablo 12'den de görüldüğü gibi, en çok Karagandı Bölgesinde istihdam yaratıldığı görülmektedir. Bu bölgede yüksek istihdamın olması, kömür ve maden yataklarının bu bölgede yer almasından kaynaklanmaktadır. Bu bölgeye göre; Batı Kazakistan, Aktöbe ve Atyrau bölgelerinin işgücüne değil de sermayeye dayalı gaz ve petrol yataklarına sahip olması söz konusu bölgelerin, Karagandı bölgesine göre daha düşük istihdam olanakları yaratmaktadır. Böylece ülkedeki yeraltı kaynaklarının bölgelerarası dağılımındaki farklılıklardan dolayı toplam istihdamın da bu bölgelere dengesiz şekilde dağıldığı görülmektedir.

IV. KAZAKİSTAN'IN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI AÇISINDAN AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARI

Yabancı yatırımcılar için Kazakistan çok çekici görünmektedir. Kazakistan pazarının yatırımcılar için çekiciliğini ise doğal kaynakları, pazar büyüklüğü, Kazakistan'ın stratejik konumu ve istikrarlı siyasi ortamı ve yatırımlara dair uygun mevzuata sahip olması oluşturmaktadır. 30 Haziran 2007 tarihi itibariyle Kazakistan ekonomisine 113 milyar dolar tutarında portfolyo ve doğrudan olmak üzere toplam yabancı yatırım yapılmıştır. Günümüzde öncelikli olan yatırım alanları ise, petrol, gaz ve enerji sektörü; tarım sektörü; taşımacılık, telekomünikasyon ve sosyal altyapı dahil altyapı sistemi oluşturmaktadır. Bunun yanısıra, finansal kiralama, devlet iştirak payı olmak koşuluyla ortak girişimler gibi faaliyetler yabancı sermayenin ülkeye girmesinde önemli rol oynamaktadır³⁰⁵.

Kazakistan'ın zengin doğal kaynakları ve nitelikli işgücü DYSY'larının ülke ekonomisine girişinde önemli rol oynamaktadır. Bu özelliği Kazakistan'ı Orta Asya Cumhuriyetleri arasında yabancı yatırımlar açısından en cazip ülke konumuna getirmektedir. Ayrıca, bölgedeki diğer ülkelere kıyasla daha gelişmiş çeşitli ekonomi sektörlerinde gerçekleştirilmekte olan reform süreci ile istikrarlı makroekonomik

³⁰⁵ Investitsionniye Vozmojnosti (Yatırım Fırsatları), <http://www.kaztrade.ru/economic/investicii/>, (Erişim: 21.01.2008)

ortam, Kazakistan'ın mal ve hizmet üretim sektörlerine yönelik DYSY girişine olanak vermektedir.

Ayrıca, ülkede ekonomik büyümeyi sağlamak ve devam ettirmek için üretimde öncelikli sektörlerin geliştirilmesi ve yerel ve bölgesel pazara ulaşımını kolaylaştırmak için altyapı sisteminin sağlanarak ekonominin çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Bu olanakların gerçekleştirilmesinde ülkemizde yolsuzluk, bürokrasi, etkisiz yürütme sistemi, kurumsal yönetiminin zayıflığı gibi sorunlar engel oluşturmaktadır³⁰⁶.

A. Avantajları

Aşağıda kısaca belirtilen faktörler yabancı yatırımcılar ve bağımsız gözlemciler açısından Kazakistan'ı avantajlı konuma getirmektedir.

1. Zengin Yeraltı Kaynakları

Kazakistan'ın DYSY için çekiciliğinin artmasında zengin petrol ve gaz kaynaklarının kilit rolü tartışılmaz bir gerçektir. Bunun yanısıra Kazakistan'da kömür uranyum, altın, alüminyum, kurşun, bakır, demir, çinko gibi önemli doğal maden rezervleri bulunmaktadır.

2. Yerel ve Bölgesel Pazarın Oransal Büyüklüğü

Orta Asya bölgesinde en büyük ekonomiye sahip olduğu iddia edilen Kazakistan, 15 milyon nüfusu ve büyüyen GSYİH ve DYSY miktarı ile sadece maden kaynaklarını çıkartmaya konu olan üretim sektörlerine değil, altyapı sektörü, mal ve hizmet sektörlerine yönelik DYSY için büyük potansiyeli olan bir pazarı temsil etmektedir.

Kazakistan, Orta Asya ülkeleri, Rusya ve Çin gibi ülkeler arasında geçiş noktası konumundadır. Bu durum ülkeye, bölgede ihracat için bir platform oluşturma fırsatı vermektedir.

---

³⁰⁶ **Investment Climate In Kazakhstan**, Country Report, United Nations Economic And Social Commission For Asia And The Pacific, s. 17, www.unctad.org, (Erişim: 12.02.2007)

3. Eğitimli ve Vasıflı İşgücü

Ülkedeki vasıflı ve eğitimli işgücünün yüksek seviyede olan motivasyonu ve eğitimi Kazakistan'da faaliyette bulunan yabancı yatırımcıları tatmin etmektedir.

4. İstikrarlı Makroekonomik Ortam

Yatırımcıların yatırım yapmak için yer seçiminde ülkedeki makroekonomik durumu göz önünde bulundurmakta olup, gözlemciler tarafından ülkede uygulanmakta olan ihtiyatlı makroekonomik politikaların ve istikrarlı makroekonomik koşulların olumlu bir faktör olduğu ifade edilmektedir.

B. Dezavantajları

Kazakistan'da yatırım ortamına dair avantajlar oluğu gibi dezavantajlar da mevcuttur. Burada dikkat edilmesi gereken husus, bu dezavantajların sadece yeraltı kaynaklarının çıkarılması ile ilgili olmayan sektörlerde geçerli olmasıdır. Çünkü ülkenin zengin yeraltı kaynakları yatırım yapılacak yer seçimi kararlarında en belirgin rol oynamaktadır. Aşağıda yabancı yatırımlar açısından ülkede yatırım yapmanın dezavantajlı yönleri ana başlıklar halinde kısaca açıklanmıştır.

1. Coğrafik Yerleşim

Kazakistan'ın her taraftan kara ile çevrili olması ve denize direkt çıkışın olmaması, geri ihracat için ülkeye ithal edilen ürünlerin işleme tabi tutulması gibi üretim faaliyetleri de dahil, ihracata yönelik üretim için bir dezavantaj olarak değerlendirilmektedir. Fakat Hükümet tarafından Kazakistan'ın yerleşimi Doğu ve Batı'nın dönüm noktası ve ara ticarete bir zincir olduğu vurgulanmaktadır. Diğer taraftan Kazakistan'ın coğrafik olarak kapalı olmasından kara yolları, demir yolları ve boru hatları gibi araçlarla mal taşımasında diğer ülkelere bağımlılığı, DYSY ülkeye çekilmesini engelleyebilir.

2. Altyapı sistemi

Yabancı yatırımcılara göre, Kazakistan geniş topraklara ve az nüfusa sahip bir ülke olduğu için, ülkede altyapı sisteminin iyileştirilmesine gereksinim

duyulmaktadır. Bu gereksinimlerin ilk ve en önemli olanları ise taşımacılık ve telekomünikasyon sektörleridir. Ayrıca, ülke önemli enerji kaynaklarına sahip olduğu halde hem ihracatın yapılması hem de yerel piyasaya ulaştırılması için gerekli olan enerji taşıma altyapısı halen yeterince gelişmemiştir.

3. Geliştirilmemiş İş Ortamı

Kazakistan Hükümeti yabancı yatırımlara dair hukuki düzenlemelerde önemli adımlar atmasına rağmen kanunların uyumsuzluğu ve uygulamaya geçmesinde zorluklar iş ortamını zayıflatmaktadır. Diğer taraftan yeni yatırım girişine engel oluşturan kırtasiyecilik ve bürokrasi yatırımcıların karşılaştığı bir diğer sorundur. Bu sorunlara saydamlık sorunu da eklenebilir. Bir yandan yabancı yatırımcıları ülke ekonomisine çekmeye çalışırken, diğer yandan, Hükümetin, sorumluluklarını her zaman yerine getirmediği belirtilmektedir. Ayrıca, mevcut yasal sistemin boşluklarından ve kamu kesiminde ücret seviyesinin düşük olmasından ülkede yolsuzluk yaygın ve en güncel konulardan birini oluşturmaktadır.

V. KAZAKİSTAN'DA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK ALINAN TEDBİRLER

Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan finansal liberalizasyon, sermaye hareketliliği gibi gelişmeler vergilendirme konusunda sorunlara yol açmaktadır. Bir taraftan, büyük şirketlerin ulus sınırları ötesinde faaliyete geçmeleri ve vergiden kaçınma arayışlarının sonucu olarak ortaya çıkan transfer fiyatlandırması yöntemi, diğer taraftan bu şirketlerin birden fazla ülkede üretim faaliyetlerinde bulunmaları, çifte vergilendirmeye yol açmaktadır. Ayrıca, yabancı yatırımların bir ülke için önemli finansman kaynağı olarak cazibe kazanması yatırımcıların koruma altına alınmasını hedefleyen yatırım anlaşmaları gerektirmektedir.

A. Transfer Fiyatlandırmasının Önlenmesi

Kazakistan yabancı yatırımcılar için çekici olmasından dolayı transfer fiyatlaması sorunu ülkenin bağımsızlığını kazanmasıyla başlamıştır. Bu bağlamda yürürlükte olan "Transfer Fiyatlaması Kullanılmasını Önleme Kamu Kontrolü Kanunu" 5 Ocak 2001 yılında kabul edilmiştir. Kanuna göre;

- Birbiriyle ilişkili yada birbirine bağılı taraflar arasında,
  - Takas (değiş tokuş) işlemler yapıldığında,
  - Benzer taleplerini karşılıklı hesaplaşma yöntemiyle gerçekleştirildiği işlemlerde yükümlülüklerin yerine getirilmesi sırasında,
  - Mevzuatlarınca finansal işlemler hakkında istihbarat verilmesi öngörülmeven yabancı ülkelerde tescil olan (ikamet eden) veya banka hesaplarına sahip olan veya kıyı dışı alanları dahil olmak üzere, özel vergi rejimi geçerli olan mekanlarında tescil olan (ikamet eden) kişilerle işlemler gerçekleştirilmesi halinde,
  - Kurumlar vergisi muafiyetine tabi olan veya kanunda belirlenen vergi oranından farklı vergi oranına tabi tutulan tüzel kişilerle işlemlerin gerçekleştirilmesi halinde,
  - İşlemin gerçekleştiği yıldan önceki son iki vergi döneminde vergi beyannamelerinde zarar gösteren tüzel kişilerle işlemlerin gerçekleştirilmesi halinde
- transfer fiyatlamasını önleme kontrolü yapılmaktadır.

Diğer uluslararası işlemler üzerindeki kontrol ise, işlem fiyatının piyasa fiyatından %10 az ya da fazla olması halinde yapılmaktadır. KC sınırları içerisinde ve uluslararası işlem sayılan ithalat/ihracat prosedürleri çerçevesinde mal ve hizmetin satışı/alışı gerçekleştirildiği takdirde, yukarıda belirlenen 5. ve 6. maddeler geçerlidir.

Transfer fiyatlaması kullanılmasını önleme amacıyla bazı işlem türleri üzerinde vergi dairesince denetleme yapılmaktadır. Örnek olarak, petrol, doğal gaz ve rafinelerle ilgili muameleler sayılabilir. Burada belirtmek gerekir ki, Transfer Fiyatlaması Kullanılmasını Kamu Kontrolü Kanunu'nun ilgi alanına giren, malın türüne bakılmaksızın, tüm muameleler vergi dairesi denetimine tabidir. Piyasa fiyatının (karşılaştırılabilir fiyatının) tespit edilmesi mümkün olmadığı takdirde, vergi dairesi tarafından "ertesi satış fiyatı", gibi yöntemler kullanılabilir. Transfer fiyatlaması kullanıldığı tespit edildiği takdirde, cezalandırma sırasında vergi daireleri tarafından aşağıda sayılan vergi türleri tekrar hesaplanmaktadır:

- ✓ Kurumlar Vergisi
- ✓ Katma Değer Vergisi ve Aktsizler* (Aktsizlere tabi işlemlerin gerçekleşmesi halinde)
- ✓ Royalty (yeraltı kaynakları işletmecilerinden alınan vergi türü)
- ✓ Gümrük Ödemeleri
- ✓ Buna bağlı vergi ceza ve faizleri

Kazakistan Hükümeti tarafından imzalanan transfer fiyatlamasına ilişkin uluslararası anlaşmalar çerçevesinde öngörülen hükümler Transfer Fiyatlamasının Kullanılması Kamu Kontrolü Kanunu'ndan önce gelmektedir³⁰⁷.

Kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren uluslararası ticari işlemlerde transfer fiyatlandırması kullanılmasının bir dizi kontrolü yapılmıştır. Bunun yanısıra, petrol ve değerli maddelerin ortalama ihracat fiyatlarının dünya fiyatlarına yakınlaştırıldığı tespit edilmiştir. Ancak, bu Kanun hala transfer fiyatlandırma ile ilgili sorunları çözememektedir. Böylece, ulusal iktisatçılara göre, petrol transfer fiyatlarından dolayı 1998–2004 döneminde 12 milyar doları aşan gelir kaybı hesaplanmıştır.

B. Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi

Günümüzde çifte vergilendirme sorunu genellikle ilgili devletler arasında yapılan ikili anlaşmalarla çözüme bağlanmaktadır. Kazakistan da, bu doğrultuda 31 Aralık 2006 tarihi itibarıyla 37 ülkeyle çifte vergilendirme anlaşmaları imzalamıştır. Bu ülkeler arasında ABD, Kanada, Rusya, Hollanda ve Birleşik Krallık gibi ülkeler yer almaktadır³⁰⁸.

Kazakistan farklı tarihlerde hem gelişmiş hem gelişmekte olan ülkeler ile Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları imzalanmıştır. Bu hususta ilk anlaşmaları Büyük Britanya, Türkiye, Fransa ve ABD ile imzalayan Kazakistan; ticaretin genişlemesi, ülkeye giren yatırımların hacminin artırılması, yabancı yatırımcıların

---

* Kazakistan'da alkollü ürünlerden, tütün, petrol gibi mallar üzerinden alınan vergi türü, Özel Tüketim Vergisinin benzeri

³⁰⁷ **Kazakistan: Biznes i Investitsiyi: Obşiy Obzor** (Kazakistan: İşletme ve Yatırımlar: Genel Bir Bakış) Ernst&Young, Şubat 2006, s. 33

³⁰⁸ **Doing Business in Kazakhstan 2007**, Macleod Dixon Lawyers Yayınları, s.6, www.macleoddixon.com, (Erişim: 14.01.2008)

güveninin sağlanması ve dünya pazarında rekabet gücünün artırılabilmesi için diğer ülkelerle de bu konuda görüşmelere devam etmektedir.

Halen, Kazakistan'ın Danimarka, Makedonya, Kuveyt, Yunanistan, Suudi Arabistan, İsrail ve Lüksemburg gibi ülkelerle Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları yapılması konusunda müzakereleri devam etmektedir. Fakat, yabancı yatırımcıların ülkede Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmalarının uygulamasında zaman zaman bürokratik güçlüklerle karşılaştıkları bilinen bir gerçektir.

B. İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları

Günümüzde yabancı yatırımlara dair yapılmakta olan düzenlemelerde yatırım anlaşmalarının rolü artmış ve uluslararası hukuk ilkelerine göre öncelikli yer kazanmıştır³⁰⁹.

Kazakistan, 35 ülkeyle yapılan İki Taraflı Anlaşmaya imza atmıştır. Bu ülkeler arasında Birleşik Krallık, ABD, İtalya, Almanya, Hollanda, İspanya, Belçika, Lüksemburg gibi ülkeler yer almaktadır.

Her ne kadar garantiler anlaşmaya bağlı olsa da genel olarak İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları yatırımcılara aşağıdaki yararları sağlamaktadır:

- Yerli ve yabancı yatırımcıların eşit hakları;
- Hem yatırımcının hem Hükümetin yatırım sözleşmelerinde yer alan sorumluluklara uyma zorunluluğu;
- Ulus esaslı ayırımın yapılmaması;
- Yatırımların tam ve muhakkak korunma ve güvenliğinin sağlanması;
- Yatırım ve gelirlerin serbest transferi;
- Kamulaştırmaya karşı garanti ve/veya kamulaştırma durumunda uygun ve tatmin edici tutarda tazminatın ödenmesi³¹⁰.

³⁰⁹ BATALOV, Askar, **Pravovoye Regulirovaniye Investitsionnoy Deyatelnosti V Respubliki Kazahstan** (Kazakistan Cumhuriyeti'nde Yatırım Faaliyetlerinin Kanuni Düzenlemeleri), Busy Kazakhstan Dergisi, <http://www.investkz.com/journals/34/297.html>, (Erişim: 21.01.2008)

³¹⁰ **New Law Endangers Oil And Gas Contracts In Kazakhstan**, Summary, November 2007, s.2, <http://www.freshfields.com>, (Erişim: 21.01.2008)

Kazakistan'ın diğer ülkelerle imzaladığı yatırımları teşvik eden ve koruyan anlaşmalarda, yatırımcılara seçim yapma hakkı verilmektedir. Her durumda yatırımcı iki rejim (uluslararası ve yerel yasa) arasında tercih yapabilir³¹¹.

VI. KAZAKİSTAN'DA YATIRIMLARA YÖNELİK MEVZUAT

Kazakistan 1990'larda bağımsızlığını kazandıktan sonra yabancı yatırımlarına büyük bir ihtiyaç duymaya başlamıştır. Kazakistan'da yatırımlara ilişkin hukuki esasların oluşumu ve gelişimi 7 Aralık 1990 yılında çıkarılan "Kazak SSC'de Yabancı Yatırımlara Dair Kanun" ile başlamıştır. Bu Kanun yatırımların korumasının hukuki zeminini oluşturmuş, bunun yanısıra ülke ekonomisine yabancı yatırımları çekmek amacıyla yatırımcılar için bir dizi vergisel kolaylıklar sağlamıştır³¹². Kanun, yatırım yapılan yılı izleyen 10 yıl boyunca veya uzun vadeli yatırım sözleşmesi sürecinde yasamada ortaya çıkabilecek olumsuz değişikliklere karşı korumayı sağlamaktaydı³¹³. 27 Aralık 1994 yılında kabul edilen "Yabancı Yatırımlar Kanunu" ikinci kuşak kanunu olarak adlandırılabilir bir sonraki adım olmuştur. Bu Kanunda yer alan değişiklikler ve gelişmelerde Kazakistan'ın ekonomik gelişimi ve yatırım ikliminin iyileşmesinden kaynaklanan yatırımcılara karşı devlet politikasındaki değişiklikler dikkate alınmıştır.

28 Şubat 1997 yılında kabul edilen "Doğrudan Yatırımların Devlet Tarafından Desteklemesi Kanunu" ise yatırım yasasında önemli bir gelişme olmuştur. Bu Kanun, ekonominin öncelikli sektörlerinde yatırım faaliyetlerini kontrol altına alarak üretim gelişiminde itici güç oluşturmuştur³¹⁴. 2003 yılında ise, yatırımların desteklemesi ve teşvikinde uluslararası tecrübeyi göz önünde bulundurarak yeni Yatırım Kanunu kabul edilmiştir. Bu Kanunun yeni hükümleri yerli ve yabancı yatırımcıları arasındaki hakların eşitlenmesi, yatırım tartışmalarının çözüm mekanizmasını kolaylaştırması gibi hususlardan oluşmaktadır³¹⁵. Ayrıca, farklı ülkelerle imzalanmış İki Taraflı Anlaşmalarla yatırımların korunması sağlanmaktadır.

---

³¹¹ BATALOV; a.g.m.

³¹² BATALOV; a.g.m.

³¹³ **Investment in Kazakhstan**, KPMG 2006, s.42

³¹⁴ BATALOV; a.g.m.

³¹⁵ **Investitsionnyy Klimat Kazahstana** (Kazakistan'da Yatırım Ortamı), www.kazakhstan.embassy.lt, (Erişim:09.01.08)

Kazakistan tarafından imzalanmış uluslararası anlaşmalar, Kazakistan Cumhuriyeti Yatırım Kanunu'nda vurgulandığı gibi Yatırım Kanunu'ndan önce gelmektedir³¹⁶.

Kazakistan'ın doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik stratejilerinin özelliği, yerel bebek sanayilerini yabancı rekabetten korumasıdır. Ayrıca, Hükümet gaz ve petrol sektörlerine yapılan yatırımlarda yerel içeriğin artırılması üzerinde yoğunlaşmaktadır³¹⁷.

Diğer taraftan yeni kanun eskisi gibi yatırımların, yatırımın yapıldıktan sonraki 10 senelik süre içerisinde yatırımcının aleyhine yapılan herhangi kanuni değişikliklere karşı korumasını sağlamamaktadır. Yeni kanun sadece Yatırım Komitesi ile yatırım sözleşmeleri imzalayan yatırımcılara bazı garantiler vermektedir. Bu garantiler milli güvenlik, çevre koruması ve nüfusun sağlığı sorunlarına dair kanuni değişiklikler için geçerli değildir. Ayrıca, kanunda ihracat/ithalat/üretim süreci ve şartlarındaki değişikliklere karşı herhangi bir koruma verilmemektedir³¹⁸.

A. Yatırım Kanunu

Kazakistan Hukuku'nda yatırımlara yönelik kanuni gelişim şu şekilde özetlenebilir:

- Ülkenin mali kaynaklarına ihtiyacını gidermek üzere yabancı yatırımları ülke ekonomisine çekmesi amaçlanmış ve 27 Aralık 1994 yılında Yabancı Yatırımlar Kanunu kabul edilmiş;
- 28 Şubat 1997 yılında Doğrudan Yatırımların Devlet Tarafından Desteklemesi Kanunu;
- 8 Ocak 2003 tarihinde ise Yatırım Kanunu kabul edilmiştir.

2003 yılında yatırımların desteklemesi ve teşvikinde uluslararası tecrübeyi göz önünde bulundurarak yeni Yatırım Kanunu kabul edilmiştir. Bu Kanunun esas itibarıyla yeni hükümleri, yerli ve yabancı yatırımcılar arasında hakların

³¹⁶ **Doing Business in Kazakhstan 2007**, Macleod Dixon Lawyers Yayınları, s.6, www.macleoddixon.com, (Erişim: 14.01.2008)

³¹⁷ **Investment Climate In Kazakhstan**, Country Report, United Nations Economic And Social Commission For Asia And The Pacific, s. 12, www.unctad.org, (Erişim: 12.02.2007)

³¹⁸ **Kazakistan: Biznes i Investitsiyi: Obşiy Obzor** (Kazakistan: İşletme ve Yatırımlar: Genel Bir Bakış) Ernst&Young, Şubat 2006, s. 6

eşitlendirmesi, yatırım tartışmalarının çözüm mekanizmasını kolaylaştırması, vs. olmuştur³¹⁹.

Söz konusu kanunla birlikte, ülkede faaliyette bulunan yabancı yatırımcılara ilişkin vergi kolaylıklarını kaldırılmış ve buna ilaveten yatırımcılarla imzalanan yatırım sözleşmeleri yerel yasalarda ve uluslararası anlaşmalarda yapılacak değişikliklere karşı daha duyarlı hale getirilmiştir³²⁰.

Bu kanunda yatırımcı ve girişimci bakımından getirilen hususlar özetle şunlardır:

- Bu kanunla; yabancı yatırımcılara yönelik olarak, devlet garantisi altına alınmalarına dair şartlar belirlenmekte ve politik durum ve mevzuattaki değişiklikler, kamulaştırmadan kaynaklanabilecek durumlar, devlet organlarının ve örgütlerinin yasal olmayan davranışları, savaş ve herhangi bir silahlı çatışma vb. durumlara karşı yabancı yatırımcılara garantiler verilmektedir.
- Yabancı yatırımcılar, Kazakistan Cumhuriyetinin bankalar ve döviz düzenlemeleri ile ilgili mevzuatına uygun olarak milli para birimi veya döviz cinsinden hesap açma hakkına sahiptirler. Kazakistan Cumhuriyeti tarafından düzenlenen prosedüre uygun olarak vergi ödemeleri ve diğer her türlü zorunlu ödemeler yapılarak gelir transferi gecikmeksizin serbestçe yapılabilmektedir.
- Yabancı yatırımcılar, faaliyetlerinden elde ettikleri geliri, Kazakistan Cumhuriyeti topraklarında yeni bir yatırım için, mal alımı için ve mevzuat tarafından yasaklanmayan herhangi bir amaç için kullanma hakkına sahiptir.
- Yabancı ortaklı bir girişimin, şirket sermayesine, yabancı yatırımcının katkısı olarak Kazakistan Cumhuriyeti'ne ithal edilen kaynaklar, gümrük vergisinden muaftır. Bu kaynaklar ihraç edildiğinde gümrük vergisinden muaftır. Böyle bir muafiyet, yabancı iştirakli girişimlerin kendi ihtiyaçları ve personel gereksinimi için düşünülmüştür.

---

³¹⁹ Investitsionnyy Klimat Kazahstana (Kazakistan'da Yatırım Ortamı), www.kazakhstan.embassy.lt, (Erişim:09.01.08)

³²⁰ Investment in Kazakhstan, KPMG 2006, s.40

- Yabancı iştiraklı bir şirkette, işe alma, işten çıkarma kararları, ödeme şartları ve primleri de içeren üretim ve işgücü kararları, toplu iş sözleşmesi ve şahsi iş sözleşmelerinin yabancı ve yerli yönetim tarafından düzenlenebilmektedir.
- Yabancı işçilere döviz cinsinden yapılacak olan ücret ödemeleri, ilgili vergi ve zorunlu ödemeler yapıldıktan sonra, yabancı ülkelere kendileri tarafından transfer edilebilmelidir.
- Yabancı iştiraklı girişimlerin, yabancı çalışanlarının emeklilik hükümlerini ilgilendiren ödemeler, daimi ikametgahlarının bulunduğu ülkelerin fonlarına, kendi para biriminden ve o ülkenin mevzuatına uygun olarak transfer edilecektir.
- Yabancı iştiraklı girişimler, Kazakistan Devlet Sosyal Sigorta Kurumu'na, Kazakistan Cumhuriyeti girişim ve kuruluşlarındaki yabancı işçiler için belirlenmiş oranlarda prim ödeyecektir³²¹.

Hala uluslararası mahkeme ve yatırım sözleşmeleri ile ilgili hükümlerde açıklık kazanmayan yabancı yatırımların hukuki temelini oluşturan bu Kanunla ilgili yatırımcılar endişe duymaktadırlar. Kazakistan'a yapılan yabancı yatırımların büyük kısmının petrol ve gaz sektörüne yapılmakta olduğuna işaret edilmiştir. Bu sektörle ilgili önemli husus ise, petrol muameleleri için mal ve hizmet satın alınmasında Devlet tarafından getirilen "yerel içerik" zorunluluğudur³²².

7 Haziran 2002 yılında Kazakistan Hükümeti petrol ile ilgili muamelelerde mal (hizmet) alım satımına dair Yönetmeliği kabul etmiştir. Yer altı Kaynakları Kullanım Kanunu ve Petrol Kanunu'na göre yer altı kaynakların çıkarma faaliyetinde bulunan tüzel kişiler:

---

³²¹ İZATOLDAYEV; a.g.t., s. 82

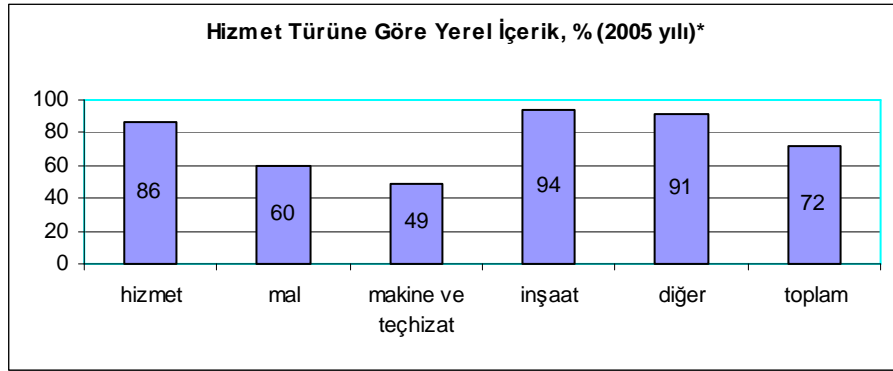
³²² **Kazakhstan Country Report**, s.344, <http://www.ustr.gov>, (Erişim:21.01.2008)

- Kazakistan'da üretilen mal veya hizmeti satın almak;
- Personelin işe alınmasında yerel personele öncelik hakkını vermek mecburiyetindedir.

Yönetmelikte yerel içeriğe ve petrol ile ilgili muamelelerde mal veya hizmet alım satımı için yer alan ihale prosedürlerine dair ayrıntılı bir liste yer almaktadır³²³.

Bu uygulama Kazakistan'da yerel işgücünün çıkarlarını savunmakta olup, böylece yabancı yatırımlarının katma değeri artırmaya çalışılmaktadır. Aşağıdaki grafikte 2005 yılında yer altı madde çıkarılmasında Kazakistan menşeli mal ve hizmetten % olarak ne kadar faydalanıldığı gösterilmektedir.

Şekil 7: Kazakistan'da 2005 Yılında Yerel İçeriğin Oranı

* katı yer altı maden yatakları için veriler
(Kaynak: Jeoloji ve Yer Altı Kaynakları Kullanımı Komitesi Verileri)

Şekilde, özellikle madencilik, gaz ve petrol gibi stratejik sektörlerde faaliyette bulunan yabancı şirketlerin yerel firmaların sunduğu hizmetlerden ne düzeyde yararlandıkları gösterilmektedir. Söz konusu sektörlerin büyük ölçekte ülkeye yabancı yatırımları çekmesinden dolayı yerel firmaların hükümet tarafından desteklenerek piyasada rekabet edebilme kapasitesini artırıcı koşulların oluşturulması ve bu bağlamda yerel üretimin artırılması hedeflenmektedir. Grafikte görüldüğü gibi 2005 yılı itibariyle hizmet türüne göre belirlenen sektörlerden yabancı yatırımcıların yerel firmalardan sağladıkları destekler değişik oranlar arz etmekle birlikte en büyük payı inşaat ve hizmet sektörleri almaktadır. Tüm sektörler itibariyle sağlanan destek ise %72 düzeyinde gerçekleşmiştir.

³²³Country Report, Investment Climate In Kazakhstan, **United Nations Economic And Social Commission For Asia And The Pacific**, s. 23 www.unctad.org, (Erişim: 12.02.2007)

A. Yatırımlarda Devlet Tarafından Verilen Garantiler

Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası, Yatırım Kanunu ve diğer yasal anlaşmalar ile KC tarafından imzalanan uluslararası anlaşmalar çerçevesinde yatırımcılara mutlak ve tam bir koruma sağlamaktadır. Kazakistan Hükümeti tarafından; yatırımcı ile KC kamu kurumları arasında imzalanan sözleşmelerde yer alan şartların korunması garanti altına alınmaktadır³²⁴.

B. Yatırımların Devlet Tarafından Desteklenmesi

Kazakistan'a yönelik yabancı ve yerel yatırımların tarım sektörü olmak üzere ekonominin öncelikli sektörlerine yapılmasının teşviki amacıyla yatırımların devlet tarafından desteklenmesine yönelik sistem oluşturulmuştur.

Ayrıca ülkede yatırımları ulusal ekonomiye kanalize etme konusunda ortaya çıkabilecek sorunlarının çözümü ve yatırımların koordinasyonu ile ilgilenen Yatırım Komitesi kurulmuştur. Yatırım komitesi, vergi ayrıcalıkların sağlanmasına dair yatırımcılarla yatırım sözleşmeleri akdetmek ile yetkili bir kamu komitesidir³²⁵.

VII. KAZAKİSTAN'DA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK TEŞVİK ARAÇLARI

Yabancı yatırım finansman kaynağı olarak ülkenin ekonomik kalkınma ve gelişme sürecine büyük bir katkı sağlamaktadır. Bağımsızlığının ilk yıllarında ülkede sermaye kıtlığı, üretimin yetersizliği ve bir dizi ekonomik sorunların çözümü olarak görülen yabancı yatırımlara yönelik farklı teşvik ve ayrıcalıklar sağlanmıştır. İlk yasal uygulamalar yabancı yatırımcıları yerel yatırımcılardan ayrıcalıklı bir konuma getirmiştir. Bu durum aynı zamanda adaletsiz bir iş ortamına neden olmuştur. Günümüzde ise, yatırımlara yönelik kanunlarda değişiklikler yapılmış ve bu süreç hala devam etmektedir.

Vergisel ayrıcalıkların sağlanması 8 Ocak 2003 yılında kabul edilen "Yatırım Kanunu" çerçevesinde kontrol edilmektedir. Bu Kanun, yatırımların teşvik

³²⁴ **Zakon Respubliki Kazahstan ot 8 Yanvarya 2003 Goda N 373-II** (8 Ocak 2003 Yılı 373-II No'lu Kazakistan Cumhuriyeti Kanunu), <http://kazakhstan.embassy.lt>, (Erişim:09.01.08)

³²⁵ **İnformatsionnyy Paket Dlya Investora** (Yatırımcılar İçin Bilgi Paketi), <http://kazakhstan.embassy.lt>, (Erişim:09.01.08)

edilmesinin hukuki ve iktisadi temellerini belirlemekte, yatırımların Kazakistan'a yapıldığı zaman yatırımcıların haklarının korunmasını sağlamakta, yatırımların devlet tarafından desteklenmesinin sınırlarını ve yatırımcıları ilgilendiren tartışma ve sorunların çözüm yollarını belirlemektedir³²⁶.

Yatırım Komitesi yatırım kontratını imzalayan yatırımcılara aşağıda sıralanan ayrıcalıkları tanıyabilmektedir:

- Taşınmaz varlıklara yapılan yatırımların hacmine bağlı olmak üzere belli dönem içinde uygulanan vergi ayrıcalıkları. Özel vergi rejimi çerçevesinde faaliyette bulunan piyasa unsurları bu ayrıcalıklardan yararlanamazlar;
- Yatırım projesinin gerçekleştirilmesi için gereken teçhizatın ve parçalarının ithali gümrük vergisi muafiyeti;
- Taşınmaz varlıklara yapılan yatırım değerinin %30'a kadar aynı devlet tahsisi³²⁷.

Yatırımcılar, yatırım projesinin gerçekleştirilmesi için ülkeye donatım ve teçhizatların ithalatında 5 yılı aşmamak koşuluyla sözleşmenin geçerlilik süresi içerisinde gümrük vergisi muafiyetinden yararlanmaktadırlar. Aynı devlet tahsisi ise, yatırım projelerinin gerçekleştirilmesi için devlet tarafından geçici olarak verilen ve sözleşmede belirtilen yükümlülüklerin yatırımcı tarafından yerin getirildiği takdirde gelecekte mülkiyete devredilecek kamuya ait mülkleri olarak tanımlanmaktadır.

Arazi, binalar, makine ve teçhizatlar, yük taşıma araçları, vs. aynı tahsise konu olabilmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, aynı tahsis taşınmaz varlıklara yapılan yatırım değerinin %30'dan daha fazla olamaz³²⁸. Ayrıca, ülkede 1996 yılında uygulamaya konulan "Özel Ekonomik Bölgelere İlişkin Kanun" ile serbest bölgelerde faaliyette bulunan yatırımcılara bazı kolaylıklar sağlamaktadır.

---

³²⁶ **Sistema Gosudarstvennoy Podderjki Investitsiy** (Yatırımların Devlet Tarafından Desteklenmesi Sistemi), <http://kazakhstan.embassy.lt>, (Erişim: 09.01.08)

³²⁷ **Investment in Kazakhstan**, KPMG 2006, s.42

³²⁸ **Gosudarstvennaya Podderjka Investitsiy** (Yatırımların Devlet Tarafından Desteklenmesi), <http://e.gov.kz>, (Erişim: 12.01.2008)

A. Vergisel Ayrıcalıklar

Kazakistan vergi sisteminde yer alan teşviklerin amacı Yatırımlar Kanunu'nda belirlenmektedir. Bunlar; ekonominin gelişmesini sağlamak üzere olumlu bir yatırım ortamının oluşturulması, yeni üretim sektörlerinin oluşturulması, varolan sektörlerinin genişletilmesi, ve bu sektörlerin yenilenmesi için yatırımların teşvik edilmesi ile nitelikli işgücünün sağlanması olarak sıralanmaktadır³²⁹.

Ayrıca, Kazakistan'da bölgesel kalkınma, yeni teknoloji, ihracata dönük üretim, yeni ürün türleri imalatı, yatırımların ülkeye çekilmesi, düzgün pazar ilişkileri tesis edilmesi, işletme yönetimi modern yöntemlerinin işletmelere tanıtılması ve sosyal sorunların çözülmesi gibi politikalar belirlenmektedir³³⁰.

Kazakistan'da yatırım ayrıcalıklarından öncelikli sektörlerde faaliyet gösteren yatırımcılar faydalanabilir. Bunlar; tarım, ormancılık, gıda üretimi, tekstil, kimyasal sektör, metalcilik, makine üretimi, mobilya, telekomünikasyon, tıbbi donatımı, inşaat, otelcilik ve konaklama gibi sektörlerdir³³¹.

Ülke ekonomisindeki öncelikli sektörler Kazakistan Cumhuriyeti Sanayii ve İnovasyon Odaklı Gelişimi Stratejisinde belirlenmiştir. Projenin çerçevesinde madde (gaz ve petrol) kaynaklarını çıkartmaya konu olmayan ve geliştirme gereksinimi var olan bütün ekonomi sektörleri incelenmiştir.

Halihazırda projenin ilk aşamasında rekabetçi potansiyeline sahip olan 23 sektör belirlenmiştir. Sektörler açısından Kazakistan pazarının potansiyeli, Orta Asya bölgesi ve Dünya yüzeyi baz alınarak incelenmiştir. Sonuç olarak, en perspektifli olanları klaster olarak adlandırılan 7 sektör ve alt sektör belirlenmiştir. Bu sektörler; gıda sektörü, turizm, tekstil sektörü, metalürji üretimi, nakliyat ve taşımacılık, inşaat malzeme üretimi olarak sıralanmaktadır³³². Aşağıda yatırımlara yönelik vergisel ayrıcalıklara yer verilmiştir.

---

³²⁹ y.a.g.e.

³³⁰ İZATOLDAYEV; a.g.t., s. 83

³³¹ **Doing Business In Kazakhstan 2007**, Macleod Dixon Lawyers Yayınları, s.9, www.macleoddixon.com, (Erişim: 14.01.2008)

³³² **Prioritetniye Otrastli Dlya Vlojeniya Investitsiy** (Yatırım İçin Öncelikli Sektörler), <http://www.fic.kz/content.asp?parent=6&lng=ru&mid=27>, (Erişim:23.01.2008)

1. Kurumlar Vergisi Ayrıcalıkları

Yatırım projelerini gerçekleştiren işletmeler tarafından kullanılmak üzere yeni giren taşınmaz varlıkların yıllık gelir tutarından 10 yıl boyunca vergi dışı tutulması; tek bir faaliyet alanında yatırım projesini gerçekleştiren yeni işletmelere ise yatırım faaliyetinden elde edilen gelir için 10 yıl kadar vergiden muaf tutulması gibi ayrıcalıklar tanınmıştır (bu uygulama Vergi Mevzuatına 1 Ocak 2005 itibaren girmiştir)³³³.

2. Mülkiyet Vergisi Ayrıcalıkları

Mülkiyet vergisi ayrıcalığı mükellefe, yatırım projesi çerçevesinde kullanılan taşınmaz varlıklar için 5 yıl boyunca mülkiyet vergisinden muaf tutulmaktadır.

3. Arazi Vergisi Ayrıcalıkları

Arazi vergisi ayrıcalığı, mükellefe, yatırım projesi çerçevesinde kullanılan araziler için 5 yıl boyunca arazi vergisinden muafiyet hakkı tanımaktadır.

Yatırım vergi ayrıcalıklarının geçerlilik tarihi ise KC Vergi Mevzuatına göre yatırım kontratında belirlenmektedir. Özel vergi rejimi çerçevesinde faaliyet gösteren tüzel kişiler ve yer altı kaynakları çıkarma faaliyetleri için bu tür vergi ayrıcalıkları geçerli değildir. KC tüzel kişilere devlet sübvansiyonları olarak verilen taşınmaz varlıklarda ise yatırım vergi ayrıcalıkları uygulanmamaktadır³³⁴.

B. Özel Ekonomik Bölgeler (Serbest Bölgeler)

“Özel Ekonomik Bölgelere İlişkin Kanun” 1996 yılında uygulamaya konulmuş olup, çeşitli değişikliklerle düzenlenmeye devam etmektedir. Söz konusu kanun uyarınca özel ekonomik bölgeler azami 10 yıllığına kurulabilmektedir. Serbest bölgelerde yabancı firmalar, Kazak firmaları ile eşit haklara sahiptir³³⁵.

³³³ **Sistema Gosudarstvennoy Podderjki Investitsiy** (Yatırımların Devlet Tarafından Desteklenmesi Sistemi), <http://kazakhstan.embassy.lt>, (Erişim: 09.01.08)

³³⁴ y.a.g.e.

³³⁵ **Kazakistan'ın Genel Ekonomik Durumu Ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri**, TC Almatı Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Mayıs 2006, s. 95

Bu günlerde Kazakistan Cumhuriyeti sınırları içerisinde aşağıda sıralanan Serbest Bölgeler faaliyet göstermektedir.

- “Astana-jana kala” serbest bölgesi, KC Cumhurbaşkanı Nazarbayev’in 29 Haziran 2001 yılı 645 Nolu Buyruğuyla yatırımları çekmesi ve inşaatta ileri teknolojilerini kullanması aracılığıyla İşim Nehri’nin sol kıyısının gelişmesini sağlamak amacıyla Astana Şehri’nin sınırları içerisinde İşim Nehri’nin sol kıyısında kurulmuştur.
- “PİT” serbest bölgesi, KC Cumhurbaşkanı’nın 18 Ağustos 2003 yılı 1166 Nolu Buyruğuyla Almatı Şehri Alatau Kenti’nde kurulmuştur. Kuruluş Amacı; yüksek teknoloji ürünlerinin üretilerek bu sektöre yatırımların çekilmesidir.
- “Ontustık” serbest bölgesi, KC Cumhurbaşkanı 6 Temmuz 2005 yılı 1605 Nolu Buyruğuyla Güney Kazakistan bölgesinde kurulmuştur. Kuruluş amacı; pamuğun işletilmesi ve tekstil sanayi sektörünün geliştirilmesidir.
- “Morport Aktau” serbest bölgesi KC Cumhurbaşkanı 26 Nisan 2002 yılı 583 Nolu Buyruğuyla Aktau şehri sınırlar içerisinde ve Hazar Denizi kıyısında kurulmuştur³³⁶.

1. “Ontustık” Serbest Bölgesi

ÖEB “Ontustık” kanunla kabul edilen azami 10 seneye kadar uygulanmak üzere 1 Temmuz 2005 yılında oluşturulmuştur³³⁷. “Ontustık” serbest bölgesi tekstil sektörünün geliştirme programı çerçevesinde Güney Kazakistan bölgesinde oluşturulmuştur³³⁸. Bu serbest bölgede çalışan firmalar kurumlar vergisinden, mülkiyet ve toprak vergisinden ve kısmen de KDV’den (ithalat işlemlerinde) 10 yıl süre ile muafdir. Ayrıca, yatırımcılar için gümrük ödemelerinde önemli ayrıcalıklar ve muafiyetler tanınmaktadır³³⁹.

³³⁶ **Analitičeskaya İnformatsiya o Hode Realizatsiyi Strategiyi İndustrialno-İnnovatsionnogo Razvitiya Respubliki Kazahstan na 2003-2015 godı** (2003-2015 Yıllarında Kazakistan Cumhuriyeti Sanayii ve İnovasyon Odaklı Gelişimi Stratejisine Dair Analitik Bilgiler)s. 6, http://www.mit.kz/docs/document_147.doc, (Erişim:16.01.2008)

³³⁷ **Kazahstan: Biznes i İnvestitsiyi: Obşiy Obzor** (Kazakistan: İşletme ve Yatırımlar: Genel Bir Bakış) Ernst&Young, Şubat 2006, s. 8

³³⁸ **İnformatsionnyy Paket Dlya İnvestora** (Yatırımcılar İçin Bilgi Paketi), <http://kazakhstan.embassy.lt>, (Erişim:09.01.08)

³³⁹ **Kazakistan’ın Genel Ekonomik Durumu Ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri**, TC Almatı Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Mayıs 2006, s. 97

2. “Astana – Jana Kala” Serbest Bölgesi

Serbest bölge, Astana'nın ekonomik gelişimini sağlamak üzere KC Cumhurbaşkanının Kararıyla Işım Nehrinin sol kıyısında kurulmuştur. Başkent altyapı sistemini oluşturulacak olan idari bina ve konut projelerin inşaat ve montaj işleri yerine getirmekle yükümlü yatırımcılar bazı vergi ve gümrük ayrıcalıklarından yararlanmaktadırlar³⁴⁰.

“Astana-jana kala” serbest bölgesinde faydalanabilen vergi ayrıcalıkları aşağıdaki gibidir:

- Serbest bölge sınırları içerisinde satılan ve/veya tamamen inşaat sürecinde tüketilen mal ve hizmetlere yönelik KDV muafiyeti;
- Serbest bölgede bulunan idari ve konut binaları sürekli arazi vergisinden muaf tutulmuştur;
- Serbest bölgede bulunan idari ve konut binaları ayrıca bina vergisinden muaftır.

3. “Morport Aktau” Özel Ekonomik Bölgesi

Söz konusu özel ekonomik bölge, Aktau kenti sınırları içindeki 227,1 hektarlık liman alanını kapsamakta olup, Hazar Denizi kıyısındadır.

Aktau serbest bölgesindeki vergi ayrıcalıkları aşağıdaki gibidir:

- Kurumlar vergisi muafiyeti,
- Öncelikli sektörlerde yapılan üretimde kullanılan arazi için arazi vergisi muafiyeti,
- Öncelikli sektörlerde yapılan üretim için kullanılan aktifler için emlak/mülkiyet vergisi muafiyeti bulunmaktadır.
- ÖEB'de serbest gümrük bölgesi rejimi yürürlüktedir.

³⁴⁰ Astana New City, <http://www.astana.dan.kz/sez/index.html>, (Erişim: 14.01.2008)

Yukarıda sayılan ayrıcalıklardan yararlanmak isteyen firmaların Aktau ÖEB'ye vergi için kayıtlı olmaları, ÖEB dışında yapısal şube kurmamaları ve gelirlerinin %90'nı aşağıdaki öncelikli alanların bir ya da birkaçında üretilen malların satışından elde etmesi gerekmektedir:

- Kimya sanayi,
- Plastik ve kauçuk maddelerin üretimi,
- Metalik olmayan mineral ürünlerin üretimi,
- Metalürji sanayi,
- Makine ve ekipman üretimi³⁴¹.

4. "PİT" Özel Ekonomik Bölgesi

Almatı'da 340 hektarlık bir alana 1 Ekim 2003 tarihinde en fazla 10 yıl süreliğine Bilgi Teknoloji Parkı niteliğinde olan Özel Ekonomik Bölge kurulmuştur.

Söz konusu bölge, aşağıdaki vergi kolaylıkları sağlamaktadır:

- Kurumlar vergisinde %50 indirim;
- Bölgedeki araziler ilgili bilgi teknolojileri faaliyetlerinde kullanıldıkları takdirde arazi vergisinden muafır;
- İlgili bilgi teknolojileri faaliyetlerinden elde edilen satış gelirleri için KDV muafiyeti;
- Bölgede serbest gümrük bölgesi rejimi yürürlüktedir.

Yukarıda sayılan ayrıcalıklardan yararlanmak isteyen firmaların vergi için kayıt olmaları, bölge dışında yapısal şube kurmamaları ve gelirlerinin %90'nı aşağıdaki öncelikli alanların bir ya da birkaçında üretilen malların satışından elde etmesi gerekmektedir³⁴².

---

³⁴¹ **Kazakistan'ın Genel Ekonomik Durumu Ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri**, TC Almatı Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Mayıs 2006, s. 96

³⁴² **Kazakistan'ın Genel Ekonomik Durumu Ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri**, TC Almatı Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Mayıs 2006, s. 97

VIII. KAZAKİSTAN'DA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK VERGİSEL TEŞVİKLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sovyet Kazakistan ekonomisinin diğer cumhuriyetler için hammadde sağlamaya yönelik geliştirilmesi, bugün bile ülkenin hammadde sağlayıcısı konumundan kurtulamamasına yol açması da önemli sorunlar arasındadır.³⁴³

Bu açıklamalar çerçevesinde Kazakistan ekonomisinin hangi sektörlerinde yatırıma ihtiyaç duyulduğuna dair bir tespit yapıldığında tüm sektörlerin yatırıma ihtiyaç duyduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu konuda ülke ekonomisinin sağlayacağı avantaj ve dezavantajlar, üstünlükler ve zayıflıklar değerlendirilerek ve dünyadaki gelişmeler dikkate alınarak planlı bir şekilde önceliklerin belirlenmesi gerekmektedir.

Stratejik öneme sahip sektörlerden başlayarak, kademeli olarak artan oranlarda ekonominin diğer sektörlerine de yatırımların kaydırılması, izlenmesi gereken bir politikadır. Burada asıl önemli görev, stratejik sektörlerin doğru bir şekilde saptanması ve yatırımda öncelikli sektörlerin doğru bir şekilde ve doğru bir zamanda belirlenmesidir.³⁴⁴

Kazakistan ekonomisinin stratejik öneme sahip sektörleri petrol ve gaz sanayi, ulaştırma ve telekomünikasyon, demir ve demir dışı metalürji ve tarım olarak belirlenmiştir. Bu sektörlerin seçiminde ülkenin doğal kaynaklar açısından zengin olması, toprakların genişliği ve Avrasya'nın ortasında transit bir ülke konumunda olması, geniş tarım alanlarına sahip olması gibi faktörler etkili olmuştur.³⁴⁵

İlk etapta, özellikle petrol ve gaz sanayi ekonominin "lokomotifi" olarak belirlenmiş ve tüm çabalar petrol ve gaz üretimi arttırmak, sektördeki altyapıyı geliştirmek ve modernizasyonunu sağlamak, aynı zamanda ileride ihtiyaç duyulacak yeni ihraç rotalarını geliştirmek amacıyla yatırımları bu alana çekmek için harcanmıştır. İç kaynak yetersizliği, teknoloji ve etkin ve profesyonel yönetim bilgisi eksikliği gibi nedenlerden dolayı yerli yatırımlardan çok yabancı yatırımların bu

³⁴³ ÇERNİH, Vladimir; **İnvestitsionnaya politika Kazahstana**, Rauan Yayını, Almaty 1998, s. 53.

³⁴⁴ OMAROV, İsabek; **Kazahstan i Rınoçnaya Ekonomika**, Rauan Yayını, Almaty 1997, 37.

³⁴⁵ BEKBERGENOV; **Reformı i Ekonomika Kazahstana**, Rauan Yayını, Almata 1999,s. 17.

sektöre çekilmesine önem verilmiştir. Yabancı yatırımcıların da rezerv bakımından çok zengin olan petrol ve gaz yatakları ile ilgilenmesi, kısa sürede büyük yatırımların bu sektöre yapılmasına neden olmuştur. Bugüne kadar Kazakistan'a yapılan yabancı yatırımların %50'si gibi büyük bir oranı petrol ve gaz sektöründe gerçekleşmiştir. Yatırımların çoğu devlet ulusal şirketleri ile yabancı şirketler arasındaki ortaklıklar şeklinde gerçekleşmiş ve özellikle ABD'li petrol şirketlerinin bu konuda daha etkin olduğu gözlenmiştir.³⁴⁶

İkinci aşamada, petrol ve gaz ihracatından sağlanan gelirlerin de yardımıyla, ekonominin diğer sektörlerinde yatırım için gerekli altyapının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Kazakistan topraklarının genişliği göz önünde bulundurularak ulaştırma, telekomünikasyon ve enerji dağıtım sektörlerinin geliştirilmesine önem verilmiştir. Ayrıca, ülke ekonomisinin ikinci "lokomotif" sektörü olan demir ve demir dışı metalürji sektörüne büyük yabancı yatırımcılar çekilmiştir.

Yukarıda sayılan sektörlerin Kazakistan ekonomisi açısından stratejik öneme sahip olmasından dolayı ve büyük miktarda sermaye yatırımlarını gerektirdiği için, hem devlet ulusal şirketlerinin ortaklığı şeklinde devlet kontrolü sağlanmış hem de önemli miktarda yabancı sermaye, teknoloji ve tecrübe ulusal ekonomi yararına kullanılmıştır. Yatırımcıların birçok engel ve risklere rağmen bu sektörlere yatırım yapmalarında ülkenin sahip olduğu çok zengin kaynaklarının yanı sıra sağlanan devlet desteğinin etkili olduğu şüphesizdir.

Ekonomik kalkınma programı çerçevesinde belirlenen öncelikli yatırım hedeflerinin birçoğuna ulaşılmıştır. Yatırımcıların önemli sektörlere gelmesi sağlanmış ve yatırımların devam etmesi için yatırım ortamını iyileştirici çeşitli tedbirler alınmıştır.

Stratejik öneme sahip sektörlerde gelişimin sağlanmasının yanı sıra sosyal alanlar, konut yapımı, işleme sanayi (gıda, tekstil, kimya vb. sektörler) ve turizm sektörü de yatırımda öncelikli sektörler olarak belirlenmiş ve yatırımcıları bu sektörlere çekmek için gümrük kolaylıkları ve vergi teşvikleri sağlanmıştır.

---

³⁴⁶ <http://www.abm-istanbul.org/dokumanlar/abm/bilgibankasi/ulkeler/ulkeler/kazakistan/kazakistan.pdf>, (Erişim:15.04.2008)

Son yıllarda Kazakistan ekonomisinde gerçekleşen gelişmeler dış ticaretin büyümesine, işletmelerin karlılığının artmasına ve bunun sonucu olarak da vergi gelirlerinin yükselmesine yol açmıştır³⁴⁷. Günümüzde geçerlilikte olan Yatırım Kanunu'nun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 2003 ve 2004 yıllarında 3,4 milyar dolara eşit 274 yatırım sözleşmesi imzalanmıştır. Bunlardan, 811,2 milyon dolara eşit 84 yatırım sözleşmesi 2004 yılında gerçekleştirilmiştir. 2005 yılındaki durumuna göre toplam olarak 4,8 milyar dolara yakın bir tutarında 304 yatırım sözleşmesi imzalanmıştır³⁴⁸. Böylece Kazakistan'da yatırımlar devlet garantisi altına alınmakta olup yabancı yatırımcılara güven kazandırılmaya çalışılmaktadır.

Kazakistan'ın petrol sektörü dışında ve madde kaynakları çıkartmaya konu olmayan üretim sektörlerinin gelişimine ihtiyaç duyulmaktadır. Burada vergisel teşvikler temel araç olmamakta, fakat yönlendirici bir etkiye sahip olabilmektedir. Kazakistan'da bu amaçlar çerçevesinde stratejik reformlar yapılmakta, Kazakistan Cumhuriyeti Sanayii ve İnovasyon Odaklı Gelişim Stratejisi gibi projeler gerçekleştirilmektedir. Bu gibi stratejiler çerçevesinde ülke ekonomisinde öncelikli sektörler belirlenmekte olup milli ekonomisinin petrol ve gaz gelirlerine bağımlılığı azaltılmaya çalışılmaktadır.

Bu bağlamda, Kazakistan'da madde kaynaklarının çıkartmaya konu olmayan üretim sektörlerinde kurumlar vergisi ve gelir vergisi oranları indirilebilir. Böylece, petrol sektöründeki mükellefler ile petrol dışı sektörlerdeki mükellefler arasında eşitlik sağlanabilir. Madde çıkartmaya konu olmayan üretim sektörlerinde faaliyette bulunan mükelleflerin gelirlerinin önemli kısmı vergiye tabi tutulmayacağı için tasarrufa ve bu doğrultuda yeni yatırımlara yönlendirilecektir.

Yeni vergi oranlarının hesaplanmasının ise, bütçeleme ve vergi ile ilgili bütün bilgilere sahip olan Ekonomi ve Bütçe Planlama Bakanlığı uzmanları tarafından yapılması, yani hesaplamaların ampirik ve sayısal çalışmalara dayandırılması gerekmektedir³⁴⁹.

---

³⁴⁷ MARAVİTA, Enco; **O Vozmojnostyah Kazahstana Uveliçit Pritoki Pryamih İnostrannih İinvestitsiy** (Kazakistan'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Artırılması Üzerine), Invest Kazakhstan, 2006/3, s.21, www.kazinvest.kz, (Erişim: 25.12.2006)

³⁴⁸ **İinvestitsionniy Klimat Kazahstana** (Kazakistan'da Yatırım Ortamı), www.kazakhstan.embassy.lt, (Erişim:09.01.08)

³⁴⁹ BAYKAZAH, Adil; **Strane Nujna Otvetstvennaya Fiskalnaya i Nalogovaya Politika** (Ülkemizin Sağlam Para ve Vergi Politikasına İhtiyacı Vardır), <http://www.zakon.kz/our/news/news.asp?id=30017132>, (Erişim: 16.01.2008)

Hâlihazırda Kazakistan'da yeni Vergi Kanunu'nun çıkmasına kadar yer altı kaynaklarının kullanımı yatırım sözleşmelerin imzalanmasına dair yatırımcılarla bütün müzakereler dondurulmuştur. Hükümet tarafından hazırlanmakta olan Vergi Kanunu'nda vergi ayrıcalıklarının sayısının kısıtlanması ve madde çıkartmaya konu olmayan üretim sektörlerinde faaliyette bulunan işletmelerin vergi yükünün azalması hedeflenmektedir.

SONUÇ

Küreselleşme süreci, özellikle 1980'li yıllarda Doğu Bloku'nun ve soğuk savaş döneminin sona ermesi ve bu bölgedeki ülkelerde piyasa ekonomisine geçiş süreci nin başlaması ile beraber hız kazanmıştır. 1980'li yıllar, ülkelerin küresel dünyaya ayak uydurmak için gerekli ekonomik düzenlemeleri yaptığı bir dönem olmuştur. Dünyada birçok ülke, uluslararası mal ve sermaye hareketlerinin üzerindeki kısıtlamaları azalmaya çalışmıştır. Böylece ekonomik anlamda ülkelerin büyük bir kısmı birbiriyle bütünleşmeye başlamıştır.

Sömürgecilik dönemi ile başladığı kabul edilen doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bugün dünyanın neredeyse tüm ülkeleri için önem arz etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler refah seviyelerini yükseltebilmek, işsizliğe çare bulabilmek, dış ticaret açıklarını kapatabilmek için üretim yapmaya, bu üretimi yapabilmek için de yatırım yapmaya mecburdurlar. Yatırım ise sermaye demektir. Bu nedenle, sermayesini kendi kaynakları ile sağlayamayan özellikle gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkeler için DYSY'nin önemi büyüktür. İleri teknoloji ile rekabet edilebilir bir yatırım ortamı yaratabilmek için, işsizlik ve enflasyon oranlarının düşürülmesi, gelir ve refah dağılımının düzeltilmesi için yeni yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Gelişmekte olan ve az gelişmiş ekonomilere olan olumlu katkısının yadsınamaz olduğu DYSY'lerini çekebilmek için ülkeler, tanıtım faaliyetleri düzenlemekte ve yatırımcılara teşvikler sağlamaktadır. Hükümetler, yabancı sermayeyi ülkelere çekebilmek için vergi sistemlerinde yatırım amaçlı pek çok düzenlemeler yapmakta (örneğin; yatırım indirimi, vergi kredileri, vergi tatilleri, hızlandırılmış amortisman gibi) aynı zamanda firmaların yatırım maliyetlerini azaltacak yollar aramaktadır. Yabancı yatırımcının bir ülkeyi seçmesindeki en önemli etmen şüphesiz iyi bir yatırım ortamıdır. İyi bir yatırım ortamı, bürokrasinin az olduğu, birimler arasında koordinasyon sağlandığı, hukuk sisteminin yerli ve yabancı yatırımcılar için eşit olduğu, yolsuzluğun olmadığı veya en aza indirildiği, ekonomik ve siyasi istikrarın olduğu bir ortam demektir. Bu bağlamda, ülkelerin, yasal çerçeve, maliyet unsurları, piyasa güvenliği, sağlam finansman kaynakları ve bürokrasinin azaltılması gibi konularda rekabet avantajı yaratacak düzenlemelere gitmesi gerekmektedir.

Devlet anlayışındaki gelişmelere paralel olarak devletin görev ve fonksiyonları da büyük ölçüde değişmiştir. Devlet, çeşitli ekonomik araçlarla ekonomiye müdahale ederek istikrar, sosyal refah, ekonomik kalkınma ve gelişme gibi çeşitli hedeflere ulaşmaktadır. Bu araçlar arasında en önemlilerinden biri de teşviklerdir. Yatırımlara yönelik teşviklerin uygulanmasında gelişmiş ülkelerin daha çok finansal teşviklere başvurdukları, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin ise vergisel teşviklere yöneldikleri görülmektedir. Bunun nedeni ise, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin mali yardım, uygun koşullu krediler gibi finansal teşvikleri finanse edememesinden kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin vergi cennetleri, yatırım indirimi, vergi tatili gibi teşvik uygulamaları haksız rekabete, vergi gelirlerinin azalmasına ve saydamsızlığa yol açabilmektedir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, yabancı yatırımcılar yatırım yapacak ülkeyi seçerken, ülkedeki genel ekonomik performans, hukuki altyapı, ekonomik ve siyasi istikrar, şeffaflık, pazar büyüklüğü, nitelikli işgücü, rekabet koşulları, sermaye piyasasının gelişmişliği, ticaret ve döviz rejimi, vergi oranları, fiziki altyapı, hammadde durumu, yatırım maliyetleri ve sağlanan teşvikler gibi temel kriterleri göz önünde tutmaktadırlar. Fakat tezimizin ikinci bölümünde belirtildiği gibi yatırım kararlarında vergi teşviklerinin rolü tartışılmalıdır. Yapılmış ampirik ve teorik çalışmaların sonuçları açık ve net değildir. Bazı çalışmalarda teşvikler, yatırım kararlarında önemli bir faktör olarak dikkate alınırken, bazı çalışmalarda ise ihmal edilebilir bir değişken olduğu savunulmaktadır. İncelenen araştırma sonuçlarının hiçbirinde yatırım kararı üzerinde teşvikler ilk sıraya gelmemektedir. Araştırmaların geneli teşviklerin etkinliğini kabul etmekte, ancak ilk sıralarda olmadığını belirtmektedir. Diğer faktörlerin eşit kabul edildiği durumlarda teşvikler önem kazanmaktadır. Ancak neredeyse hiçbir ülkede tamamen birbirine benzer koşullar olmadığı kabul edilmelidir. Bu durumda ülkeler rakipleri ile içinde buldukları durumu değerlendirilmeli ve teşviklere bu ölçüde başvurulmalıdır.

1990'lı yıllardan itibaren ekonomilerin her geçen gün daha da dışa açılması, yabancı sermayeye yönelik engellerin kaldırılması, özelleştirmelerin hızlandırılması, birleşme ve devralmaların yaygınlaşması ile DYSY hareketlenmiştir. DYSY'larından gelişmekte olan ülkelerin aldığı pay artış göstermiştir. Orta Asya ülkeleri arasında en çok DYSY ev sahipliği yapan Kazakistan'da, DYSY kalkınmanın önemli finansman

kaynağı konumuna gelmiştir. Ülkemizdeki başka Orta Asya ülkelerine göre daha istikrarlı ekonomik ve siyasal durum, zengin yer altı kaynaklar, vasıflı ve eğitimli nüfus Kazakistan'ın yabancı yatırımcılar için cazip olmasını sağlamaktadır. Ayrıca Kazakistan'ın coğrafik konumu yatırımcılar için elverişlidir. Avrasya Kıtasının kalbinde yer alan Kazakistan, Rusya, Çin, Batı Güney Asya ve Doğu Avrupa arasında bir dönüm noktası olarak bu bölgeler arasında ticari ilişkilerin geliştirilmesi açısından önemli rol oynamaktadır. Kazakistan'ın yatırımlar açısından dezavantajları ise, altyapı sisteminin zayıflığı, bürokrasi, yolsuzluk ve kayıt dışı ekonomi gibi etkenler sayılabilir. Bağımsızlığın ilk günlerden DYSY önemi anlaşılmış ve bu doğrultusunda vergi mevzuatlarında gereken düzenlemeler yapılmıştır. Yabancı Yatırım Kanunu'nun yanısıra, Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları ve İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları çeşitli ülkelerle imzalanmaya başlanmıştır. Ayrıca da ülkenin transfer fiyatlamasından kaynaklanan vergi kaybını önlemek için 2001 yılında Transfer Fiyatlaması Kanunu yürürlüğe girmiştir. Yasal uygulamalarda, yabancı sermayeli işletmelerde yabancı mal ve hizmetin daha ayrıcalıklı duruma gelmesinden kaynaklanabilecek sorunları önlemek ve yerel mal ve hizmet üreticileri desteklemek için ülkede "yerel içerik" olarak adlandırılan uygulamaya geçilmiştir. Bu uygulamaya göre, yabancı işgücü, mal ve hizmet kullanılmasına kısıtlamalar getirilmiş, böylece yerel işçi ve üreticinin haksız rekabete karşı koruması çalışılmaktadır. Vergi mevzuatlarında da yer alan en son değişiklikler teşvikler konusunda yerel ve yabancı yatırımcılar arasında ayırım yapılmamasına yöneliktir.

DYSY'larının ülke ekonomisine gelmesinde vergisel teşviklerin yanısıra altyapı sisteminin iyileştirilmesi finansal sektörde gerçekleşen reformların devam ettirilmesi ve geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, Kazakistan Hükümeti tarafından hazırlanan 2003-2015 yy. Sanayii ve İnovasyon Odaklı Gelişim Stratejisi çerçevesinde yer altı kaynakların çıkartmaya konu olmayan üretimin çeşitlendirilmesi, ihracata dönük üretim gibi ulusal ekonominin öncelikleri belirlenmiştir. Üretimin çeşitlendirilmesi gibi ekonomik amaçlarının güncel ve gerekli olduğu tartışılmazdır. Kaynak yönetimi temel ilkelerine göre, petrol gelirleri harcanmak yerine üretimin farklı sektörlerinin gelişimini teşvik ederek ülke ekonomisine yatırılması gerekmektedir. Günümüzde Kazakistan ekonomisi ihracata konu olan ürünlerden sadece birkaçına bağlı olmaktadır. İhracatın yaklaşık %65'ini petrol ürünleri oluşturmaktadır. Petrolden sonra önemli ihracat ürünü olarak yalnız madenler gelmektedir. Tezimizde yabancı yatırımların büyük bir kısmı başlıca üretim

sektörlerine yapıldığına işaret edilmiştir. Öyleyse, hammaddenin çıkarılması sonucunda ekonomi büyümeye devam ettiği zaman milli para değerini kaybetmekte ve diğer sektörlerin yerli mallarının dış pazarlarda rekabet edebilirliği düşmektedir.

Bu açıklamalar çerçevesinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkede etkinliğinin sağlanması ve ülke ekonomisine katkısının artırılması bakımından şu hususlarında dikkate alınması gerekmektedir:

- Günümüzde ülkede gündeme gelen konulardan biri üretimin çeşitlendirilmesinin gerçekleştirilmesi için gereken birçok reform ve plan arasında teşvikler de önemli bir rol oynayabilir. Yatırımların ülke ekonomisinde gündemde olan sorunlarının (sermaye kıtlığı, ödemeler dengesi, vs.) çözülmesi gerekmektedir. Mesela, teknoloji üretimi gelişmemiş bir ülke yatırımları bu sektöre yönlendirmek için buna göre teşvik paketleri hazırlamalıdır. Ya da ticaret hadleri ülkenin aleyhine ise, ihracatı arttırıcı etkisini sağlamak amacıyla teşvikler uygulanmalıdır.

- Vergi kaybına yol açan uygulamaları önlemek için ise teşviklerin rasyonel şekilde uygulamaya konulması gerekmektedir.

- Teşvik sistemi oluştururken, teşvikler büyük yatırımları öncelikli sektörler yönlendirici bir etkiye sahip olmalıdır. Kazakistan'a getirecekleri paranın yanında, sağladıkları istihdam, ihracat, yarattıkları yan sanayi, teknolojik imkanlar, know-how, yönetim becerisi sebebiyle kaçırılmaması gereken fırsatlar sunan yatırımlar dikkate alınmalıdır.

- Diğer taraftan, ülkede yalnız büyük sanayii işletmeleri için değil bütün piyasa katılımcıları için iyi yatırım ortamı oluşturulması gerekmektedir.

- Kazakistan'da iç tasarrufları yatırımlara yöneltmek üzere politikalar izlenmelidir. Ülkede bu zamana kadar ulaşılan ekonomik başarıyı ve gelişmeyi devam ettirmek için günümüzdeki dünya ekonomi durumu izlenerek uygun reformlar ve yöntemler kullanılmalıdır.

- Ülkede, ilerideki yaklaşık 25 yıl boyunca istikrarlı bir şekilde petrol kaynaklarının çıkartılması mümkün olmasına rağmen, petrolün kalıcı gelir kaynağından ziyade geçici bir gelir kaynağı olduğunun göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Sonuç olarak, sektörel, bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde ve çeşitli üretim sektörlerin gelişiminde doğrudan yatırımları bu yönde yapılmasını sağlayabilecek teşviklerin hazırlanması önemlidir. Burada, ekonomik stratejilerin ekonomideki öncelikler göz önünde bulundurularak hazırlanması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKTAN, Coşkun Can, VURAL, İstiklal Y.; **Yeni Ekonomi ve Yeni Rekabet**, Rekabet Dizisi 1, TİSK Ajans-Türk Basın Ve Basım A.Ş., Ankara 2004

ALKIN, Erdoğan; **Uluslararası Ekonomik İlişkiler**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1990

AYKOL, Bilge, KURT, Gülüzar; **Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Gelişmeler ve Türkiye İçin Stratejik Planlama ve Konumlanma Yaklaşımı**, İzmir 2006

BEKBERGENOV; **Reformı i Ekonomika Kazahstana**, Rauan Yayını, Almata 1999

BRAINARD, Harry G.; **Uluslararası İlişkiler: Dış Ticaret Teorileri**, Ankara İktisadi Ve Ticari İlimler Akademisi Yayın N°. 84, Ankara 1975

ÇERNİH, Vladimir; **İnvestitsionnaya politika Kazahstana**, Rauan Yayını, Almaty 1998

DEMİR, Mehmet Hulûsi; **Vergilerin Yatırımlar Üzerindeki Etkisi ve Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası**, Ankara Üniversitesi Yayınları: 311, Ankara 1971

DURAN, Mustafa; **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları**, Hazine Müsteşarlığı Araştırma Dizisi: 33, Ankara 2003

DURAN, Mustafa; **Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)**, Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi: 19, Ankara 1998

EFE, Birol; **Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi: İzmir Örneği**, İzmir Ticaret Odası Yayını N. 120, İzmir 2002

EKER, Aytaç; **Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Teşvik Sistemleri ve Teşvik Politikaları**, Türk-Alman İşadamları Dernekleri Almanya Federasyonu, Ankara 1995

EMSEN,Ö. Selçuk, DEĞER, M. Kemal; **Geçiş Ekonomileri ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermayenin Dinamikleri**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2005

ERTÜRK, Emin; **Uluslararası İktisat**, İkinci Baskı, Ekin Kitabevi, İstanbul 1996

IŞIK,Hüseyin; **Çok Uluslu Şirketlerde Örtülü Kazanç ve Örtülü Sermaye**, Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara 2005

KARLUK, Rıdvan; **Uluslararası Ekonomi**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.,5. Baskı, İstanbul 1998

KOVANCILAR, Birol; **Ülkemizde Yatırım Ortamının İyileştirilmesi, Yatırımların Teşviki ve Avrupa Birliği Uygulamaları Çerçevesinde Alternatif Modeller**, TÜGİAD Yayınları, İstanbul 2003

KINDLEBERGER, Charles P.; **Uluslararası İktisat**, 2. Cilt, Doğan Yayınevi, Ankara 1970

NEMLİ, Arif; **Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Politikası**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1979

NURGALİEV, Kayırtay; **Kazakistan Ekonomisi**, Kazakistan El-Farabi Milli Devlet Üniversitesi, Tercüme-Dizgi-Baskı, YEPA LTD, Ocak, 1998

OMAROV, İsabek; **Kazahstan i Rinoçnaya Ekonomika**, Rauan Yayını, Almaty 1997

ÖZ, Semih **Uluslar arası Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri**, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara, Mart 2005

SARAÇ, Özgür; **Küresel Vergi Rekabeti ve Ulusal Vergi Politikaları, Türkiye Değerlendirilmesi**,Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara 2006

SEYİDOĞLU, Halil; **Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş 15. Baskı, İstanbul 2003

SOROS, George; **Küreselleşme Üzerine**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003

ŞATIROĞLU, Kadir; **Çokuluslu Şirketler, Strüktürel ve Fonksiyonel Bir Evrim Yaklaşımı**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 536, Ankara 1984

ŞEN, Hüseyin – SARUÇ, N. Tolga – KESKİN, Abdullah; "İktisadi Kalkınmanın Finansmanı", **Kalkınma Ekonomisi**, Ekin Kitabevi, Bursa 2004

WALTHER, Ted; **Dünya Ekonomisi**, Alfa Yayım Basım Dağıtım Ltd. Şti, Bursa 2002

MAKALELER

AKIN, Emrah; Çokuluslu Şirketler, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Vergisel Teşvikler, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı:148, Nisan 2005

AYKIN, Hasan; Uluslararası Ampirik Çalışmalar Işığında Vergi Teşviklerinin Etkinliği, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 160, Nisan 2006

BATALOV, Askar, **Pravovoye Regulirovaniye Investitsionnoy Deyatelnosti V Respubliki Kazahstan** (Kazakistan Cumhuriyeti'nde Yatırım Faaliyetlerinin Kanuni Düzenlemeleri), Busy Kazakhstan Dergisi, <http://www.investkz.com/journals/34/297.html>, (Erişim: 21.01.2008)

BATIREL, Ömer Faruk; Vergi Teşvikleri ve Yatırım İlişkisi, **Vergi Dünyası**, Sayı: 274, Haziran 2004

BAYKAZAH, Adil; **Strane Nujna Otvetstvennaya Fiskalnaya i Nalogovaya Politika** (Ülkemizin Sağlam Para ve Vergi Politikasına İhtiyacı Vardır), <http://www.zakon.kz/our/news/news.asp?id=30017132>, (Erişim: 16.01.2008)

BENK, Serkan; Vergisel Teşvikler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı: 206, Kasım 2005

BUSSE, Matthias and GROİZARD, Jose Luis; "Foreign Direct Investment, Regulations, and Growth", **World Bank Policy Working Paper**, 3882, April 2006

CHRİSTİANSEN, Hans, OMAN, Charles, CHARLTON, Andrew; "Incentives-Based Competition For Foreign Direct Investment: The Case of Brazil", **OECD Working Papers On International Investment**, Number 2003/1, March 2003

CÖMERT, Faruk; İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye, **Hazine Dergisi**, Sayı 13, Ocak 2000

ÇARIKÇI, Emin; **Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Kazakistan Örneği**, TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ocak 2002, <http://www.dtm.tr/ead/dtdergi/ocakozel2002/cakirci>, (Erişim: 15.12.2007)

ÇETİNTAŞ, Hakan; Global Bir Ekonomide Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Rekabet, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı:22, Temmuz 2001

DEMİR, Musa; Kazakistan'da Geçiş Ekonomisi Uygulamaları ve Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci, **Dış Ticaret Dergisi**, Ocak 2002

Doing Business in Kazakhstan 2007, Macleod Dixon Lawyers Yayınları, s.6, www.macleoddixon.com, (Erişim: 14.01.2008)

GİRAY, Filiz; Küreselleşme Sürecinde Vergi Rekabeti ve Boyutları, **Akdeniz İİBF Dergisi**, Sayı: 9, 2005

GÖVDERE, Bekir; Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzdeki Geçerliliği, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı 28, Nisan 2003

Invest Kazakhstan, **Realiyi i Perspektivi Ekonomiki Kazahstana** (Kazakistan Ekonomisinin Gerçeği ve Perspektifleri), Overview, 2006/2, s.4, Erişim: 25.12.2006 www.kazinvest.kz, (Erişim: 27.02.2008)

KARABALIK, Hakan; "Orta Avrupa Ülkelerinde Yabancı Sermaye Yatırımları ve Özelleştirme", **Dış Ticaret Dergisi**, Nisan 1998

KAYMAK, Hasan; Yabancı Doğrudan Yatırımları Artırmak için Teşvikler Gerekli ve/veya Yeterli Mi?, **Maliye Dergisi**, Sayı 149, Mayıs-Aralık 2005

Kazakistan: Biznes i Investitsiyi: Obşiy Obzor (Kazakistan: İşletme ve Yatırımlar: Genel Bir Bakış) Ernst&Young, Şubat 2006

Kazkomertsbank, **Analitiçeskiy Obzor**, (Analitik İnceleme), Aralık 2007, www.kkb.kz, (Erişim: 27.02.2008)

LANKES, Hans Peter, STERN, Nicholas; Capital Flows to Eastern Europe and the Former Soviet Union, **EBRD Working Paper** 27, February 1998

MARAVİTA, Enco; **O Vozmojnostyah Kazahstana Uveliçit Pritoki Pryamih İnostrannih Investitsiy** (Kazakistan'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Artırılması Üzerine), Invest Kazakhstan, 2006/3, s.21, www.kazinvest.kz, (Erişim: 25.12.2006)

MORİSSET, Jacques; Using Tax Incentives To Attract Foreign Direct Investment, **The World Bank Group Private Sector and Infrastructure Network**, Sayı: 253, Şubat 2003, <http://rru.worldbank.org>, (Erişim: 23.11.2007)

Obzor Nalogovogo Rejima v Neftegazovoy Otrasi Kazahstana, (Kazakistan'da Petrol ve Gas Sektörlerindeki Vergi Rejiminin İncelemesi), Ernst&Young, 2007

OKTAYER, Nagihan; Teknoloji Gelişinde Vergisel Teşviklerin Rolü, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı: 184, Ocak 2004

OKSAY, Suna, "Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi", **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı 8, Ocak 1998

ÖZTÜRK, Lütfü, "Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünya Uygulamalar Teoriler Işığında Bir Bakış", **Akdeniz İİBF Dergisi**, 2004

PEYROUSE, Sebastien; Kazakhstan's Economic Presence In Central Asia, **Central Asia-Caucasus Institute Analyst**, 10 March 2007, <http://www.cacianalyst.org>,
(Erişim: 09.01.08)

TANDIRCIOĞLU, Haluk, ÖZEN, Ahmet, "Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 5, Sayı 4, 2003

TÖRE, Nahit; Dünyada Yabancı Sermaye Akımları, **Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Dergisi**, s. 78,
<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/dunyayabsermaye.doc>,
(Erişim: 12.10.2007)

TUNCER, Selahattin; Vergileme ile İlgili Yeni Deyim ve Kavramlar, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı: 304, Aralık 2006

World Monitor, 1 Mayıs 2007, s. 57, www.eurobak.com, (Erişim 27.02.2008)

XIAMING,Liu, XIAOYING, Li; Foreign Direct Investment and Economic Growth: An Increasingly Endogenous Relationship, **World Development Volume**, 33, 2004

YETKİNER, Erkan; Vergi Tatilinin Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Teşvikindeki Yeri, **Vergi Dünyası**, Sayı: 275, Temmuz 2004

ZENGİN, Ahmet, Türkiye Ekonomisi Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Bir Değerlendirme, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Şubat 2003

TEBLİĞLER

DEMİRCAN, Hayrettin; **Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri**, TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Mart 2003

MUTER, Naci, KOVANCILAR, Birol; “Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Teşvik Rekabeti”, **XIX. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Yaklaşım Yayıncılık San. ve Tic. A. Ş., Ağustos 2004

TOBB, **İrlanda “Mucizesi”**: Efsane Mi, Gerçek Mi?, Tebliğler ve Tartışmalar, TOBB Ankara, 13 Aralık 2003

Zakon Respubliki Kazakistan ot 8 Yanvarya 2003 Goda N 373-II (8 Ocak 2003 Yılı 373-II No'lu Kazakistan Cumhuriyeti Kanunu), <http://kazakhstan.embassy.lt>, (Erişim:09.01.08)

RAPORLAR

ADANALI, Neslihan; **Kazakistan Cumhuriyeti Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Kazakistan Dış Ticareti Raporu**, İzmir Ticaret Odası, Temmuz 2006

ADEM, İsmail; **İrlanda Ülke Raporu**, KOSGEB, Mayıs 2004, <http://abmankara.org.tr/ulkeler/Irlanda%20Ulke%20Raporu.doc>, (Erişim: 14.12.2007)

BENLİ, Oya; **Kazakistan Ülke Profili**, İGEME 2006

DEİK; **Kazakistan Ülke Bülteni**, Mayıs 2005

Doing Business İn Kazakhstan, The Almaty Office Of Mcquirewoods LLP, s. 1, www.mcquirewoods.com, (Erişim: 03.01.2008)

Dünyada ve Türkiye’de Yatırımlar, Birleşik Metal İşçileri Sendikası, İstanbul 2001

DPT; Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, DPT: 2524. ÖİK: 540, Ankara 2000

HARMANCI, Mehmet; **Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Araştırma Müdürlüğü, Ankara 2004

İstanbul Sanayi Odası Raporu; **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye; Durum Tespiti Ve Stratejik Plan**, İstanbul, Ocak 2002

Investment Climate In Kazakhstan, Country Report, United Nations Economic And Social Commission For Asia And The Pacific, February 2003, s. 14, www.unctad.org, (Erişim: 12.02.2007)

Kazakistan İstatistik Ajansı, Kazakhstan in Figures 2005, www.stat.kz

Kazakistan'ın Genel Ekonomik Durumu Ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri, TC Almatı Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Mayıs 2006

Kazakhstan Country Report, s.344, <http://www.ustr.gov>, (Erişim:21.01.2008)

ÖZÇAM, Mustafa; **Ekonomide Teşvikler ve Türkiye'deki Durum**, Sermaye Piyasası Kurulu, Araştırma Raporu (Kamuya Açık), Araştırma Dairesi, 30 Ocak 2003

Özel İhtisas Raporu, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Vergi TC Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 2007

Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu, **T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü**, Haziran 2007

UNCTAD; **Tax Incentives and Foreign Direct Investments: Global Survey**, United Nations, New York and Geneva, 2000

World Investment Report 2007; **Transnational Corporations, Extractive Industries and Development**

World Investment Report 2006, **FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development**

TEZLER

ABELDİNOV, Bahitcan; Kazakistan'ın Petrol Sanayiine Yapılan Yabancı Yatırımlar ve Ülke Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul 2004

ABELDİNOVA, Aliye; Kazakistan'da Yabancı Sermaye Yatırımları ve Kazak Ekonomisine Etkileri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Eskişehir, Eylül 1999

AYUPOVA, Anar; Geçiş Ekonomilerinde Büyüme Stratejileri: Kazakistan ve Özbekistan Örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, Haziran 2000

ÇELEBİ, Ahmet Kemal; Bölgesel Kalkınmada Teşvik Edici Vergi Politikası ve Planlı Dönem Türkiye Uygulaması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Manisa 1986

DİKKAYA, Mehmet, BORA, Ali; Çağdaş Kazakistan'ın Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Yeri, **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayını, Sayı:2, 2006

GÖRGÜN, Tuğrul, "Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları", **Dış Ticaret Müsteşarlığı**, (Uzmanlık Tezi), Ankara 2004

GÖVER, Z. Tuğrul; "Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi", **Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü**, (Uzmanlık Tezi), Temmuz 2005

GÜNEŞ, Canan; "Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisine Etkileri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **T.C. Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Kars 2006

İzatoldayev, Serik; Geçiş Ekomilerinde Yabancı Sermaye Ve Özelleştirme: Kazakistan Örneği, , (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir 2006

KARİBAYEVA, Dina; Kazakistan'ın Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Dış Ticaretinde Meydana Gelen Gelişmeler, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir 2006

ÖZDEMİR, Yavuz; "Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın Enerji Potansiyelleri ve Politikaları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara 2007

TANSU, Önder; "Türkiye'nin Rekabet Gücünü Artırmada Teşvik Politikaları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2003

USLU, Cemile Cansu; "Yabancı Sermaye Yatırımlarına Sağlanan Vergisel Teşvikler ve Örnek Çalışma", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara 2007

YAVAN, Nuri; "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara 2006

DİĞER YAYINLAR

Astana New City, <http://www.astana.dan.kz/sez/index.html>, (Erişim: 14.01.2008)

Analitičeskaya İnformatsiya o Hode Realizatsiyi Strategiyi İndustrialno-Innovatsionnogo Razvitiya Respubliki Kazahstan na 2003-2015 godı (2003-2015 Yıllarında Kazakistan Cumhuriyeti Sanayii ve İnovasyon Odaklı Gelişimi Stratejisine Dair Analitik Bilgiler), s. 20, http://www.mit.kz/docs/document_147.doc, (Erişim:16.01.2008)

EYÜPGİLLER, Saygın; Zararlı Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri,
<http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/53MaliCozum/14%20-2053%20SAYGIN%20EY%C3%9CPG%C4%B0LLER%20.doc>, (Erişim:14.12.2007)

GERÇEK, Adnan; **Türkiye’de Yatırımlar Teşvik Edici Vergi Politikaları ve Etkinliği**, Uludağ Üniverisitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü,
<http://idari.cu.edu.tr/igunes/makale/tesvik.doc>,
(Erişim: 12.10.2007)

Gosudarstvennaya Podderjka Investitsiy (Yatırımların Devlet Tarafından Desteklenmesi), <http://e.gov.kz>, (Erişim: 12.01.2008)

İrlanda Cumhuriyeti, Konjonktür İzleme ve Analiz Dairesi Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü,
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/irlandasayi23.doc>, (Erişim: 14.12.2007)

Incentives For Investments,
<http://www.mida.gov.my/beta/view.php?cat=3&scat=6&pg=976>, (Erişim: 16.11.2007)

İstanbul Ticaret Odası, **Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde Uygulanan Teşvik Uygulamaları ve Ülkemizde Uygulanabilirliği**, Yayın N: 2007-51, İstanbul 2007,s. 90, <http://www.ito.org.tr/ITOPortal/Dokuman/Kitaplar/2007-51.pdf>,
(Erişim:14.12.2007)

İnformatsionniy Paket Dlya Investora (Yatırımcılar İçin Bilgi Paketi),
<http://kazakhstan.embassy.lt>, (Erişim:09.01.08)

İnvestitsionniye Vozmojnosti (Yatırım Fırsatları),
<http://www.kaztrade.ru/economic/investicii/>, (Erişim: 21.01.2008)

KARLUK, Rıdvan, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı”, **Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Dergisi**,
<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar>, (Erişim 12.10.2007)

Kazakistan'ın Dış Ticareti, <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=1319&l=1>,
(Erişim: 01.02.2008)

NAS, Adnan; "Firma Değeri, AR-GE ve Kamunun Rolü",
[http://www.turmob.org.tr/turmob/basin/13-03-2007\(3\).html](http://www.turmob.org.tr/turmob/basin/13-03-2007(3).html), (Erişim:14.12.2007)

New Law Endangers Oil And Gas Contracts İn Kazakhstan, Summary,
November 2007, s.2, <http://www.freshfields.com>, (Erişim: 21.01.2008)

Prioritetniye Otrastli Dlya Vlojeniya İinvestitsiy (Yatırım İçin Öncelikli Sektörler),
<http://www.fic.kz/content.asp?parent=6&lng=ru&mid=27>, (Erişim:23.01.2008)

Sistema Gosudarstvennoy Podderjki İinvestitsiy (Yatırımların Devlet Tarafından
Desteklenmesi Sistemi), <http://kazakhstan.embassy.lt>, (Erişim: 09.01.08)

UNCTAD Dünya Yatırım Raporu 2007, 16 Ekim 2007, İstanbul, www.yased.org.tr

<http://www.globalcomputing.com/states>, (Erişim: 10.12.2007)

<http://www.tika.gov.tr/Dosyalar/Kazakistan.doc> (Erişim: 15.07.2007)

<http://www.abm-istanbul.org/dokumanlar/abm/bilgibankasi/ulkeler/ulkeler/kazakistan/kazakistan.pdf>,
(Erişim:15.04.2008)